magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1993

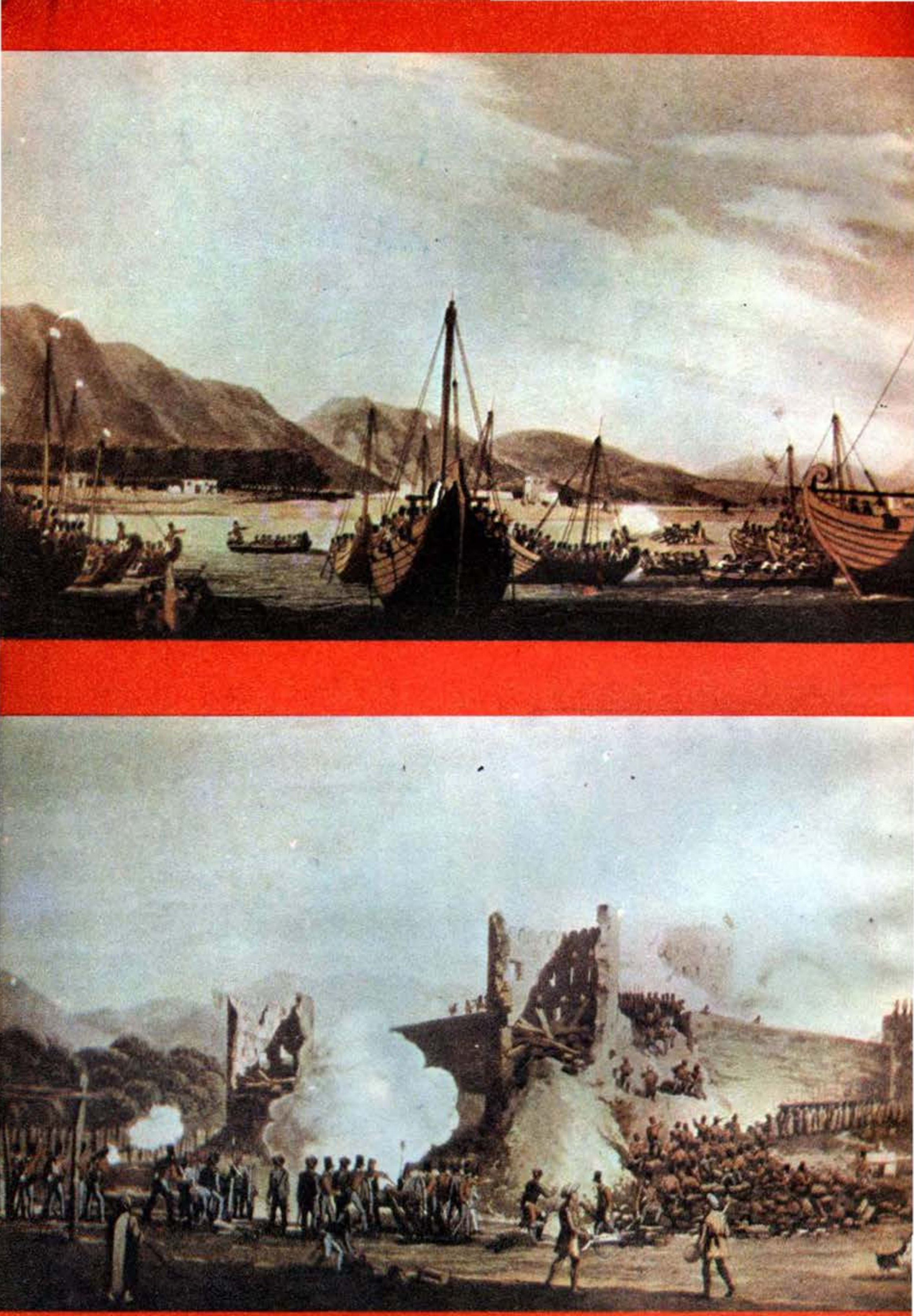

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVII — nr. 10 (319)
octombrie 1993

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura : G. Apreotesei, C. Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Al. Constantin; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Desăvârşita unitate a românilor: Al. Lapedatu 2
Misiunea istorică a Ungariei: Gheorghe I. Brătianu 3
Relaţiile sovieto-române în 1939 şi 1940: Constantin Vişoianu 10
Întâlnire secretă Ion Antonescu-Ion Mihalache: Alexandru Retevoescu 15
Istorie trăită în prizonierat: N. Mastacan 16
Nave de refugiaţi evrei în Marea Neagră. 1934-1944: Jürgen Rohwer 19
Când începea războiul civil...: Camilo José Cela 23
Cu evantaiul prin istorie: Florentina Dolghin 31
Rhône-Poulenc: Dorin Matei 33
1879-1912. „Clauza" — o istorie mai mult decât centenară: D. Hîncu 36
Anii '80. În spatele uşilor închise, la Bucureşti şi Washington: Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney 41
Cezar şi Cleopatra: Jacques Laurent 45
Lenin contra regelui Ferdinand: M. Ştefan, F. Tănăsescu 49
Amintirile unui om liber: Al. Iacovachi 55
Biografii coloniale portugheze: Charles Meyer 59
Asigurările de la Lloyd la Napoleon I: Claude Pasteur 64
Citadela din Haiti: Frances Maclean 69
TAROM — o emblemă a aripilor româneşti: Ioan Lăcustă 73
În Bucureşti, acum 50 ani 76
„Omorâţi-l pe Heisenberg": Leon Sărăţeanu 80
De la H. Focillon la J. Balturšaitis: Răzvan Theodorescu 83
Mituri istoriografice ale secolului XIX. „Piraţii" arabi din Golf: Sultan Muhammad al-Quasimi 86
• **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1993,** Autori — cititorii...9 • **Cărţi sosite la redacţie...14** • **Burse pentru elevi şi studenţi ale F.C.M.I. ...22** • **Cititorii scriu istorie...27** • **Ora şcolii...90** • **Istoria şi şcoala...92** • **Rebus istoric...94** • **Dialog cu cititorii** 95

AL. LAPEDATU

Desăvârşita unitate a românilor

Neamul nostru ca ființă etnică și psihică e unul și nedespărțit. Carpații la mijloc, munții Transilvaniei și Banatului la miază-noapte și apus au fost, șir de veacuri, locul de retragere și lăcașul de dezvoltare al urmașilor colonilor lui Traian; la un loc așadar s-a plămădit neamul românesc.

Când apoi înmulțindu-se și umplându-se tot locul de ei - cum zice cronicarul - s-au tins peste plaiuri și muncele, pe cursul apelor și spre miază-zi și spre răsărit și spre apus de-au ajuns până spre Tisa și Nistru, până la Dunărea și Marea cea Mare. Despărțindu-se în voievodate deosebite, ei totuși au rămas în legături strânse;căci munții nu puteau fi, pentru un neam de păstori stavilă între statele lor, cum nu sunt nici astăzi, când granițele politice sunt mai hotărâte: veçinic au fost legăturile cele mai strânse, în mare parte de cimotenie și treceri, uneori migrațiuni în puterea cuvântului de o parte și de alta a Dunării și a Carpaților.

Cine nu știe apoi cum, rând pe rând, Țara Românească, Moldova și Ardealul au fost centre de cultură, sub formă religioasă mai ales pentru toți românii?

Acestea sunt fapte istorice îndestulătoare pentru a dovedi cum românii din miază-noaptea Dunării, deși politicește dezbinați, au trăit vecinic în strânse legături, astfel ca unitatea lor etnică și psihică să se știrbească prea puțin...

Ieie cineva toiagul de călător în mână, meargă pe laturile Carpaților și apoi colinde țara noastră de dincoace și de dincolo, în lung și în lat, spre a se încredința că pretutindenea trăiește unul și același popor, deștept și harnic, credincios și viteaz, bun și blând, omenos și primitor, cu trupuri frumoase și bine legate, de obicei brune și mai puțin bălane, ce amintesc pe strămoșii lor romani și daci, amestecați cu rasa slavilor vechi, care au aceleași datine, credințe și port cu izvor mai ales în lumea romană, care vorbește același grai și cu prea puține particularități dialectale, dacă-l comparăm cu graiurile altor neamuri dezvoltate în împrejurări mai fericite; care are aceleași manifestări ale vieții sale sufletești, ce se pot cunoaște din bogata noastră literatură poporană; care are îndeletniciri, mai ales, agricole și păstorești și care locuiește în sate ce se regăseau odinioară în vechea Italie prin Toscana, Etruria și Campania.

Cine dar, cunoscând aceste, ar mai pune la îndoială desăvârșita unitate etnică și psihică a poporului nostru. Nimeni, desigur.

Să capete dar, în această privire, conștiința noastră națională caracterul unei convingeri nestrămutate, care singură va putea înfrăți în totul inimele și va putea fi temeiul oricărei activități spre promovarea intereselor noastre naționale.

(Câteva idei conducătoare în viața noastră, *conferință ținută la Societatea istorică a studenților în litere de la Universitatea din București, duminică 25 noiembrie 1901)*

„NIMIC DIN CE SE ÎNTEMEIAZĂ ÎMPOTRIVA ADEVĂRULUI NU POATE DĂINUI“

GHEORGHE I. BRĂTIANU

Misiunea istorică a Ungariei

În urmă cu 40 de ani, în închisoarea din Sighet, s-a stins din viaţă Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), unul dintre înnoitorii istoriografiei române moderne. Revista noastră i-a consacrat mai multe pagini de evocări (inclusiv a tragicului său sfârşit), repunând totodată în circulaţie unele din studiile sale (nr. 5/1983, 4, 5; 6/1987, 6, 8, 11/1990, 3, 4/1991).

Prezentăm acum — în preajma împlinirii a 75 ani de la Marea Unire — un alt studiu al său, apărut în urmă cu 52 ani în caietul II (ianuarie-februarie 1942) al publicaţiei Geopolitica şi geoistoria. Revistă pentru Sud-Estul european. Intitulat Misiunea istorică a Ungariei, studiul evidenţiază una din direcţiile predilecte ale cercetării şi publicisticii lui Gh. I. Brătianu — aceea privind drepturile românilor în Transilvania, apărarea cu armele istoricului a moştenirii Marii Uniri (la a cărei împlinire o contribuţie covârşitoare adusese tatăl său, I.I.C. Brătianu) şi, în anii de după dictatul de la Viena, demonstrarea netemeiniciei şi nedreptăţii săvârşite prin ocuparea de către Ungaria horthystă a unei părţi din Ardealul de Nord.

Depăşind cadrele unei polemici circumstanţiale, studiul lui GH. I. Brătianu aducea noi argumente istorice menite să demonstreze falsitatea sloganurilor revizioniste cu care autorităţile şi propaganda de la Budapesta încercau să-şi justifice rapturile teritoriale, dominaţia asupra unor teritorii care nu le aparţineau în nici un fel. Aceste pagini ale istoricului se circumscriu astfel contextului mai larg în care, în anii '40, istoricii, ziariştii, oamenii de artă şi cultură români, laolaltă cu cercurile politice şi diplomatice ale vremii, nu au încetat să afirme — sub o variată gamă de mijloace şi acţiuni — netrebnicia şi lipsa de temei a sentinţei din 30 august 1940, să pledeze cauza românilor transilvăneni samavolnic înstrăinaţi de fraţii lor din Ţară şi să pregătească revenirea Adrealului răpit la Patria mamă.

În reproducerea textului, am adoptat normele ortografice actuale, păstrând însă unele particularităţi ale autorului. Titlul aparţine redacţiei noastre. (Ioan Lăcustă).

În luna aprilie a anului trecut [1941] ar fi trebuit să aibă loc anumite comemorări, împlinindu-se șapte secole de la unul din evenimentele importante din istoria politică și militară a regatului vecin. Nu am avut însă impresia că atenția ungurilor, atât de vie în ceea ce privește alte etape ale trecutului lor militar, să se fi oprit mai îndelung asupra acestui episod foarte însemnat. Sunt șapte secole de când, la 11 aprilie 1241, regatul vecin a suferit una din cele mai mari catastrofe ale istoriei sale, în fața marii invazii tătărești; de când armatele tătărești au pătruns în Europa Centrală și oștile Ungariei, cum ne spun isvoarele vremii, s-au împrăștiat ca „frunzele de toamnă".

Câteva luni mai târziu, călăreții acestei armate formidabile — cea mai puternică organizație militară a vremii, cu cei mai mari strategi — urmăreau pe regele ungur Bela al IV-lea până pe coasta Dalmației, iar el nu găsea adăpost decât în insule; a fost un accident al istoriei că această catastrofă nu și-a avut toate urmările. Numai moartea neprevăzută a marelui han, întâmplată undeva în depărtările Asiei, a oprit marșul năvălirii și a întors drumul năvălitorilor; astfel a rămas în ființă regatul coroanei Sf. Ștefan și a putut să-și continue existența. Catastrofă care nu se poate asemui decât cu aceea care, — cu consecințe mult mai grave — s-a întâmplat trei secole mai târziu pe câmpia de la Mohaci, în care un alt rege al Ungariei a căzut împreună cu o mare parte a nobilimei, iar Ungaria pentru o lungă perioadă de vreme a fost supusă stăpânirei turcești.

Iată fapte, a căror evocare nu se potrivește tocmai bine cu această misiune istorică de apărare a lumei creștine, pe care o revendică vecinii noștri, și a cărei mândrie constitue unul din temeiurile principale ale existenței lor politice: cu atât mai mult cu cât ei fac din aceasta misiune un monopol.

Nu așa de mult, unul dintre principalii susținători ai acestei idei, profesorul Domanowszki, scria: „Oricine, la apus de țara noastră — și chiar acei cari n-au decât cunoștințe istorice superficiale — știe că noi am apărat Europa împotriva Semilunei. Dar cine cunoaște jertfele poporului unguresc în această privință, înainte de ivirea turcilor?... A fost o sarcină grea și ingrată, căci poporul unguresc a trebuit să îndeplinească *singur* misiunea sa, care devenise pentru el o chestiune vitală; din partea altor popoare, pe cari le apărase și pe cari nu le mai amenința direct primejdia, el nu mai putea aștepta nici un ajutor..."

Revendicare exclusivă, care, știm prea bine din propriul nostru trecut, corespunde atât de puțin cu realitatea faptelor. A trebuit să vină obiectivitatea istorică a învățaților Apusului pentru a restabili și în această privință adevărul. Sunt acum câțiva ani, am cetit această părere a unui istoric francez, care a judecat cu mai multă claritate problema... „Ne ocupăm prea mult de luptele sterile ale Franței și ale Angliei în secolul al XIV-lea și al XV-lea. Ceea ce importă istoriei europene e împotrivirea în contra turcilor a grecilor, a sârbilor, a ungurilor, a muntenilor, a moldovenilor, a rușilor, în fine, din veacul al XIII-lea până în al XVI-lea; mulțumită sacrificiului «Balcanilor» și al slavilor din Răsărit, civilizația occidentală a putut continua în Apusul Europei și despre aceasta germanii, italienii, francezii etc. nu-și dau seama îndeajuns".

Atunci am fost determinat să cercetez mai de aproape originile și temeiurile acestei idei a misiunii istorice a regatului vecin și aceste cercetări m-au făcut să expun rezultatele obținute.

De fapt, ideea acestei misiuni istorice, a acestei misiuni exclusive a poporului maghiar, pare a avea altă obârșie. În trecutul acestei regiuni dunărene, unde națiunile sunt atât de amestecate, ideea aceasta pare mai bine accentuată din momentul în care pătrunde și în această parte a Europei și se dezvoltă conștiința naționalității: momentul în care, la poporul maghiar și la popoarele conlocuitoare, se dezvoltă conștiința particularismului național, a destinului național propriu al fiecărui popor cu rădăcinile în trecutul său deosebit, cu dezvoltarea în viitorul său deosebit. Din momentul în care, din punctul de vedere al națiunii, se rostesc anumite vederi pesimiste asupra destinelor viitoare ale poporului maghiar, apare și ideea misiunei sale istorice.

Știm că încă din veacul al 18-lea marele scriitor german Herder, de la care se poate data o concepție mai clară a unui spirit popular, a spus despre maghiari: „Singurul popor de această origine (fino-ugrică) care a intrat în rândul cuceritorilor sunt ungurii sau maghiarii... Ei sunt acum, printre slavi, germani, valahi și alte popoare, cea mai mică parte a locuitorilor țării, iar în câteva secole nu se va mai găsi poate nici o urmă a limbii lor".

Desigur, asemenea observațiuni nu puteau să rămână nediscutate și s-au întipărit profund în mintea acestui popor, izolat, puțin la număr, odată ce ne mărginim numai la elementele adevărat maghiare. El este înconjurat de neamuri vrăjmașe, a căror dezvoltare constituie o amenințare pentru el.

O carte publicată de curând sub auspiciile Institutului unguresc de pe lângă Universitatea din Berlin, cartea învățatului german Ludwig Spohr, *Temeiurile spirituale ale naționalismului în Ungaria,* ne-o spune foarte lămurit:

„Un popor care se știe puțin la număr și, ca rasă, fără altă rasă înrudită în Europa, se simte amenințat; nu că această conștiință ar rezulta numai din împrejurări recente: în tot cursul secolului trecut, acest gând e activ. E poate cauza ultimă a naționalismului, așa cum a apărut tocmai în Ungaria: teama de

pierdere a substanței poporului aflat în descreștere a îndemnat la imperialismul național sub forma maghiarizării. Micul spațiu al statului de astăzi (cartea e din 1936) amintește și mai aspru această dură realitate: că poporul maghiar este puțin la număr și ar putea fi aproape de pieire. Simbolul oricării activități publice și private e cuprins într-un singur cuvânt: revizionism. Dacă însă intrăm mai adânc în analiza acestui termen, constatăm că revizionismul nu reprezintă numai un program... el privește toate temeiurile actualelor alcătuiri de stat sau de popor".

Cum s-a îndeplinit programul pe care cu foarte multă claritate profesorul Spohr l-a întrevăzut aici? El s-a îndeplinit, după cum se pare, printre-o îndoită metodă:

Pe de o parte, prin aceea de a dovedi cu orice preț că poporul maghiar, ca națiune deosebită, cu particularismul său bine afirmat, este poporul cel mai vechi și cel mai numeros al regiunii pe care o locuiește.

Pe de altă parte, atunci când s-a constatat că principiul naționalităților nu este suficient pentru a întemeia întreaga stăpânire a maghiarimei și a-i asigura viitorul la care aspiră, atunci s-au căutat fundamentele alcătuirii sale de stat în altă parte și în locul ideii naționale știți că astăzi la baza tuturor revendicărilor maghiare s-a căutat să se așeze ideia unei misiuni, pe care numai poporul maghiar a îndeplinit-o și o poate îndeplini în această parte a Europei.

Prima metodă: dovedirea vechimei și a numărului.

Chiar la Domanowszki se află următoarea constatare, în a sa *Istorie a Ungariei* de la care a pornit polemica lui cu Nicolae Iorga (e vorba de starea în care s-au găsit Ungaria și Transilvania la începutul veacului al XVIII-lea, după retragerea turcilor): „în special imigrarea în masă a unor elemente de limbă străină, cu deosebire a valahilor din ținuturile învecinate, a fost un mare neajuns pentru Ungaria. În anul 1700 numărul valahilor din Transilvania era de-abia de 250 000. Numai în secolul al XVIII-lea s-a ridicat la 800 000. În secolul al XVIII-lea se știe doar că populația Valahiei, din cauza asupririi fanarioților, a căutat adăpost în Ardeal..." (vestita teorie a imigrației în massă a poporului român în Ungaria, afirmare care nu se prea potrivește cu ceea ce știm din trecutul nostru și în special din trecutul Munteniei, unde vedem că imigrația a fost nu numai de la sud spre nord ci și de la nord spre sud, lucru care se poate dovedi cu denumiri de ținuturi, azi dispărute, cum ar fi Secuienii etc.). Dar, deoarece este vorba de statistici din alte vremuri, ne vom îngădui, pentru a rămâne obiectivi, să le așezăm în lumina lor adevărată prin comparațiune cu statistici din vremurile noastre. Aceiași dorință de obiectivitate mă face să nu folosesc statisticile noastre, ci să recurg la cercetările unui fruntaș al vieții săsești din Ardeal, ale d-lui Rudolf Brandsch, din studiul său despre chestiunea ungurească, în revista *Volk im Ösien* (1940). D-l Brandsch face în acest studiu următoarea constatare:

După statistica maghiară din 1920 se aflau în Ungaria de la Trianon 6 722 215 maghiari. Zece ani mai târziu, numărul lor a sporit la 8 001 112, deci cu aproape 20%. În același timp, *numărul nemaghiarilor a scăzut* de la 816 203 la 634 384, deci cu mai mult de 28%. Straniu rezultat al statisticii oficiale, care îndreptățește concluzia severă a d-lui Brandsch: „cifre mult exagerate, cari nu corespund realității".

Dacă acestea sunt considerațiunile pe care un observator obiectiv le face într-o revistă care nu ne aparține și care reprezintă un alt punct de vedere decât cel românesc asupra exactității statisticilor maghiare din secolul nostru, să ne fie îngăduit să ne gândim cu îndoială și la

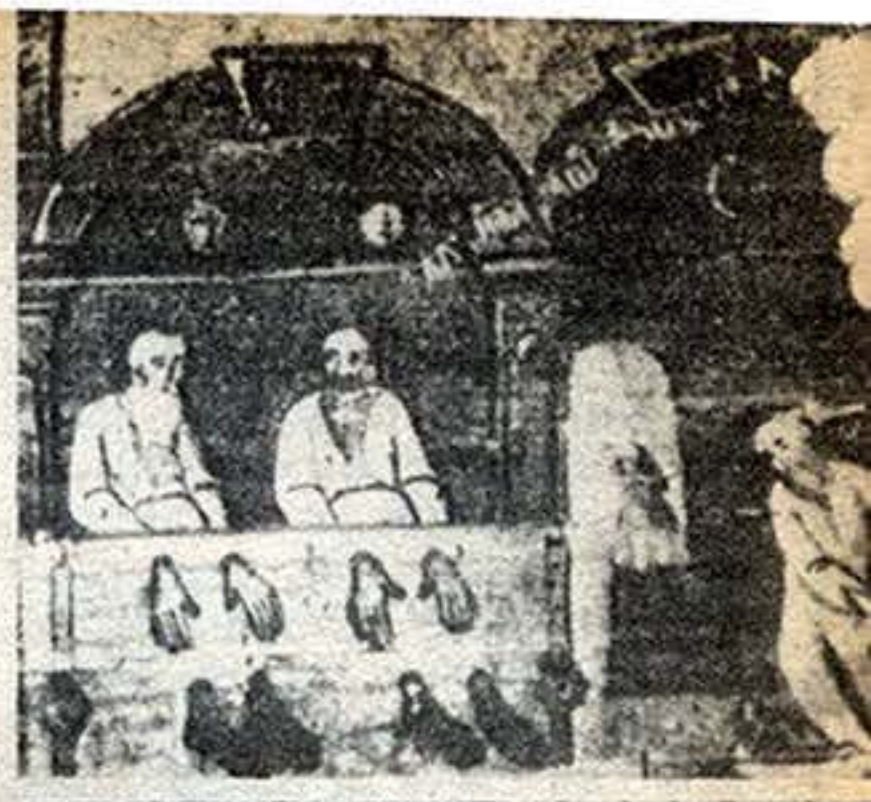

statisticile întemeiate pe mult mai puține elemente sigure, pe care istoricii maghiari le înșiră pentru secolele trecute.

Dacă este vorba să rămânem numai în lumina obiectivității, nu trebuie să lipsească din această expunere constatarea făcută acum câțiva ani de către unul din cei mai mari specialiști ai Germaniei în ceea ce privește evoluția demografică a popoarelor Europei. Este vorba de cartea cunoscută a profesorului Reithinger, în care datele înșirate sunt îndeajuns de impresionante. Studiind comparativ Ungaria și România (1936), el ajunge la constatarea că, pe când în Ungaria procentul de creștere al populației este, în a

doua perioadă de treizeci de ani a secolului nostru, de 15,4 în România pentru aceiași perioadă procentul de creștere este evaluat de 46,6 și el ajunge la concluzia că Ungaria aparține regiunilor de demografie medie sau de quasi-stagnare, ce se află în ajunul regresiunii demografice, pe când România aparține regiunii de suprapopulație, de supracreștere a populației. Oricât ar fi de abil mânuite statisticile în ochii lumii streine, aceste realități nu au scăpat neobservate. Ele au fost ținute în seamă de vecinii noștri, cari au ajuns la încheierea că mânuirea de statistici nu ajunge pentru a constitui un puternic temei al stăpânirii lor.

Trebuia un alt temei pentru a-și afirma aspirațiunile lor politice, pentru a-și lămuri pretențiunile de realizare a acestor aspirațiuni în fața Europei. Și astfel, de câteva decenii, în locul ideii naționale care sta la baza existenței tuturor popoarelor europene, Ungaria și-a căutat o altă idee, aceea a misiunii ei istorice: că poporul maghiar este singurul chemat să îndeplinească o misiune de apărare și de civilizație în această regiune europeană.

Cercetând acum elementele acestei teorii istorice și politice, mi s-a părut a desluși în special trei. Sunt trei rațiuni principale, pe care ea se întemeiază.

Una dintre ele este ideea Sf. Coroane, doctrina Coroanei Sf. Ștefan, misiunea legată de Coroana Sf. Ștefan și care se află în fundamentul însuși al existenței istorice a regatului vecin.

Al doilea element este tradiția Ungariei milenare, deci singura care a putut dăinui în aceste locuri, singura care poate aduce aici o pace, o liniște și o ordine europeană.

În sfârșit al treilea element, asupra căruia stăruiesc istoricii maghiari, este că singură stăpânirea maghiară a putut, în veacurile trecute, să aducă popoarele diverse care locuiau în această regiune la o conviețuire pașnică și fericită; cu alte cuvinte, stăpânirea Coroanei Sf. Ștefan a însemnat pentru minorități un regim ideal, mai mult decât atât, o vârstă de aur, cum o caracterizează marele istoric maghiar Szekfü.

Să analizăm pe rând aceste elemente, pentru a căpăta o noțiune mai limpede a fundamentelor pe care se sprijină misiunea istorică a regatului vecin. Și începem, desigur, cu elementul cel mai însemat: Coroana Sf. Ștefan.

Cine nu are înaintea ochilor imaginea acestei coroane joase cu crucea strâmbă, trimisă de papa Silvestru II primului rege al Ungariei împreună cu o diplomă?

Din nefericire, la temeliile acestei tradiții au săpat în ultima vreme neiertătoarele cercetări istorice și au ieșit la iveală două împrejurări: în primul rând însăși diploma a fost contestată.

D-l profesor Lupaș, într-un articol pe care a avut bunăvoința să mi-l comunice, s-a ocupat de aproape de „mitul sacrei Coroane a Ungariei și a titlului de rege apostolic". Chiar istoricii unguri au constatat că, în sec. al XVII-lea, un cleric aflat la Roma, unde se iviseră unele controverse cu privire la drepturile bisericii din Ungaria, a aflat cu cale să înfățișeze drepturile acestei biserici ca derivând dintr-o bulă venerabilă, pe care papa ar fi trimis-o la 1002 primului rege creștin al Ungariei, Ștefan cel Sfânt, împreună cu coroana și cu titlul de rege apostolic. Istoricul maghiar Karacsony precizează și data plăsmuirii — 1635 — iar în anul 1644 iezuitul Mathias Imhofer a publicat diploma în colecția sa de acte, *Annales Eclesiastici Regni Hungariae*. La acea vreme, simțul critic în materie de documente era mai puțin dezvoltat și chiar faptul plăsmuirii unui document mai puțin condamnabil decât în zilele noastre. Astfel s-a înrădăcinat în istoriografia maghiară tradiția diplomei de investire pontificală a primului rege al Ungariei.

Să trecem la obiectul însuși pe care se sprijină întreaga construcție istorică a doctrinei Coroanei Sf. Ștefan. Mult timp această Coroană a fost ferită de vederi profane, însă într-o vreme împăratul Iosif II a luat coroana de la Budapesta și a dus-o la Viena, unde a putut fi examinată mai de aproape.

Într-adevăr, un obiect artistic și istoric de deosebit interes. S-a observat atunci că ea se compune din două rânduri de plăci smălțuite care o înconjoară: cel de sus e fără inscripții, cel de jos prezintă însă o serie de icoane smălțuite cu inscripții în litere grecești. Aceasta a deșteptat mai de mult curiozitatea cercetărilor; mai mare însă le-a fost surprinderea, când au recunoscut chipul împăratului bizantin Mihail VII Dukas (1071-78), iar pe altă placă acel al „regelui Turciei" (așa îi numeau bizantinii pe maghiari, înrudindu-i cu alte neamuri turcești) cu numele de „Gheovitza" sau probabil Gheza. E deci limpede și nici istoricii unguri cari s-au ocupat de această problemă, Darkó sau Moravcsik, n-o contestă, că acest rând de plăci smălțuite împodobea o diademă trimisă nu de la Roma, ci de la Constantinopol.

Ce semnificație se poate da acestei împrejurări? Este un semn de vasalitate al Ungariei față de Bizanț, un dar făcut regelui Gheza de către împăratul Mihail, un semn de recunoaștere a suveranității statului maghiar, teorie pe care însuși Darkó o socotește mai puțin acceptabilă? Fapt este că această parte a Sfintei Coroane nu are nici o legătură cu o misiune încredințată de Scaunul pontifical.

Rămân, ce-i drept, plăcile din partea superioară, acea fără inscripții: un arheolog binevoitor a recunoscut în ele factura secolului al X-lea.

Aceasta ar fi deci coroana trimisă la 1002 de papa Silvestru al II-lea. Dar cum se împacă această ipoteză cu originea vădit și incontestabil bizantină a rândului inferior? Unii istorici ingenioși au presupus atunci existența a

doua coroane, una de la Roma, cealaltă de la Constantinopol.

Nu știm nici astăzi care din ele va fi fost sfântă, poate să fi fost amândouă. Se pare că în luptele interne care s-au desfășurat în regatul Ungariei în acel timp, în veacul 11 și 12, fiecare coroană să fi fost simbolul unei tabere, până ce la urmă, împăcarea făcându-se, ele s-au unit și din suprapunerea lor a rezultat coroana autentică: una, singură și sfântă a regatului maghiar.

Să fim însă largi. Să ne îngăduim în această problemă generozitatea. Să facem abstracție de toate aceste argumente care totuși se sprijină pe incontestabile realități, și în privința cărora ne putem referi la istoricii maghiari cei mai autorizați, dar să facem totuși abstracție de ele și să presupunem că într-adevăr partea superioară a coroanei a venit de la Roma împreună cu Bula papală și că, într-adevăr, la această dată îndepărtată, regele Ungariei a căpătat de la Roma această distincție. Ce ar însemna din punct de vedere istoric o asemenea constatare? Ar însemna că s-a conferit regelui maghiar o misiune națională, o misiune unică în această parte a Europei? Sau nu ar fi altceva decât acea misiune tradițională, de cruciadă dată de papi tuturor suveranilor, tuturor seniorilor aflați la marginile creștinității, cavalerilor teutoni în Prusia, stăpânitorilor latini în Siria și în Grecia?... Misiunea de cruciadă, de convertire a păgânilor, misiune prin definiția și esența ei internațională, pentru că ea se aplică întregii creștinități al cărei cap este pontificele de la Roma, căpetenie spirituală a luptei creștinilor împotriva păgânimii.

Nici privită sub acest aspect, nici măcar admițând ca reală vechimea coroanei și a diplomei și încă o misiune istorică națională nu putea să rezulte din această interpretare a problemei.

Să trecem la al doilea element, pe care se sprijină teoria istorică a vecinilor noștri: Ungaria milenară.

Desigur, impresionantă a fost ceremonia în care acum aproape o jumătate de secol statul maghiar, lumea și corpurile științifice maghiare au sărbătorit cu atâta fast, la Budapesta, 1 000 de ani de la venirea lui Arpad, strămoșul dinastiei întemeietoare, în câmpiile Panonice. S-au produs atunci oarecari proteste ale României-june la Viena și alte proteste ale altor asociațiuni din cuprinsul statului austro-ungar. Voi împinge indiscreția până a arăta că atunci și tineretul german se găsea în rândul acelora ce protestau. Să considerăm totuși faptul: 1 000 de ani de existență, 1 000 de ani de durată, ce dovadă mai impresionantă de continuitate pentru trecut! Ce imbold mai puternic de dăinuire în viitor!

Care e însă realitatea? Ungaria ca regat organizat, Ungaria ca formă de stat, nu ca adunare de triburi războinice și prădătoare, s-a întemeiat în jurul anului 1000 cu trecerea la creștinism a sf. rege Ștefan, dar Ungaria nu a cuprins în întregime și deodată marginile ei, și veacurile XI și XII ne arată pe maghiari luptând încă pe plaiurile Transilvaniei, deci aceștia nu atinseseră chiar atât de repede și de ușor hotarele veșnice ale coroanei Sf. Ștefan. Dacă nu ar fi fost accidentul amintit mai sus, după năvălirea tătarilor (moartea marelui han), alta ar fi fost poate dezvoltarea istoriei și nu putem prevedea cum s-ar fi continuat ființa regatului. Vedem însă că el își urmează existența sub dinastii străine, cum a fost Casa de Anjou. A continuat apoi sub regi de neam polon sau din alte neamuri, chiar și din acel al valahilor, cum a fost neamul Corvinilor, de care se leagă culmea gloriei maghiare. Iar pe urmă a venit catastrofa care nu a mai fost oprită de nici un accident: dezastrul de la Mohaci (1526), unde a pierit ultimul rege al Ungariei în mlaștinile Tisei și unde atâția nobili și o numeroasă armată și-au găsit sfârșitul.

Calvarul românilor transilvăneni și bănățeni aflați sub stăpânire străină a fost evocat și în picturile de pe pereții bisericilor: pribegind sau (p. 5 sus) în temniță (Poieni, jud. Timiș) ori rătăcind departe de casele lor (Turbuța, jud. Sălaj)

În p.3: străvechea biserică românească din Colț, jud. Hunedoara (sec. XIV)

Se știe că de pe urma acestui dezastru nu a mai fost o Ungarie unitară, ci trei Ungarii: o Ungarie supusă turcilor, o Ungarie care nu a cunoscut nici măcar regimul de autonomie pe care în cele mai grele vremuri ale asupririi otomane l-au avut întotdeauna Principatele Române. A fost în această regiune un pașalâc, având un pașă instalat în castelul de la Buda. A fost o altă parte, care pe la 1540 s-a alipit posesiunilor Casei de Habsburg, și, în fine, a mai rămas Ardealul, mare principat care se bucura de autonomie și avea un principe confirmat de sultan și în care maghiarii alcătuiau numai unul din ordinele privilegiate ale acestei regiuni și desigur nu ordinul cel mai numeros.

Ajungem deci la concluzia că, de la 1526 până la 1688, data recuceririi acestor țări de armatele imperiale, nu a mai existat o Ungarie: au fost trei fărâme ale ei. Iar după 1688, timp de aproape două secole, nu a mai fost o Ungarie independentă, ci a fost o Ungarie integrată Coroanei

habsburgice și a fost o Transilvanie, peste care împăratul stăpânea direct. Unirea acestor părți s-a făcut abia la 1867 și a ținut doar o jumătate de secol: timpul de la 1867 până la 1918.

Se poate spune deci că avem a face cu o Ungarie milenară, care n-a durat nici o jumătate de mileniu pentru a se reconstitui numai jumătate de secol.

Trecem acum la al treilea și ultimul element constitutiv al misiunii istorice a Ungariei, regimul ideal al minorităților. Maghiarii au reprezentat singura stăpânire care a putut asigura liniștea între diferitele popoare care conviețuiesc în această regiune. O stăpânire rațională, luminată, aș fi ispitit să spun liberală — dacă cuvântul nu ar fi astăzi atât de întunecat de împrejurări — stăpânire tolerantă, singura în măsură să asigure pacea și ordinea în regiunea dunăreană.

Nici în această privință să nu ne depărtăm de la regulile obiectivității. De rândul acesta nu vă voi aduce mărturia, nici a unor autori români, nici a unor istorici streini, voi recurge la autoritatea unui istoric maghiar, a marelui istoric Szekfü în studiul său: *Ungaria și minoritățile sale în Evul Mediu*, în *Südostdeutsche Forschungen*, vol. II, din care vă voi citi numai pasagiul final: „Marea transformare se îndeplinește la sfârșitul veacului al XV-lea; ea nu a fost însă pricinuită de voința de stăpânire și asuprire a maghiarimii, ci de dezvoltarea socială și economică ce a avut loc în acea vreme în toate țările Europei Centrale, care nu a mai lăsat pe oameni să trăiască în mici grupuri, împărțiți în stări de drept deosebite, ci i-a contopit în mase. Această structură socială a vremii moderne, schimbările demografice petrecute sub turci și transformările petrecute în sec. XVIII și XIX ne arată relații cu minoritățile cu totul deosebite. Față de ele și de noile împrejurări, cu situația lor mult înrăutățită, se poate cu adevărat numi Evul Mediu unguresc «vârsta de aur a minorităților»".

Să arătăm și de astă dată generozitatea de care nu avem parte de la alții. Să admitem că până în sec. al 15-lea ar fi fost un regim ideal al minorităților, deși lucrul ar părea straniu; un regim ideal al minorităților se aplică după câte știm părții mai puțin numeroase a locuitorilor unei țări, dar aici, când vorbim de minorități, avem a face cu partea cea mai numeroasă a populației; căci dacă adunăm la un loc diferitele popoare de sub stăpânirea maghiară, desigur că ele întreceau cu mult numărul acelora de obârșie pur maghiară. Să admitem totuși că în această vreme depărtată și mai ales în timpul Casei Arpadiene, regimul de cârmuire al Ungariei să fi fost într-adevăr un regim tolerant.

Este posibil, pentru că regii acelor vremi nu aveau o concepție națională, ei considerau că îndeplinesc o misiune de ordin internațional creștin; de la întemeierea regatului stăruiește această maximă care, poate, exista și mai înainte: „Stăpânirea unei singure limbi este șubredă și slabă". Prin urmare cineva se considera suveran cu atât mai puternic, cu cât cârmuia peste limbi mai numeroase și mai deosebite. Însă la un moment dat această tradiție a început să se șteargă, până ce s-a uitat cu totul.

În secolul al 15-lea, dată la care s-a oprit și Szekfü, în locul acelei misiuni de apărare creștină la marginile creștinătății se substituie în Ungaria ideea unui stat întemeiat pe ordine privilegiate, unei Ungarii în care predomină egoismul claselor pe care se întemeia toată puterea regatului unguresc. Interes egoist, care a dus până la împăcarea acestora cu stăpânirea turcească, egoism pe care un contemporan din sec. al XVI-lea îl descrie în cele mai negre culori: dacă ai încerca să strângi de la unguri trei taleri pentru apărarea țării lor, și încă nu ai reuși. Iată cum din organizația de stat a Ungariei nu a rămas decât interesul egoist de exploatare al claselor conducătoare.

Dar să recurgem și aci, înainte de a încheia, la un criteriu obiectiv, la mărturia unui strein aflat în trecere prin Ardeal și care nu avea legături nici cu stăpânirea, nici cu locuitorii țării. Este textul acela, de curând publicat, din nefericire prea puțin citit și citat în țara noastră, al relațiunii lăsate de pastorul german Konrad Iakob Hilderbrand, care a însoțit trei ambasadori suedezi în drumul lor spre Constantinopol.

El se arată izbit, la 1656, de numărul românilor din Ardeal, cari în unele părți depășesc pe unguri și pe sași la un loc. Acest neam pe care-l consideră coborâtor direct al „acelor vestiți ostași grăniceri ai romanilor" constituie populația cea mai veche a provinciei. Dar totdeodată adaugă că acești valahi nu fac parte din stările de drept privilegiate și îndură un tratament foarte aspru, așa de aspru că în loc să fie trași în țeapă, pedeapsă groaznică ce li se aplică de obicei, ei consideră ca o favoare să fie trimiși la spânzurătoare. Dealtmintrelea nu li s-au lăsat nici proprietăți, nici case ale lor, și duc o viață obidită de iobagi sau de muncitori cu ziua.

Iată o mărturie precisă dintr-o epocă apropiată de sfârșitul veacului al 15-lea, la care se oprește Iulius Szekfü și care nu ne arată un regim tocmai ideal al așa-ziselor minorități, — noi le-am spune majorități sau naționalități, — cârmuite de clase privilegiate și exploatatoare.

Am ținut să examinăm în lumina realității istorice elementele pe care se întemeiază ideea atât de des trâmbițată a misiunii istorice a regatului maghiar. Dar puterea propagandei pe care au dus-o cu atâta râvnă pentru apărarea ei a fost așa de mare, încât anii din urmă ne-au arătat o Ungarie care pas cu pas a redobândit o bună parte din teritoriile su-

puse odinioară Coroanei Sf. Ştefan. Etapele acestei evoluţii sunt prea proaspete în memoria noastră, pentru a le mai aminti; unele din ele s-au înfipt prea dureros în trupul ţării noastre, pentru a fi nevoit să le evoc aici, dar această Ungarie, oricâte cuceriri ar face, nu poate ascunde contrastul adânc dintre aspiraţiunile ei şi realitatea etnică şi istorică. Aceasta a făcut pe unii să numească această ficţiune istorică — Ungaria imaginară, o Ungarie care nu există decât în mintea propagandiştilor ei de astăzi, în mintea acelor care îi desvoltă aspiraţiunile şi urmăresc cu atâta tenacitate şi atâta succes, uneori, realizarea lor.

Decât şi aici este o margine. Această margine să mi se dea voie, la sfârşitul acestor însemnări, ca eu să o găsesc în temeiul realităţilor istorice pe cari vi le-am înfăţişat. Ion Brătianu, a cărui comemorare s-a făcut acum nu de mult, a spus odată: „Nimeni nu poate fi biruitor împotriva adevărului şi a voinţei naţiunii". Noi credem în această lozincă, credem şi astăzi, cu atât mai mult cu cât nimic din ce se întemeiază împotriva adevărului, împotriva voinţei naţionale, nu poate dăinui şi nu va dăinui. ■

Concursul Magazin istoric ediţia 1993

AUTORI — CITITORII

ETAPA B

Răspunsurile la întrebări

PRIMA SERIE

1. a
2. *Discurs de recepţie la Academia Română*
3. 18 martie 1775
4. „dragul nostru văr şi bun prieten"
5. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*
6. Elena Alistar
7. Don Juan de Austria
8. „Luptă pentru ţara ta!"
9. „ieşirea noastră din alianţa cu puterile Axei şi imediata încetare a războiului cu Naţiunile Unite"
10. Peste 1 500

A DOUA SERIE

1. *Familia*
2. Trandafirul
3. Anulată
4. Ion Nistor
5. „Tolstoi"
6. Britisch Museum
7. Sfânta Vineri, mănăstirea Cotroceni, Enei, Mihai Vodă, Sf. Spiridon Vechi, Văcăreşti, Pantelimon, Schitul maicilor ş.a.
8. Genghis Han
9. Escadrila albă
10. Anulată

A TREIA SERIE

1. b
2. 1 120 localităţi
3. *Psaltirea cu tâlc*
4. 21 iunie 1848
5. În urmă cu 5 000 ani
6. c
7. Ataşatul militar turc
8. „Alba Iulia"
9. „Malaxa"
10. Vaslui

POŞTA CONCURSULUI

Acum, când citiţi aceste rânduri, stimaţi cititori şi participanţi la concursul Magazin istoric, **ediţia 1993,** Autori — cititorii, **se află în plină desfăşurare operaţiunea de triere a scrisorilor cu răspunsuri, al căror ultim termen de expediere a fost 30 septembrie a.c.**

● **După cum am precizat, tragerea la sorţi pentru desemnarea câştigătorilor este publică. Se vor efectua două trageri la sorţi,** categoria A, **la care participă toţi concurenţii care au trimis întrebări pe adresa concursului;** categoria B, **la care iau parte toţi concurenţii care au dat răspunsuri exacte la toate cele 28 întrebări ale concursului.**

Iată, acum în această ediţie a Poştei concursului, **câteva dintre părerile exprimate de participanţi — autori ai întrebărilor.** Familia de pensionari **IOAN** şi **ORESTEA MELANIA SLAVU, din** Deva, participă la acest concurs cu şapte întrebări. Şi pentru organizarea actualului pasionant concurs vă mulţumim foarte mult. La întocmirea şi redactarea întrebărilor am muncit mult, trecând şi „nopţi albe". ● **Tot pensionari sunt şi soţii STERIAN şi TITIANA STEGARU, din** Galaţi, **care ne scriu:** Am participat la toate concursurile iniţiate de dv. în revista noastră dragă. Am şi câştigat de câteva ori. Actualul concurs este într-adevăr „nou" şi ne-a interesat. Deşi suntem pensionari, vom merge mai departe cu colecţia **Magazin istoric,** pe care o avem de la începuturile ei, din 1967, chiar dacă preţurile cresc de la perioadă la perioadă ● **COSTICĂ VELEV, din** Bucureşti: Este interesant şi acest concurs, deşi cred că era indicat să-i fi fost atribuită o anume tematică **(deşi „neimpusă" de noi, tematica actualului concurs, după cum am mai remarcat, s-a concentrat în jurul luptei românilor pentru unitate naţională, pentru realizarea Marii Uniri, de la a cărei înfăptuire se împlinesc în acest an şapte decenii şi jumătate** — n.r.). N-aş putea renunţa vreodată la **Magazin istoric — continuă dl. Velev** — şi colecţia, la care ţin enorm de mult, o consider ca un bun de familie imposibil de evaluat.

Mulţumim tuturor celor care ne-au scris în legătură cu actualul concurs. În numerele viitoare, vom publica noi fragmente din aceste scrisori.

NU UITAŢI

● **TRAGEREA LA SORŢI PUBLICĂ A CÂŞTIGĂTORILOR CELOR DOUĂ ETAPE, A şi B, ale concursului este organizată în colaborare cu Biblioteca Naţională a României şi va avea loc VINERI 29 OCTOMBRIE 1993, ORELE 16,00 ÎN SALA COLECŢIILOR SPECIALE ALE BIBLIOTECII NAŢIONALE A ROMÂNIEI, DIN BUCUREŞTI, STR. BISERICA AMZEI, NR. 5-7.**

● **Sunt invitaţi atât participanţii la cele două etape ale concursului, cât şi cititorii şi simpatizanţii revistei, toţi pasionaţii de istorie din Capitală precum şi din provincie.**

Documente necunoscute

Relaţiile sovieto-române în 1939 şi 1940

MEMORANDUM

CONSTANTIN VIŞOIANU

Diplomat de carieră şi fost ministru de externe al României, Constantin Vişoianu s-a născut la 4 februarie 1897 în oraşul Urlaţi din judeţul Prahova. A studiat dreptul şi filosofia la Universităţile din Bucureşti şi Paris, după care a intrat în diplomaţie. Timp de trei ani (1926-1929) a fost Secretarul Comisiei Mixte de Arbitraj de la Paris, iar în perioada 1929-1931 membru al delegaţiei române la Liga Naţiunilor din Geneva.

Cariera diplomatică a lui Constantin Vişoianu a continuat astfel: membru în Secretariatul Ligii Naţiunilor (1931-1933); ministrul României la Haga (1933-1935) şi ministrul României la Varşovia (1935-1937). Deşi nu a fost membru al vreunui partid — statutul de diplomat îi interzicea acest lucru — a fost îndepărtat din Ministerul de Externe, fiind considerat un adept al lui Nicolae Titulescu.

În aprilie 1944, şefii opoziţiei, Iuliu Maniu şi Constantrin I.C. (Dinu) Brătianu, l-au inclus pe Constantin Vişoianu în delegaţia ce avea să se deplaseze la Cairo, în Egipt, unde alături de prinţul Barbu Ştirbey va încerca să negocieze, cu aprobarea tacită a mareşalului Ion Antonescu, încheierea unui armistiţiu cu reprezentanţii celor trei mari puteri aliate: Marea Britanie, S.U.A. şi U.R.S.S.

Din octombrie 1944 până la 6 martie 1945, Vişoianu a îndeplinit funcţia de ministru al Afacerilor Externe al României în guvernele prezidate de generalii Constantin Sănătescu şi Nicolae Rădescu. În momentele sale de răgaz — care din păcate erau foarte puţine — se dedica activităţii literare şi publicistice. A fost directorul importantei reviste literare Viaţa românească, **unde a publicat excelente analize ale situaţiei internaţionale în cadrul unei rubrici permanente intitulată** Cronica externă, **şi co-directorul ziarului** Jurnalul de dimineaţă.

După instaurarea forţată a regimului comunist în România, prin impunerea de către guvernul U.R.S.S. la 6 martie 1945 a echipei Petru Groza, subordonată P.C.R., Vişoianu a reuşit să fugă din ţară. Împreună cu Grigore Niculescu-Buzeşti, fost şi el ministru de externe al României (august 1944-octombrie 1944) s-a stabilit în Elveţia. După o şedere la Geneva de aproape doi ani, timp în care cei doi diplomaţi au făcut cunoscută lumii situaţia din România, ei au intrat în legătură cu alţi oameni politici români şi au luat iniţiativa creării unui Comitet Naţional. În noiembrie 1947 s-au stabilit în S.U.A. Imediat după sosire, au fost invitaţi spre a face declaraţii în faţa unui Comitet Naţional Româno-American pentru Democraţie.

Atunci când guvernul comunist a inscenat, în noiembrie 1947, un proces foştilor lideri politici români, condamnându-i la pedepse grele. Iuliu Maniu, Grigore Gafencu, Grigore Niculescu-Buzeşti, Constantin Vişoianu şi Alexandru Cretzianu, fostul ministru al României la Ankara, au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă. Condamnat în contumacie, Vişoianu a denunţat presei occidentale simulacrul de proces drept „un act de trădare şi abuz impus de soviete".

Constantin Vişoianu a fost membru al Comitetului Naţional Român. După ce generalul Rădescu a părăsit Comitetul — datorită neînţelegerilor provocate în legătură cu banii ce trebuiau să constituie zestrea financiară a emigraţiei române —, la 15 noiembrie 1950 a devenit preşedintele acestui for reprezentativ al românilor din exil, deţinând această funcţie până la 15 septembrie 1975, când Comitetul şi-a încetat activitatea.

În anul 1966, Subcomitetul de Investigaţii al Comitetului Judiciar al Senatului Statelor Unite a publicat un „Studiu al anexărilor comuniste", în care Constantin Vişoianu a prezentat o succintă dar realistă şi documentată declaraţie asupra modului în care armata roşie a impus guvernul şi regimul comunist în România: „În ciuda teroarei şi fraudei — se arată în această declaraţie — o mare majoritate a poporului român a votat pentru partidele democratice şi în special pentru Partidul Naţional-Ţărănesc. Dar procedura de votare şi votarea [la alegerile din 19 noiembrie 1946] au dat posibilitatea comuniştilor să falsifice rezultatele şi să-şi atribuie lor voturile date partidelor democrate... Treptat ei au impus poporului român, împotriva voinţei sale, regimul comunist, care îşi continuă dominaţia până astăzi".

Manifestându-se ca un permanent apărător al intereselor vitale ale poporului român şi al integrităţii teritoriale a ţării, Vişoianu a pledat cu toată convingerea omului politic şi diplomatului patriot în favoarea reparării nedreptăţilor la care a fost supusă România în perioada celui de-al doilea război mondial. El a vorbit deseori despre 23 august 1944 şi perioada istorică respectivă la posturile de radio BBC, Vocea Americii, Europa Liberă, publicând articole şi interviuri pe aceleaşi teme, pe care le cunoştea îndeaproape. El a redactat două memorii înaintate Conferinţei de Pace de la Paris în care prezenta modul cum ţara noastră izolată politic, diplomatic şi militar, a căzut victimă rapturilor teritoriale din vara anului 1940, săvârşite în mod abuziv de marile puteri totalitare în folosul lor şi al aliaţilor lor.

Vom prezenta în acest număr primul dintre memorii, redactat în limba franceză, cu titlul Relaţiile sovieto-române în 1939 şi 1940. Memorandum, **pe care l-am găsit la Hoover Institution on War, din S.U.A., şi care după opinia mea ilustrează, în contextul anului 1946, stilul unui mare diplomat, atestă bunăvoinţa României faţă de vecinul ei de la răsărit şi ne oferă un model de pledoarie politică întemeiată pe drepturile noastre istorice.**

Andrei CĂPUŞAN

Acordul Ribbentrop-Molotov, încheiat la Moscova la 23 august 1939, a stârnit stupefacție în întreaga lume. Toți cei care urmăreau cu îngrijorare evoluția evenimentelor internaționale din acea vreme au fost consternați. Acordul nu putea avea decât un singur sens: în fața furtunii pe care o simțea gata să izbucnească, U.R.S.S. înțelegea să-și ia toate măsurile de precauție. În ceea ce privea Germania, ea obținea, într-un mod cât se poate de evident, libertatea totală de mișcare în partida pe care o angajase, de data aceasta cu Polonia, partidă pe care înțelegea să o câștige cu orice preț, chiar și prin forța armelor dacă era necesar.

Slăbiciunea democrațiilor occidentale, care culminase, anul precedent, prin „lovitura" de la München, și miopia politicii poloneze au făcut posibil acordul de la Moscova.

Pacea lumii atârna de-un fir. Nouă zile mai târziu, armatele germane se năpusteau asupra Poloniei, iar al doilea război mondial începea.

După 17 zile, când Polonia ajunsese la capătul puterilor și era practic scoasă din luptă, armatele sovietice au intervenit la rândul lor pentru a ocupa partea de teritoriu polonez care în mod direct le-a fost atribuită în cursul convorbirilor de la Moscova ce au precedat semnarea acordului.

Un val de îngrijorare a cuprins țările limitrofe. De la Marea Baltică la Marea Neagră se punea întrebarea dacă acordul de la Moscova se limita numai la Polonia.

România, care în perioada celor 20 de ani scurși între cele două războaie își manifestase, în toate ocaziile, atașamentul la cauza păcii, pe care o servise prin toate mijloacele care îi stăteau în putere, fie luând ea însăși anumite inițiative, fie acordând întregul sprijin oricărei inițiative menite a consolida pacea, și-a declarat, din prima zi a războiului, neutralitatea. Nu s-a mulțumit numai cu atât. Pentru a fi în măsura de a se apăra la nevoie, și-a chemat sub arme întreaga armată.

În ciuda zvonurilor din presa străină, ea credea că nu avea a se teme de nimic din partea Rusiei Sovietice. Este adevărat că raporturile dintre cele două țări care, la un anumit moment, atinseseră un grad de apropiere reală, se degradaseră oarecum în ultima vreme ca urmare a anumitor curente perceptibile în politica internă a României și care displăceau la Moscova; dar România, în ceea ce o privea, nu încetase niciodată să caute să aibă cele mai bune raporturi cu puternicul ei vecin din răsărit.

De altfel România nu avea nici un motiv de teamă sau neîncredere. Ea văzuse Rusia Sovietică în cursul anilor precedenți arătându-se cu un zel, o energie și o perseverență admirabilă, pentru a contracara orice acțiune care ar fi putut declanșa un conflict internațional și a edifica un sistem de securitate colectivă, singurul după cum s-a exprimat, iar experiența a demonstrat-o ulterior, capabil să salvgardeze pacea.

Cele două țări s-au găsit mai legate între ele printr-o serie de àngajamente internaționale precum Pactul Societății Națiunilor, Pactul Briand-Kellogg și mai ales Convenția pentru definirea agresorului, încheiată la Londra la 3 iulie 1933, a cărei respectare asigura părțile contractante în fața oricărui risc de conflict dintr-o parte și din cealaltă.

De asemenea România avea dreptate să gândească că Rusia Sovietică nu putea întrevede, în perfectă liniște, o victorie hitleristă și că frontiera comună germano-rusă care tocmai se stabilise în Polonia, oferea deja suficiente motive de fricțiune pentru ca Rusia să aprecieze existența unei Românii puternice, stat tampon care să protejeze regiunea Rusiei meridionale de oricare invădator venind din vest.

De asemenea, păstrând la frontiera sa cu Rusia Sovietică, lungă de mai multe sute de kilometri, o perdea slabă de trupe de acoperire, ea a aliniat aproape totalitatea forțelor sale la vest, adică acolo de unde, conform părerii ei, putea veni pericolul. Prin acest fapt, România nu făcea altceva, decât se conforma politicii sale tradiționale.

Au venit apoi lunile înspăimântătoare mai-iunie 1940, invadarea succesivă a Belgiei, a Țărilor de Jos, a Franței.

În același timp, anumite îngrijorări au apărut din partea Rusiei. Importante masări de trupe sovietice erau semnalate în apropierea frontierei române și pe toată lungimea acesteia.

În acel moment Rusia Sovietică a desemnat un nou ministru pentru a o reprezenta la București, după mai bine de doi ani, timp în care a fost reprezentată de un tânăr însărcinat cu afaceri, în acest interval România schimbând de două ori ministrul ei la Moscova. La București această numire a fost considerată de bun augur pentru evoluția ulterioară a relațiilor româno-sovietice.

Noul ministru al Sovietelor a sosit la București la 19 iunie 1940, fiind primit a doua zi de ministrul afacerilor externe al vremii [Grigore Gafencu]. În ziua de 26, i s-a notificat printr-o scrisoare că va fi primit în audiență solemnă de rege, poimâine, 28 iunie, pentru prezentarea scrisorilor de acreditare. În aceeași zi de 26 iunie, la orele 22.00, d-l Molotov, în acel timp Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe, l-a convocat pe ministrul României la Moscova [Gheorghe Davidescu] citindu-i și apoi înmânându-i nota următoare... [textul notei a fost publicat în revista *Magazin istoric*, nr.6/1990].

Ministrul României a încercat mult și bine. să-i demonstreze d-lui Molotov cât de rău fondate erau aserțiunile sale, atrăgându-i de asemenea atenția asupra termenului foarte scurt al răgazului acordat; n-a fost însă chip să-l clintească. Nota fu transmisă la București chiar în acea noapte, în parte telegrafic, în parte telefonic, prin Berlin (nu exista în acea vreme o linie telefonică directă Moscova-București). Ea a sosit în parte indescifrabilă. Consiliul de Coroană, convocat de rege în ziua de 27 iunie, la București, a trebuit prin urmare să delibereze pe bază acestui text mutilat și în deplină necunoștință a traseului exact al noii frontiere (mai ales în Bucovina).

Un număr de membri ai Consiliului s-au pronunțat pentru respingerea ultimatumului și pentru rezistența armată; opinia majorității a prevalat iar guvernul a făcut cunoscut Moscovei, la 27 iunie, că „animat de aceeași dorință ca și guvernul sovietic, de a vedea rezolvate, prin mijloace pașnice, toate chestiunile care ar putea da naștere unui dezacord între U.R.S.S. și România, guvernul regal se declară gata de a proceda imediat și în spiritul cel mai larg la o discuție amicală și de comun acord în care să fie abordate toate propunerile guvernului sovietic".

Considerând răspunsul guvernului român imprecis, deoarece nu se afirma în mod expres că propunerea guvernului sovietic privind redarea imediată a Basarabiei și Bucovinei de Nord era acceptată și ținând cont în același timp și de explicațiile verbale pe care i le-a dat ministrul României la Moscova, d-l Molotov a adresat guvernului român, în noaptea de 27 spre 28 iunie, o a doua notă, cerând, între altele, evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord de trupele române,

MONITORUL OFICIAL NO.102

Inreg.nr.118319 din 28 Oct 1944.

I E

Mihaiu I-iu

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională

REGE AL ROMANIEI

La toţi de faţă şi viitori, Sănătate

Pe baza art. 1 şi 2 din Decretul -Lege pentru înfiinţarea,organizarea şi funcţionarea Comisiunii pentru Aplicarea Armistiţiului dintre România şi Naţiunile Unite,publicat în Monitorul Oficial nr.247 di 25 Octombrie 1944,

AM DECRETAT SI DECRETAM:

Art. I- Domnul ION CHRISTU, Ministru Plenipotenţiar este numit Preşedintele Comisiunii de Armistiţiu.

Art.II- Sunt numiţi membri în Comisiunea de Armistiţiu Domnii:

SAVEL RADULESCU

C.VISCIANU

RADU CRUTZESCU

Gral.SEPTIMIU PRETORIAN şi

CEZAR POPESCU

Art.III Ministrul nostru Secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Străine este însărcinat cu executarea acestui Decret,

Dat în.Bucureşti la 31 Octombrie 1944.

ss/MIHAI

Ministrul Afacerilor Străine

într-un răstimp de patru zile, începând cu data de 28 iunie, ora 14.00 (răstimp în care trupele sovietice trebuiau să ocupe teritoriul cedat) şi făcând cunoscut că în ziua de 28 iunie trupele sovietice vor ocupa oraşele Cernăuţi, Chişinău şi Cetatea Albă.

Adăuga că răspunsul guvernului român trebuia să-i parvină cel mai târziu în ziua de 28 iunie la prânz.

Guvernul român a cedat. A cerut însă o prelungire a răgazului stabilit pentru evacuare, imposibilă de executat atât de repede dată fiind starea proastă a căilor de comunicaţie, în urma recentelor ploi.

Guvernul sovietic a consimţit numai la prelungirea răgazului de evacuare cu 24 de ore.

Şi în ziua de 28 iunie, la prânz, trupele sovietice şi-au făcut intrarea în Cernăuţi (capitala Bucovinei) şi în Chişinău (capitala Basarabiei).

Pentru poporul român, luat în ansamblul său, lovitura a fost teribilă. Totodată, el nu se îndoia că viitorul apropiat îi rezerva altele, încă mai teribile. Două luni mai târziu, frontierele statului se prăbuşeau la rândul lor în vest şi în sud. Şi dincolo de deznădejdea fără margini care a cuprins-o, România ciopârţită s-a prăbuşit în prăpastia alianţei cu Germania.

Basarabia, teritoriu mărginit de Prut la apus, de Nistru la răsărit, de Dunăre şi Marea Neagră la sud, acoperind o suprafaţă de 44 422 km² a făcut parte integrantă din Principatul Moldova, de la constituirea acestuia din urmă în secolul al XIV-lea. Tratatul de alianţă încheiat la 1711 [*Magazin istoric,* nr. 10/1973] de Petru cel Mare cu prinţul moldovean Dimitrie Cantemir indica de altfel Nistrul drept frontiera orientală a Moldovei. În 1812, la pacea de la Bucureşti [*Magazin istoric,* nr. 2-3/1993], care a pus capăt unuia din acele războaie endemice ruso-turce, care au avut loc pe tot parcursul veacurilor XVIII şi XIX, Turcia ceda Basarabia Rusiei, violând flagrant vechile tratate conform cărora Imperiul Otoman, în calitate de putere suzerană, garantase integritatea celor două principate române: Moldova şi Valahia.

În 1856, Tratatul de la Paris, punând capăt Războiului Crimeei, restituia Moldovei cele trei districte meridionale ale Basarabiei. În 1859, ca urmare a Unirii celor două Principate române, Moldova şi Valahia, într-un singur stat, România, Basarabia de sud a devenit, în consecinţă, parte integrantă a teritoriului noului stat.

În 1878, Congresul de la Berlin care a închis războiul ruso-româno-turc — din 1877 — în timpul căruia soldaţii români au luptat cu eroism fiind fraţi de arme cu cei ruşi, a retrocedat Basarabia meridională Imperiului ţarilor, în ciuda angajamentelor luate de Rusia, înaintea declanşării ostilităţilor, de a respecta şi garanta integritatea României.

Guvernul român a ridicat, în cadrul lucrărilor Congresului de la Berlin, un viu protest şi a refuzat să-şi dea adeziunea la cedarea Basarabiei meridionale. Este suficient să adăugăm că începând din 1812 şi oricând după aceea, Rusia ţarilor nu a contestat caracterul românesc (ea o numea Moldova) al Basarabiei, luată în ansamblul ei.

La 27 martie 1918, Basarabia, care în urma revoluţiei ruse din 1917 se constituise de la 20 octombrie 1917 în *„Republica autonomă federativă moldovenească"* pentru a se declara, la 24 ianuarie 1918 stat pe deplin independent sub denumirea „Republica democratică moldovenească a Basarabiei", a hotărât cu o foarte puternică majoritate în adunarea ei legislativă (Sfatul Ţării) unirea cu Regatul României.

Revenirea Basarabiei în sânul patriei-mame a fost recunoscută pe plan internaţional prin Tratatul încheiat la Paris la 28 octombrie 1920 şi ai cărei semnatari, în afară de România, erau: Franţa, Marea Britanie, Italia şi Japonia *[Magazin istoric,* nr. 7/1993].

Ţară bogată, cu pământ fertil, cu grădini de legume şi vii magnifice, cu şeptel abundent, Basarabia oferă, din punct de vedere etnografic, următoarele caracteristici:

La nord, o largă fâşie teritorială este locuită într-o mare proporţie de ucraineni, rezultat al imigraţiilor încurajate sau al infil-

traţiilor naturale, provenind de dincolo de Nistru în decursul celor 100 de ani de dominaţie a ţarilor. (Un fenomen identic, dar în sens invers s-a operat dincolo de Nistru, unde o parte importantă a elementului românesc — sau moldovenesc — din Basarabia s-a stabilit în Ucraina astfel încât guvernul sovietic ajunsese deja în 1924 să constituie o republică autonomă moldovenească, a cărei capitală a fost la început oraşul Balta şi apoi Tiraspol, pe malul stâng al Nistrului).

În centru, pe o suprafaţă puţin mai mare de 2/3 din teritoriul ansamblului provinciei populaţia este aproape exclusiv românească — moldovenească dacă vrem — cu excepţia oraşelor şi burgurilor, unde proporţia evreilor (veniţi cu toţii în cursul secolului XIX) este extrem de ridicată.

În sfârşit, *la sud*, pământ cu caracter net de stepă, care, până în pragul secolului XIX fusese foarte puţin locuit, populaţia este foarte pestriţă. Găsim aici români, bulgari, găgăuţi (care sunt consideraţi drept turci creştinaţi), tătari, ruşi mari (din care mulţi proveneau din coloniile foştilor ocnaşi sau condamnaţi politici), germani (colonizaţi de Alexandru I şi succesorii lui), francezi şi chiar elveţieni din cantoanele VAUD şi VALAIS sosiţi pe aceste meleaguri îndepărtate sub influenţa educatorului lui Alexandru I, La Harpe.

Recensământul românesc din 1930 indica pentru ansamblul Basarabiei o populaţie totală de 2 864 400 locuitori, din care 56,2% români, 23,3% ruşi şi ucraineni, 9,1% bulgari şi găgăuţi, 7,2% evrei, 2,8% germani şi 1,4% de diverse naţionalităţi.

Dată fiind creşterea normală a populaţiei, se estimează că la 31 decembrie 1939 populaţia totală a Basarabiei atingea 3 191 016 locuitori, din care 1 820 895 români.

BUCOVINA. Situată în nordul României, mărginită de Nistru, Ceremuş şi Munţii Carpaţi, făcând parte integrantă din Moldova de la întemeierea acestui principat în secolul al XIV-lea, Bucovina a fost desemnată cu acest nume din 1774, când a fost anexată de Casa de Austria, după una din tractaţiile mârşave la care aceasta se pricepea atât de bine, petrecută într-un moment în care Imperiul Otoman se afla angajat într-una din ciocnirile obişnuite cu Imperiul ţarilor [*Magazin istoric*, nr. 11/1990].

În faţa Sublimei Porţi, Austria a ştiut să-şi prezinte cererea de incorporare a unui teritoriu de 10 440 km² drept o simplă rectificare de frontieră, de interes pur strategic iar Poarta a consimţit, contrar oricărui drept. Protestele solemne ale boierilor moldoveni şi principelui Grigore Ghica împotriva unei amputări atât de grave a teritoriului naţional unde se găsea cândva capitala ţării şi care era sediul fundaţiilor religioase cele mai venerate de români, nu au avut alt rezultat decât executarea curajosului principe de către turci.

După câţiva ani de administraţie militară austriacă, Bucovina a fost alipită în 1786 Galiţiei.

Din raţiuni economice, dar mai ales din raţiuni politice (drept aplicare a devizei atât de scumpe Casei de Austria: „divide et impera") Austria a încurajat, pe parcursul secolului următor, colonizarea Bucovinei, mai ales în partea de nord a ei, a unor mase mari de ţărani de origine ucraineană, precum şi stabilirea în oraşe a unui număr considerabil de evrei galiţieni. Astfel, timp de un secol, elementul slav din Bucovina a crescut cu 1 300%, celelalte populaţii neromâneşti (germani şi mai ales evrei) cu 3 000% în timp ce românii, al căror potenţial biologic este totuşi excepţional, nu au crescut decât cu 400%.

În urma revoluţiei de la 1848 din Imperiul habsburgic, Bucovina a fost ridicată la rang de Ducat şi a obţinut o oarecare autonomie, lărgită în 1862 prin crearea unei Diete provinciale.

Tratatul de Alianţă încheiat de România la 4/17 august 1916 cu Puterile Aliate: Franţa, Marea Britanie, Italia, Rusia şi în virtutea căruia România a intrat în război câteva zile mai târziu, prevedea pentru România dreptul de a încorpora la sfârşitul războiului Bucovina în frontierele ei istorice, mai puţin partea dintre Prut şi Nistru.

În 1918, prăbuşirea şi dezagregarea imperiului austro-ungar a permis Bucovinei să facă cunoscută în mod liber dorinţa

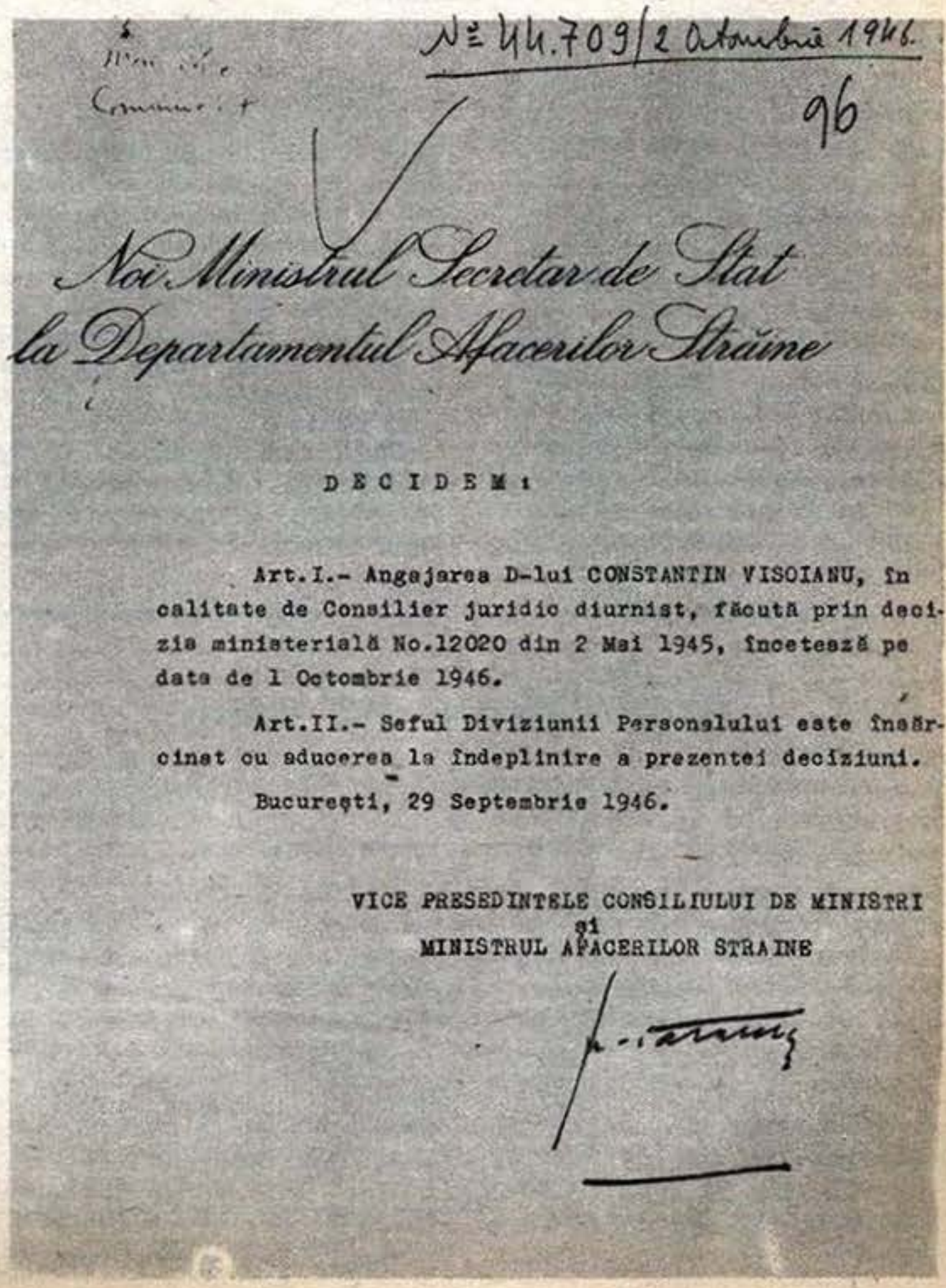

Nr. 44.709/2 Octombrie 1946.

96

Noi Ministrul Secretar de Stat
la Departamentul Afacerilor Străine

DECIDEM:

Art.I.- Angajarea D-lui CONSTANTIN VISOIANU, în calitate de Consilier juridic diurnist, făcută prin decizia ministerială No.12020 din 2 Mai 1945, încetează pe data de 1 Octombrie 1946.

Art.II.- Şeful Diviziunii Personalului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentei deciziuni.

Bucureşti, 29 Septembrie 1946.

VICE PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINISTRI
şi
MINISTRUL AFACERILOR STRAINE

populației ei, care a proclamat la 28 noiembrie 1918, prin vocea reprezentanților calificați, unirea necondiționată cu Regatul României, unire consacrată ulterior, pe plan internațional, prin Tratatul de la Saint Germain din 10 septembrie 1919.

Leagăn al vieții naționale moderne în Evul Mediu, Bucovina, în ansamblul ei reprezintă o magnifică unitate geografică și economică. Din punct de vedere etnic, ea reprezintă mai puțin așa ceva, ca urmare a imigrărilor masive intervenite în cursul secolului al XIX-lea, menționate deja.

Astfel, în special partea de nord a țării, cuprinsă între Prut și Nistru, este locuită de mase compacte de ucraineni.

Recensământul românesc din 1930 indica, pentru toată Bucovina, deci pentru 10 442 km², o populație de 853 000 locuitori, repartizați după cum urmează:

Populația Bucovinei în 1930:

Naționalități	*Număr*	*Procentaj*
Români	379.691	44,5%
Ucraineni	236.130	27,7%
Ruși	7.948	0,9%
Germani	75.553	8,9%
Polonezi	30.980	3,6%
Unguri	11.881	1,4%
Evrei	92.492	10,8%
Huțuli	12.437	1,5%
Diverși	6.317	0,7%
TOTAL	853.009	100%

Din acest total, Bucovina septentrională cedată Rusiei Sovietice în iunie 1940 reprezintă 5 046 km², locuită în acel moment de 547 588 de oameni din care 165 638 români, fapt care semnifică că traseul noii frontiere este departe de a urma o linie etnică.

Districtul Dorohoi. Pe lângă Basarabia și Bucovina septentrională, Rusia Sovietică a încorporat, în iunie 1940, o parte a teritoriului vechiului Regat al României care (la fel de bine de altfel ca și Bucovina) nu aparținuse nici un moment din istoria sa Rusiei.

Ne găsim clar în fața unei erori, ținând cont de faptul dovedit că pe acest colț de pământ nu locuiește nici o populație slavă. Este vorba de un colț din districtul Dorohoi, având o suprafață de 317 km², locuit de 35 500 oameni care, cu excepția a aproximativ 2 000 de evrei (aflați în special în satul Herța) sunt cu toții români puri.

Acest scurt expozeu nu își propune să ridice probleme. El se limitează să prezinte faptele lumii întregi. ■

STRÂNGĂTOR DE DĂRI

(Monoverb: 5 — 7)

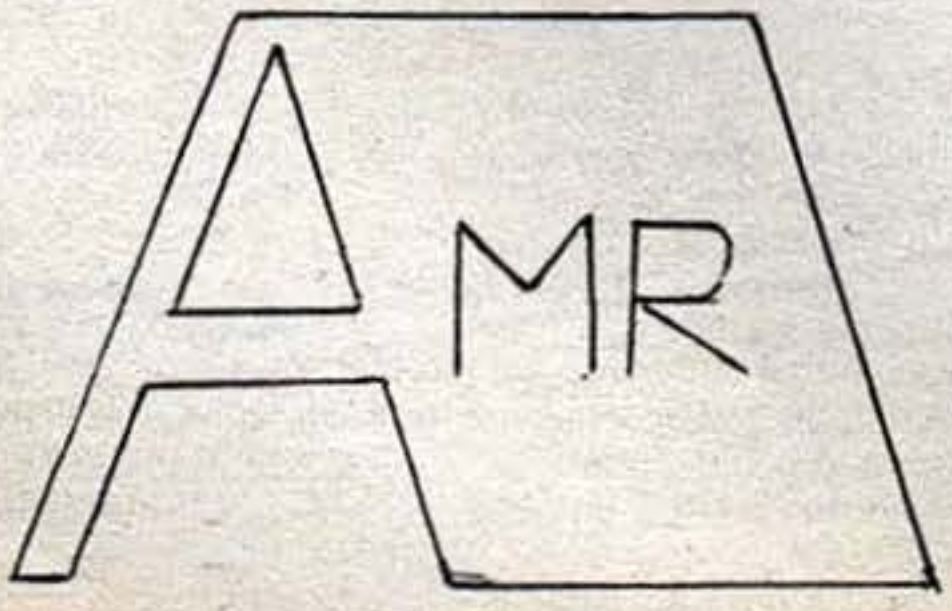

Gheorghe BRAȘOVEANU

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Eliza Campus — IDEEA FEDERALĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ.**

Editura Academiei Române, București, 1993, 152 pp., 215 lei: cartea încearcă să răspundă la întrebarea - este ideea federală soluția pentru spinoasele probleme pe care le ridică conviețuirea pașnică dintre statele continentului european?

● **Liviu Maior — ALEXANDRU VAIDA-VOEVOD, ÎNTRE BELVEDERE ȘI VERSAILLES.**

Editura Sincron, 1993, 294 pp., 435 lei: o încercare de reconstituire a figurii unuia dintre „uitații" istoriografiei române din ultimele decenii.

● **V.F. Dobrinescu, Ion Pătroiu — ULTIMELE LUNI DE PACE.**

Institutul european, Iași, 1992, 168 pp., 190 lei: încercările făcute de diplomația română, în perioada martie-august 1939, pentru a preîntâmpina izolarea politică și militară ce se contura.

● **Valentin Lipatti — ÎN TRANȘEELE EUROPEI.**

Editura militară, București, 1993, 205 pp., 600 lei: amintirile principalului negociator român la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa (1972-1985).

● **Gabriel Țepelea — ANII NIMĂNUI.**

Casa editorială Cuget, Simțire și Credință, București, 1992, 75 pp, 100 lei: poeme din anii de detenție, 1949-1955.

● **Nicolas Jordan — OMUL DE CENUȘĂ** (traducere din limba engleză de **N. Minciulescu).**

Editura Uranus, 334 pp., 700 lei: primul volum dintr-o trilogie semnată de Nicolas Jordan, care din 1972 trăiește în Occident.

● **LETTRE INTERNATIONALE** (Fundația Culturală Română).

Ediție română, vara, 1993, 123 pp., 300 lei: textele reunite în noul număr al publicației vor să demonstreze că „dincolo de atâtea câte indignează, neliniștesc, sperie, există creații umane care fac existența umană mai ușor de îndurat".

● **Walt Whitman — OPERE ALESE** (traducere și prezentare de **Mihnea Gheorghiu).**

Editura Univers, București, 1993, 528 pp., 1 200 lei: ediție apărută la comemorarea centenarului morții celui care a fost numit Poetul Americii, în versiunea unuia dintre cei mai talentați și competenți angliciști români.

Curtea de Argeş, 15 august 1940

ION ANTONESCU — ÎNTÂLNIRE SECRETĂ — ION MIHALACHE

Desfăşurarea evenimentelor din vara anului 1940 a însemnat pentru România dureroase pierderi teritoriale: la 28 iunie, sub ultimatum sovietic, Basarabia, Bucovina de Nord şi Ţinutul Herţei au intrat în componenţa U.R.S.S., iar la 30 august, în urma dictatului de la Viena, nord-vestul Transilvaniei a fost răpit de Ungaria horthystă. O săptămână mai târziu, la 6 septembrie 1940, regele Carol II a abdicat, predând coroana României fiului său, Mihai I. Cu două zile mai înainte, la 4 septembrie, guvernul I. Gigurtu demisionase, generalul Ion Antonescu fiind numit prim-ministru.

O scrisoare sosită din Curtea de Argeş, din partea d-lui avocat Al. Retevoescu, ne evocă un moment premergător celor întâmplate în septembrie 1940: o întrevedere secretă între generalul I. Antonescu (aflat cu domiciliu obligatoriu la mănăstirea Bistriţa Vâlceană) şi Ion Mihalache, fruntaşul naţional-ţărănist. Scopul întrevederii — tatonări în vederea constituirii unui eventual guvern de unitate naţională, sub conducerea lui I. Antonescu.

Dar să-l urmărim pe corespondentul nostru, cu mărturia sa, aşa cum a consemnat-o în urmă cu 53 ani.

Cu trei zile înaintea zilei de 15 august 1940, am fost chemat urgent de I. Mihalache la Bucureşti la sediul P.N.Ţ., din str. Clemenceau. Am sosit a doua zi, adică pe 13 august 1940 ora 10, şi l-am găsit pe I. Mihalache într-o consfătuire cu câţiva prieteni din provincie. A suspendat consfătuirea şi am mers într-o cameră goală.

Prima întrebare pe care mi-a pus-o a fost dacă-l cunosc pe generalul Antonescu. I-am spus că l-am cunoscut în noiembrie 1933, la o recepţie dată de Prefectura de Argeş, unde am fost şi eu, la care a participat Armand Călinescu, atunci subsecretar de stat la interne, şi printre invitaţi a fost şi Ion Antonescu, pe atunci comandantul Diviziei a 3-a. I-am spus lui Mihalache că de atunci nu l-am mai văzut, dar fiind o personalitate este bine cunoscut. Atunci Mihalache mi-a spus că îmi încredinţează o problemă de cea mai mare importanţă, dar tot atât de mare discreţie. Mi-a spus că în ziua de 15 august, la orele 6 dimineaţa, să fiu în faţa Mănăstirii Curtea de Argeş, că generalul va veni cu o motocicletă de la Bistriţa, că eu să mă prezint să-i spun cine sunt şi să-i spun: „D-le general, vă rog să poftiţi să vă spălaţi la mine acasă", căci aceasta este parola de siguranţă.

Vei vedea despre ce este vorba, căci vei lua parte la discuţii, iar eu la ora 6 voi fi la locuinţa d-tale. L-am asigurat că voi proceda exact cum mi-a spus şi ne-am despărţit, atrăgându-mi din nou atenţia asupra totalei discreţii.

În ziua de 15 august 1940, la ora 6 fără câteva minute, a apărut şi generalul Antonescu într-o motocicletă cu ataş. M-am prezentat şi l-am poftit la mine acasă să se spele, iar el m-a invitat să iau loc pe banca din spate a conducătorului motocicletei. M-a întrebat unde stau şi i-am răspuns că lângă Biserica Domnească.

Am ajuns acasă, el i-a spus conducătorului să tragă undeva în spate şi când am intrat în casă I. Mihalache era deja venit. După salutările de rigoare, Mihalache i-a spus următoarele, reproduse după notările mele:

– D-le general, aşa cum v-am informat prin omul nostru de legătură, noi, reprezentanţii P.N.Ţ, P.N.L., P.S.D., şi P.L. George Brătianu, am cerut regelui să formeze un guvern de uniune naţională, condus de un general şi în care să intre şefii partidelor ca miniştri de stat fără portofolii. Nu i-am indicat numele dv., rezervându-ne acest drept după ce regele îşi va însuşi formula pentru că a rămas să reflecteze asupra ei. Regele este foarte deprimat, nu are altă formulă, şi după informările noastre de la persoanele din jurul său este dispus să accepte formula.

Atunci generalul Antonescu l-a întrebat pe Mihalache: „Dv. credeţi că regele îmi va da mie mandatul de a forma guvernul? Mă îndoiesc de acest lucru".

Mihalache i-a replicat că regele va fi constrâns să accepte şi formula este ca sigură. Misiunea mea în întâlnirea de azi cu dv. este să vă înfăţişez programul de desfăşurare a măsurilor, după ce veţi forma guvernul de uniune naţională, în care vor intra toţi şefii celor patru partide, iar restul va fi discutat cu dv. După depunerea jurământului, veţi cere o audienţă la rege în care-i veţi cere abdicarea, propunând succesiv la tron pe Mihai.

După abdicare, conform uzanţelor constituţionale, veţi prezenta demisia guvernului şi noul rege vă va însărcina tot pe dvs. cu formarea noului guvern, care să aibă aceeaşi structură ca cel precedent. Ne oprim aici, nu intrăm în probleme de amănunt şi vă întreb dacă sunteţi de acord cu acest program şi dacă aveţi observaţii dv. Generalul a spus că nu are nimic de adăugat şi că i se pare că aşa trebuie să decurgă lucrurile. L-am invitat în sufragerie la o gustare, ne-am aşezat toţi trei, dar Antonescu nu a mâncat nimic, spunând că la plecare de la Bistriţa a mâncat şi îşi menajează stomacul. La invitaţia mea pentru cafea mi s-a spus că ar prefera un ceai de tei, dacă se poate.

Totul a durat 55 de minute, după care generalul s-a ridicat, şi-a luat ziua bună de la mine, iar lui Mihalache i-a spus că „Ne vedem la ceremonie". Era parastas pentru pomenirea regelui Ferdinand organizat de cavalerii Ordinului „Mihai Viteazul".

Avocat Alexandru Retevoescu,
Curtea de Argeş

Istorie trăită în prizonierat

În speranţa că vom determina preocupări serioase şi sistematice din partea specialiştilor, continuăm şi în acest număr publicarea unor mărturii despre viaţa în lagărele de prizonieri din fosta Uniune Sovietică. În orice caz, suntem convinşi că — asemenea istoriografiei din toate ţările — o istorie a participării României la cel de al doilea război mondial nu mai poate face abstracţie de acest tragic capitol. Şi nu credem că am greşit prea mult afirmând că tragedia prizonieratului românesc în Rusia ar merita poate chiar o lucrare monografică de sine stătătoare. Prea mare a fost această tragedie pentru a nu fi cunoscută la dimensiunile ei reale.

COMISARUL COTLER ŞTIA TOT

General-maior (r) N. MASTACAN

În ziua de 24 noiembrie 1942 ni s-a ordonat „debarasarea" de arme şi materialul de război care se mai afla asupra noastră. După aceea, am trecut Donul pe pontoane. Pe celălalt mal ne lua în primire un colonel, Borodin, împreună cu alţi ofiţeri şi oameni din trupă. Ne organizau în coloane şi ne îndreptau spre gări de îmbarcare, sub paza cazacilor călări.

Încotro ne îndreptam?

Nimeni nu ne spunea nimic. Improvizate chiar în timpul deplasării noastre, cum am aflat ulterior, lagărele se aflau împrăştiate pe tot întinsul Rusiei, la mii de km depărtare. Lagărul 74, de pildă, fusese organizat în mănăstirea Oranki, lagărul 27 la Krasnogorsk, 160 la Susdal, 97 la Elabuga, pe Kama ş.a.m.d.

Multe gări fuseseră bombardate de aviaţia germană şi a trebuit să mergem sute şi sute de km pe jos, prin zăpadă şi geruri năpraznice, până la o nouă gară. În drum spre o gară, adesea foarte îndepărtată, am poposit noaptea prin sate, dormind pe jos, nemâncaţi şi degeraţi de frig, iar a doua zi porneam mai departe. În trenuri cu vagoane pentru vite, fiecare amenajat cu „etaj" spre a încăpea mai mulţi oameni, viaţa nu era deloc mai roză. Fiecare primea drept hrană o fărâmă de peşte sărat şi o bucată de „suhari" (pâine neagră uscată), iar ca pavăză contra frigului — hainele pe care le avusesem pe noi. Nu-i de mirare că după câteva zile, oamenii au început să cadă seceraţi de foame, frig şi tifos. A rezistat cine a putut; selecţie naturală. Când trenul oprea în câte o gară, santinela deschidea uşa şi striga: „caput est?" (după câteva zile, „mort est?", căci învăţase şi el „româneşte"). Era obligatoriu ca morţii să fie îngropaţi la prima oprire a trenului. Camarazii celui mort îl transportau până în spatele gării, mai mult târându-l, căci şi ei erau leşinaţi de foame şi rebegiţi de frig şi abia mai stăteau pe picioare. Apoi, sub presiunea şuieratului de locomotivă anunţând plecarea mai departe, se străduiau să râcâie în lutul îngheţat o groapă cât mai adâncă. Dar lopeţile loveau ca în cremene şi de multe ori nu reuşeau să-l acopere complet cu pământ, rămânându-i bocancii afară. Nici nu apuca bine trenul să pornească din gară, şi în jurul gropilor proaspăt săpate începeau să roiască haite de câini, flămânzi ca şi noi...

În clipa în care coloanele de prizonieri se puseseră în mişcare, ofiţerii fuseseră separaţi de soldaţi. Tratamentul a fost însă acelaşi. După vreo 20 de zile, eram vreo 40 de ofiţeri, de grade diferite — de la sublocotenent la colonel —, orbecăind spre o zi de mâine care nu ne putea decât înspăimânta. Nu aveam hărţi, nu ni se spuneau numele localităţilor prin care treceam. Mergeam, mergeam fără să ştim încotro ne ducem şi unde şi când ne vom opri. După un timp, după temperatură, ne-am dat seama că mergem spre sud, spre o regiune mai caldă. Fără zăpadă şi ger, marşul era mai uşor de suportat, dar rămânea în continuare foamea, care făcea ravagii. Mi-aduc aminte cum într-o seară, făcând popas la marginea unei localităţi, în aşteptarea celor câţiva dintre noi care se chinuiau să pescuiască ceva în lacul din apropiere, un colonel şi-a pus mâinile la tâmple exclamând:

— Vai, Doamne, mă doare capul de foame! Pur şi simplu am ameţit!

În aceeaşi seară, sergentul rus care ne însoţea a raportat superiorilor săi că nu avea posibilităţi de adăpostire pentru noi în localitatea respectivă şi, după o aşteptare de câteva ore, au sosit două camioane în care ne-am îmbarcat şi am pornit din nou

într-o direcție necunoscută.

După câtva timp am realizat că mergem spre N-E și pe măsură ce înaintam, frigul se înteța. Am ajuns la un nod de cale ferată și de aici, după patru zile de mers cu trenul, am ajuns din nou într-o gară distrusă. De aici, împreună cu alte convoaie întâlnite pe drum, am fost organizați din nou în coloane, și ne-am reluat marșul prin zăpadă și ger.

Am trăit momente de mare spaimă când, în cursul zilei, de câteva ori aviația de recunoaștere germană ne-a interceptat și a coborât la joasă înălțime spre a se edifica, iar noi credeam că ne atacă și ne împrăștiam ca potârnichile prin zăpadă, încercând să ne adăpostim. Drumul greu, gerul cumplit și foamea ne răreau rândurile văzând cu ochii. Cei care nu mai puteau rezista, se prăbușeau în zăpadă și acolo rămâneau, căci nici ceilalți nu-i puteau ajuta cu nimic. Am văzut uneori și câte o mașină care îi mai culegea pe cei rămași în zăpadă, dar... Câți au rămas pentru totdeauna în nămeți și cine erau ei Dumnezeu știe...

Într-o noapte, mi-aduc aminte că am dormit în biserica unui sat direct pe pardoseala de ciment și a doua zi dimineața mulți nu s-au mai putut ridica de jos. Din câte ni s-a spus, urmau să fie luați cu mașina și duși la spital.

Foamea și frigul degradează repede organismul și, ce e mai rău, trezește în om instincte animalice. Într-o zi, coloana noastră trecea greoaie prin mijlocul unui sat. Deodată, un grup de oameni s-a năpustit vociferând în mijlocul drumului. Hărmălaie, lovituri... Ce se întâmplase? De necrezut, dar pentru cine a trecut prin ce-am trecut noi atunci nu pare atât de neverosimil: o balegă de vacă în mijlocul drumului lăsa vederii câteva boabe de porumb...

Altă dată, făceam un popas într-un colhoz mare. Situația devenise alarmantă, căci prea mulți rămâneau pe marginea drumului. Intraseră, probabil și ei la idei, căci s-au hotărât să ne mai întremeze oleacă. Au tăiat o vită și ne-au servit o ciorbă fierbinte. Cantina avea o sală mare de mese și la fiecare masă încăpeau câte 10 persoane. Un căpitan din Deva s-a repezit la castronul unui colonel din fața sa, pentru că i s-a părut că ciolanul din farfuria acestuia era mai mare. Uimit, colonelul i-a spus:

— Ce faci, domnule, respectă măcar gradul?!

— Ce grad, domnule, i-a replicat căpitanul printre înghițituri lacome, aici nu există grade; aici luptăm fiecare cum putem să nu murim...

Povestesc aceste lucruri nu cu intenții moralizatoare, dar vreau să subliniez încă o dată până la ce nivel de degradare ne-a putut coborî tratamentul la care am fost supuși. Realitatea e că astfel de cazuri, deși provocate de starea disperată în care ne aflam, nu au dominat masa prizonierilor, educația și gradul de cultură al unora dintre ei, omenia și spiritul de solidaritate și într-ajutorare în fața nenorocirii, ajutându-ne să supraviețuim.

În acest calvar al prizonieratului am fost surprins să constat cât de tare poate fi credința la unii oameni și ce minuni poate face ea. Se știe că la ruși bisericile, dacă nu fuseseră dărâmate, în orice caz erau închise, preoții arestați și prigoniți. Dar oamenii simpli, în special femeile, cunoșteau datinile și sărbătorile religioase, căci acestea se transmiseseră din generație în generație. Femeile mai bătrâne obișnuiau să facă niște turtele (un fel de colăcei de la noi) și le împărțeau cu prilejul anumitor zile. Într-o zi, în fața coloanei noastre a apărut o femeie care ținea o tavă cu astfel de pâinici, vrând să se apropie de noi. Santinelele s-au repezit la ea s-o îndepărteze. Dârză, femeia s-a opus. A făcut ce-a făcut și, printr-o mișcare ageră, a zvirlit conținutul tăvii în mijlocul coloanei noastre. În îmbulzeala creată, a apucat cine a putut, dar câte mulțumiri i s-au adresat!

Altă dată, într-un sat, în fața casei unui preot era oprită o mașină. În curte, doi ostași se chinuiau s-o ridice pe fiica preotului. Știind, probabil, ce-o așteptă, fata se încolăcise pe un copac din fața casei și, ajutată de mama ei, încerca să se opună celor care veniseră s-o ridice. Totul a fost zadarnic, căci după câteva minute de împotrivire, cei doi au luat-o pe sus, au urcat-o în mașină și duși au fost. Întrebând ce se întâmplase, am aflat că preotul fusese arestat, iar fata lui, pentru că biserica era închisă, acceptase ca, la diverse ocazii, credincioșii să se adune în casa lor pentru a se ruga...

Așadar, credința se dovedea mai puternică decât orice ideologie, fie ea chiar stalinistă...

În sfârșit, zdrențăroși, înfometați și plini de păduchi, după circa trei săptămâni de chinuitoare marșuri, am intrat într-o nouă așezare. De la distanță, santinelele ne-au prevenit: „Lagăr!"

O biserică, dominind clădirile din jur, un parc, magazii și barăci de tot felul, toate împrejmuite cu un gard de sârmă ghimpată. Privită din afară, biserica părea impozantă și impunea. Mănăstirea unde fusese organizat lagărul se chema Oranki. Biserica, din câte se spunea, era celebră în toată Rusia pentru picturile sale executate de maeștri italieni în timpul lui Petru cel Mare. Totul dădea aspectul unei așezări plăcute, dar poate tocmai din acest motiv resimțeam și mai acut condiția noastră de prizonieri.

Ne-a luat în primire o rusoaică bine hrănită, purtând uniformă nouă de locotenent, cu centură și diagonală și pistol la șold. Ne-au condus direct la baie. Tot ce aveam pe noi a mers la etuvă, iar noi, după o scurtă vizită medicală, am intrat în baie. Sub aburi, câțiva prizonieri slăbiți s-au prăbușit jos.

Oranki era un lagăr multi-

național, aici fiind internați ofițeri români, germani, italieni, finlandezi și câțiva unguri. În primele luni am fost strict supravegheați, interzicându-ni-se să luăm contact unii cu alții. Eram grupați în pavilioane pe naționalități. Dormitoarele aveau paturi etajate și puteau adăposti 40-60 de persoane. Dimineața eram scoși în fața dormitorului și se verifica prezența. În timp ce se făcea apelul, santinelele scotoceau prin dormitor; nu aveam voie să deținem nici un fel de obiect care ar fi putut fi utilizat ca armă. Dacă se găsea o bucățică de hârtie cu vreo însemnare ceva, imediat era adusă și predată translatorului, care trebuia să explice despre ce era vorba.

Cum am spus, Oranki era un lagăr de prizonieri ofițeri, de la sublocotenent până la colonel. Prizonierii proveneau din diverse unități și de diverse specialități; erau atât ofițeri activi, cât mai ales rezerviști, care în viața de toate zilele fuseseră ingineri, profesori și învățători, avocați, medici, arhitecți, preoți, artiști etc. Acum erau cu toții prizonieri, cu aceeași uniformă, aceeași rație alimentară și condiții de locuit, deosebiți doar prin nivel de cultură și educație și prin modul de a gândi, toate acestea reflectându-se în comportarea fiecăruia.

Toate treburile gospodărești erau asigurate de prizonierii înșiși. De citit nu ni se oferea decât *Graiul liber*, un ziar de propagandă editat în limba română de autoritățile sovietice special pentru prizonierii români. De obicei, citea unul dintre noi cu glas tare, iar ceilalți ascultau. Sigur că urmau comentarii, uneori foarte pătimașe, continuând și în dormitor. Erau și informatori printre noi, căci a doua zi constatam cu surprindere și durere că, deși nu venea prin dormitoare, comisarul Cotler știa absolut totul. Și pentru că tot știa, ne pomeneam că unul sau mai mulți dintre noi erau anunțați că fuseseră mutați la cutare sau cutare... schit, departe de mănăstire și unde, în afară de ger, care era același, restul condițiilor de viață și tratamentul în general erau mult mai dure. Se înțelege, desigur, că mutarea la schit însemna o pedeapsă.

...Pavilioanele nu erau despărțite cu garduri între ele, dar în primele luni nu aveam voie să comunicăm cu prizonierii de altă naționalitate. Treptat însă, cei care cunoșteau limba germană s-au împrietenit cu ofițeri germani. Ori de câte ori se auzea câte un avion prin apropiere, nemții se bucurau și ne spuneau că se apropie frontul și că ai lor vin să ne elibereze. Marea lor majoritate erau ferm convinși că vor câștiga războiul și reușeau să strecoare această convingere și în rândurile multora dintre noi.

Relații mai strânse am stabilit însă cu italienii. Cu ei întrețineam și un comerț susținut. Aveau bocanci mai buni decât noi și îi ofereau la schimb românilor, dacă le dădeai în plus câteva țigări.

Ca ofițeri, nu eram obligați să muncim în afara lagărului. Dar conducerea acestuia a făcut de câteva ori propuneri celor interesați ca în schimbul unui supliment de hrană, să lucreze la scosul cartofilor sau săpatul gropilor pentru amenajarea unui gard împrejmuitor. La început au fost și unii creduli. Dar când au văzut că surplusul însemna mai nimic, iar normele erau foarte mari, s-au lăsat păgubași...

Spre sfârșitul primăverii lui 1943, viața în lagăr s-a mai dezmorțit un pic, odată cu sosirea unor loturi de prizonieri noi, cu vești proaspete. Într-o zi a apărut însă un caz mai deosebit. Îl povestesc doar pentru insolitul său dramatic. Unul din prizonierii nou-veniți și-a întâlnit în lagăr un vechi prieten, conorășean și camarad de regiment. Cel abia sosit a rămas înmărmurit, văzându-și prietenul:

— Tu aici?! Trăiești?!

— După cum vezi, m-a ajutat Dumnezeu...

— Celor de acasă li s-a comunicat că ești mort...

După aceea n-a mai scos nici un cuvânt. Fiind prieteni vechi, omul a crezut că prietenul său nu voia să-l întristeze cu vreo veste neplăcută. După un timp însă, noul venit i-a spus că soția, știindu-l mort, se recăsătorise. Omul a rămas pe gânduri, îndurerat. Seara, târziu, reluând discuția, noul venit a trebuit să-i mărturisească și faptul că el era noul soț...

Știrea a făcut ocolul lagărului. Cei doi prieteni au rămas împreună câteva luni, după care noul venit s-a îmbolnăvit și a murit în lagăr, cum au murit atâția alții, iar acasă s-a întors doar primul soț...

Și pentru că a venit vorba despre morți; câți vor fi fost cei care și-au sfârșit zilele departe de casă, răpuși de foame, frig și boli, numai Dumnezeu știe. Când se îmbolnăvea unul dintre noi, era trimis la infirmerie și, dacă nu mai venea înapoi, ni se spunea că l-au dus la spital, deoarece boala era mai serioasă... Rar s-au întors cei care fuseseră duși în spitale. Hrana insuficientă și gerul ne ruinaseră fizic pe cei mai mulți dintre noi. La toate acestea se adăuga, poate mai ruinător cu cât trecea timpul, dorul de țară, dorul de cei dragi.

Prin luna martie 1943, au început să circule diferite zvonuri despre unii comuniști români refugiați în U.R.S.S. și intențiile lor de a iniția o activitate de propagandă printre prizonieri, în vederea constituirii unor unități de voluntari. În aceste împrejurări ni s-a anunțat și vizita Anei Pauker. A și venit în dimineața unei zile, dar a fost întâmpinată cu deosebită ostilitate...

Dar această încercare a comuniștilor refugiați în U.R.S.S. de a se infiltra în lagărele de prizonieri și, în general, acțiunea de constituire a viitoarei divizii de voluntari ce avea să primească numele de „Tudor Vladimirescu", este o altă chestiune, care, după opinia mea, așteaptă și ea să fie cercetată cu multă atenție și obiectivitate... ■

În finalul primei părți a fragmentului publicat în numărul trecut, am arătat cum agenții Mossadu-lui din Istanbul au reușit să cumpere o agenție de voiaj — „Hashamen" — cu birouri la Varna, București și Constanța și să pregătească trei nave — Mariţa, Beliţa și Milka — pentru care guvernul român dăduse aprobare spre a fi întrebuințate la transportul imigranților evrei din porturile românești până la Istanbul.

Iată ce s-a întâmplat în continuare. Și pentru că istoricului german i-au lipsit datele arhivistice de după 1 iulie 1944, îl rugăm pe cititor să urmărească cu atenție și avizatele completări aduse de colaboratorul nostru Niculae Koslinski, pe care le vom publica în numărul viitor.

NAVE DE REFUGIAŢI EVREI ÎN MAREA NEAGRĂ 1934-1944

JÜRGEN ROHWER

Transporturile din anul 1944

În noaptea de 24 ianuarie 1944, din Varna a ieșit în largul mării prima navă, *Mariţa*. În după-amiaza zilei de 24 ianuarie, aceasta a fost capturată „din cauza opririi nejustificate în raionul de operații" din dreptul capului Kaliakra de către vedeta dragoare germană R-37 și dirijată spre Constanța. La 25 ianuarie, comandantul Forței Navale Maritime române, comandorul Macellariu[1], a comunicat comandamentului superior al „Marinegruppe Süd" că *Mariţa* și o altă navă vor fi așteptate la Constanța și că, din ordinul mareșalului Antonescu, transmis forțelor armate maritime române, transportul evreilor „trebuia să se bucure de sprijin".

În timp ce eșaloanele de comandă germane se mai străduiau încă să obțină de la Berlin ordinele definitive privind atitudinea ce trebuia adoptată, punându-și întrebarea dacă nu cumva trebuiau scufundate navele intrate neanunțat sau nejustificat în zonă, la 1 februarie ieșea din portul Varna în largul mării cea de-a doua navă — *Beliţa* — cu aceeași destinație, Constanța. Șeful Diviziei 10 monitoare, căpitan de rangul I Weyher — căruia i se subordonau toate mișcările de convoi din Marea Neagră — a dat ordin de urmărire a navei. În după-amiaza aceleiași zile nava dragoare R-209 a comunicat că nava urmărită, care a sosit neajutorată și cu defecțiuni la motor, va fi remorcată spre Varna. La 2 februarie, ministrul de externe român a intervenit pe lângă Legația germană de la București. Încercările Legației germane de a obstacola pe cale diplomatică deplasările navelor respective n-au reușit, deoarece, la 17 februarie M. Antonescu îi comunicase ministrului german că mareșalul Antonescu dorește să se debaraseze de cât mai mulți evrei din România, dar este nevoit să renunțe la măsuri radicale, având în vedere atât efectele propagandistice negative ce le-ar genera acestea din partea părții inamice, cât și poziția sa personală și a cercurilor competente române.

La jumătatea lunii martie, comandorul Macellariu a comunicat șefului Diviziei 10 monitoare că, la ordinul mareșalului Antonescu, se pregătește, în mod direct, transportul evreilor; comandorul Weyher solicitând măsuri de

[1] La 23 martie a fost avansat contraamiral — *n.r.*

atitudine, el [Macellariu — *n.r.]* — i-a spus că a primit din partea Seekriegsleitung-ului (SKL) [Comandamentul naval de război] indicația de a nu pune opreliști navelor, ci de a le trata ca pe nave obișnuite. Acestea urmau a fi dirijate din Constanța prin barajele de mine până în spațiul maritim liber; dirijarea lor trebuia efectuată de nave de război germane sau românești.

Prima navă — *Milka*, având la bord 410 refugiați, a ieșit din Constanța în largul mării la 24 martie, fiind dirijată de vânătoarele germane de submarine UJ 2 305 și UJ 2 309, prin intervalul de trecere prin barajele de la nord-vest până la barajul de flanc din fața coastei românești, fiind lăsat apoi în spațiul maritim liber, pentru a se deplasa în continuare spre Bosfor. La 25 martie, cele două vânătoare germane de submarine au intrat din nou în portul Constanța. *Milka* a ajuns în portul Istanbul la 30 martie, unde autoritățile turcești au refuzat permisul de acostare, întrucât nici nava nici pasagerii nu dispuneau de documente de intrare legale. Abia după intervenția lui Ira A. Hirschmann, a ambasadorului britanic Bennett și a celui american Steinhardt, guvernul turc a hotărât, la 1 aprilie, să facă o excepție, punând, prin urmare, la dispoziția pasagerilor un vagon special, atașat la un tren regulat, cu care aceștia au fost duși, sub supravegherea poliției turcești, în localitatea Haydarpase de la frontiera siriană.

La 4 aprilie a ieșit în larg din Constanța a doua navă, *Marița*, având la bord 244 emigranți, care, de asemenea, a fost condusă în spațiul maritim liber de două vânătoare de submarine ale Flotilei 23 de vânătoare de submarine. Nava a ajuns la Istanbul la 8 aprilie, refugiații primind aici, după o scurtă perioadă de tratative, permisiunea de a traversa Turcia.

A treia navă, *Belița*, a plecat la 21 aprilie cu 200-300 emigranți la bord și puțin mai târziu, la 27 martie, *Milka*, reîntoarsă de curând, a plecat din nou cu 433 persoane. Aceasta din urmă a fost dirijată până în spațiul maritim liber de nava dragoare RA 51. La început *Milka* avea la bord un detașament de pază de coastă român care, după ce nava a intrat în mare liberă, a fost îmbarcat pe RA 51 și readus la Constanța. *Marița*, având la bord 266 emigranți, a ieșit în larg la 15 mai, pentru a efectua cel de-al doilea transport, iar, după unele date, se pare că la începutul lunii iunie a întreprins o a treia cursă, cu 318 persoane; la întoarcerea din această a treia cursă s-a scufundat în timpul unei furtuni, la 10 sau 30 iunie.

Între timp, agenții Mossad-ului au achiziționat în Turcia, prin intermediul societății de voiaj „Orat", patru nave mici turcești: vasul cu aburi *Kasbek* și velierele cu motor *Morina*, *Bübül* și *Mefkure*, care sosiseră din Bosfor la Constanța în a doua jumătate a lunii mai 1944. Ulterior, a fost achiziționat și vasul cu aburi *Smyrnie*, acostat în portul Brăila, și care, după o ajustare corespunzătoare, putea prelua 1 700-2 000 pasageri pentru o scurtă deplasare; în Bulgaria, de asemenea, se depuneau eforturi pentru pregătirea altor două veliere — *Pirine* și *Vita* — în vederea plecării.

Următoarele transporturi au suferit însă o oarecare tergiversare. Pentru a împiedica plecările navelor, guvernul bulgar transmisese între timp căpitanilor porturilor bulgărești un ordin potrivit căruia se interzicea navelor respective să părăsească porturile acestei țări. În România, după ce aflase că, la organizarea transporturilor de emigranți din primăvara anului 1944, aprobate de el, se produseseră grave abuzuri, un ordin al mareșalului Antonescu, a declanșat o anchetă și, pentru moment, orice transport a fost oprit. Ce se întâmplase? Societățile de transport care se ocupau de circulația navelor au încasat costurile în devize de la organizațiile sioniste internaționale, dar au extorcat, în același timp, prin agenții lor, importante sume de bani de la emigranții evrei, sub pretext că aceste sume le erau necesare pentru obținerea documentelor trebuincioase. Aflând despre aceste nereguli, mareșalul Antonescu a interzis plecarea celor patru nave pregătite pentru ieșirea lor din port și a ordonat formarea unei comisii guvernamentale care să stabilească direcțiile de organizare ale viitoarei emigrații ordonate.

Comisia de anchetă s-a întrunit în prima ei ședință în ziua de 9 iunie. S-a stabilit ca, pe viitor, acțiunea de emigrare să fie realizată de societăți armatoare într-o formă strict ordonată. Întrucât pregătirea navelor românești necesita timp, s-a hotărât întrebuințarea, în primul rând, a celor patru nave care se aflau deja acostate în portul Constanța, cu condiția ca pe ele să fie îmbarcați cu precădere copii orfani proveniți din Transnistria (prevăzuți inițial pentru prima deplasare a vasului turcesc cu aburi *Tari*), precum și refugiați politici evrei sosiți din alte țări și care nu mai puteau rămâne pe teritoriul României. În condițiile acestor noi reglementări, primă navă care a părăsit Constanța la 7 iulie a fost *Kazbek*, ce luase la bord 758 de refugiați, dintre aceștia 256 fiind copii din Transnistria; nava a ajuns la Istanbul la 9 iulie și de aici refugiații s-au îndreptat cu trenul, sub escortă, spre Haydarpasa.

Începând cu jumătatea lunii iunie, partea germană deși cunoștea că una dintre navele prevăzute pentru transport era *Alba Iulia*, care făcea parte dintre puținele bastimente de transport rămase după operațiunea de evacuare a Crimeei, nu au mai fă-

cut nici un fel de dificultăți. În acest timp marina germană era interesată în primul rând de trimiterea, prin Bosfor, în Marea Egee, a navelor rămase disponibile (bacuri plutitoare, nave și submarine, cutere pescărești amenajate pentru război), toate acestea camuflate în nave comerciale; întrebuințarea lor în Marea Neagră devenise aproape imposibilă, iar aprovizionarea insulelor grecești ridica mari greutăți. Împotriva circulației germane ce se concentra din nou pe ruta Constanța-Bosfor, forțele sovietice au introdus din nou în luptă submarinele, dintre care unul a atacat, fără succes, în zilele de 19 și 20 iulie, un vas cu aburi ce se afla în fața coastei turcești, precum și velierul de mic tonaj *Shemsi Bahri*, scufundându-l.

Între timp, situația politică s-a înrăutățit. Sub presiunea puternică a Aliaților, la 2 august 1944, guvernul turc a rupt relațiile diplomatice și economice cu Germania. La început, partea germană a încercat să-și mențină o atitudine rezervată, pentru a nu oferi Turciei pretextul unor reacții. Astfel, operațiile de minare „Fliegenpilz" din fața Dardanelelor și Bosforului, prevăzute pentru cazul în care Turcia ar fi intrat în război, au fost amânate, Comandamentul suprem al Wehrmachtului rezervându-și categoric dreptul, printr-un ordin cifrat, de anulare a acestei operații.

În aceste condiții, se pare că pregătirea deplasării celor trei veliere cu motor — *Morina*, *Bübül* și *Mefkure* —, aprobată în principiu de guvernul român, s-a desfășurat fără a întâmpina piedici și atacuri din partea germană. Întreruperea relațiilor diplomatice dintre Turcia și Germania a adus însă noi probleme. Crucea Roșie din România, sub a cărei protecție și sub al cărei pavilion urmau să circule navele, nu s-a mai văzut capabilă să-și asume răspunderea pentru aceste deplasări. Dar și printre imigranți s-a instalat confuzia; 150 de persoane înstărite, care își achitaseră costul locurilor pe navă, și-au retras banii, contramandând călătoriile. În locul lor se aflau însă sute de alți amatori, care se grăbiseră să vină de departe, pentru a ocupa aceste locuri vacante. Conducătorul sioniștilor și președintele Biroului de emigrări, A.L. Zissu, și agenții parașutați au hotărât ca navele să iasă în larg în orice situație. Având în vedere dezordinea produsă, numărul pasagerilor aflați la bord nu este absolut sigur. Conform raportului unei comisii de cercetare, pe *Morina* s-ar fi aflat 308 persoane, pe *Bübül* 390, iar pe *Mefkure* aproximativ 320. Căpitanii celor trei nave au fost convocați înainte de plecare la comandamentul portului, unde au primit instrucțiunile de navigație, din care s-au păstrat cele privind nava *Morina*.

La 3 august 1944, la orele serii, cele trei nave au ieșit în larg din Constanța, în ordinea: *Morina*, *Bübül* și *Mefkure*. Pe fiecare din ele fuseseră repartizați marinari din detașamentul de pază și control al marinei române; pe prima parte a deplasării lor au fost însoțite de o navă antisubmarin românească — fostă germană — a Flotilei 23 de vânătoare antisubmarine. Ajungându-se la punctul de schimbare a direcției de pe calea navigabilă germană, nava de însoțire românească a preluat oamenii detașamentului de însoțire românesc, lăsând cele trei ambarcațiuni cu refugiați să-și continue drumul spre Bosfor. În cursul zilei de 4 august ele s-au distanțat puțin unele de altele. *Morina*, care era mai rapidă, a ieșit încet din câmpul vizual, în timp ce *Bübül* și *Mefkure* au rămas alături în urmă. După apusul soarelui nici o navă nu se mai afla în câmpul vizual al celorlalte.

La 5 august, orele 0.10, *Mefkure* a fost observată la circa 42° 03' nord, 29° 08' est, de către submarinul sovietic SC-215, aflat sub comanda căpitanului-locotenent Strizak. Submarinul a lansat o rachetă de semnalizare și, imediat după aceea, a executat foc asupra navei cu tunul său de 45 mm și armament automat. În circa 30 de minute, *Mefkure* s-a scufundat. După cinci ore, barca de salvare, împreună cu echipajul turc format din cinci oameni, precum și alți cinci supraviețuitori, au fost preluați de *Bübül*, care a acostat în micul port Igneada, din apropierea frontierei bulgare, căci marea agitată nu i-a permis să intre în Bosfor.

Tot în august, cu foarte puțin timp înainte de capitularea României, care a dus la prăbușirea poziției germane în Balcani, se pare că o altă navă mică turcească, *Salahdin*, cu 400 sau chiar 547 refugiați la bord ai Mossad-ului, a atins Bosforul, plecând din România. Nava cu aburi *Smyrnie*, pregătită de asemenea de plecare, nu a ieșit în larg, se pare, înainte de ocuparea României de către trupele sovietice.

În condițiile prăbușirii generale a ordinii anterioare din România și, în special, din București, agenții Mossad-ului căutau căi noi de continuare mai intensă a emigrației evreiești în Palestina. Bar-Gilad a fost trimis rapid de la Istanbul la București. Aici, acesta a reușit, printr-un artificiu, să se introducă în Biroul Crucii Roșii Românești, aflat în destrămare, și apoi să-l aducă sub controlul său. Sub acest camuflaj el a izbutit să determine autoritățile de ocupație sovietice, aflate deja în curs de instalare, să-și dea consimțământul pentru un alt transport de emigranți, fapt realizat cu ajutorul navei *Torus*, chemată din Turcia, care a îmbarcat de la Constanța 900 de refugiați.

Între timp, autoritățile mandatare britanice au eliberat, în octombrie 1944, 10 300 certificate de imigrare în

plus, pe care le-a pus la dispoziția lui „Jewish Agency", cu obligația ca, lunar, să nu intre în Palestina mai mult de 1 500 de persoane. Prin aceasta numărul de 75 000 de certificate de imigrare, prevăzute de Cartea Albă din 1939 a sporit cu încă 4 000.

Încă în toamna anului 1944, după eliberarea celor 10 300 de certificate de imigrație, a început o nouă perioadă de organizare a „imigrării legale". În rata de imigrare permisă au fost incluși inițial și cei 900 de emigranți de pe *Toros*. Până în toamna anului 1945 la aceștia s-au adăugat 1 190 persoane, aduse din Italia de vasul cu aburi *Petro* în cursul a șapte curse. Alte nave au adus până în decembrie încă 4 400 emigranți. La 7 iunie 1945 și în septembrie același an, în Palestina au ajuns încă 2 000 de emigranți din Franța. Posibilitățile de imigrare legală au fost epuizate după ce, în mai 1945, britanicii au eliberat încă 3 000 de certificate, din care 2 000 au fost acordate evreilor polonezi din armata Anders, iar restul de 1 000 au fost oferite emigranților plecați din Constanța la sfârșitul lui octombrie cu ajutorul navei de pasageri *Transilvania*.

După această dată a început o nouă etapă, în care organizațiile sioniste au pus la punct, din noiembrie 1945 până la declarația de independență a Israelului (1948), operații dirijate în cea mai mare parte de la centru, în scopul aducerii peste mare în Palestina a unui număr cât mai mare de emigranți.

Cei aproape 120 000 de evrei din Europa care, între anii 1934-1948, au pornit la drum, peste mare, spre „Eretz Israel", lăsându-și în urmă bunurile și deseori rudele — oameni cărora nimeni nu voia să le asigure o viață omenească, oameni care s-au expus unor condiții de viață indescriptibile pe nave părăsite, pentru a ajunge pe pământul noii lor patrii, numai cu hainele de pe ei, și care, parțial, au îndurat luni și ani îndelungați de internări în lagăre înconjurate cu sârmă ghimpată — au contribuit decisiv la nașterea, în 1948, a statului Israel. ■

Introducere și versiune românească
Maria MIHĂILĂ

Odiseea navelor cu emigranți evrei continuă. **În numărul viitor, 11/1993 alte mărturii, până acum necunoscute, privind contribuția românească la escortarea transporturilor în Marea Neagră:** submarinul sovietic SC-215 scufundă o navă cu peste 300 emigranți; confruntări în Bosfor; navigație fără hartă; urmăriți de torpilele germane

BURSE

Vrem să vă dăm și o veste bună în acest număr al revistei, primul cu noul preț de 300 lei. Continuăm să acordăm burse unor elevi și studenți care s-au remarcat prin pasiunea lor pentru istorie. Trebuie să precizăm încă o dată — deși regulamentul pe care l-am publicat în nr. 9/1992 o spunea foarte limpede — că sumele destinate acestor burse nu grevează cu nimic asupra prețului de cost al revistei. Banii provin din donații făcute de familiile ale căror nume le poartă bursele respective sau, dintr-o subvenție cu această destinație primită din partea Departamentului informațiilor.

O altă precizare pe care ne vedem siliți să o facem este aceea că bursele sunt anuale, deci sunt acordate o singură dată într-un an școlar. **Insistăm asupra acestui fapt pentru că singurul semn pe care l-am mai primit de la bursierii noștri a fost un telefon dat de o rudă a uneia dintre bursiere, neliniștită că a mai trecut o lună și fata nu a mai primit încă o bursă.**

Dar iată care sunt bursele Fundației Culturale Magazin Istoric ce vor fi înmânate unui număr de 41 elevi și studenți în preajma Crăciunului din acest an.

1. 18 burse oferite de familia Mo[illegible] și Dimitrie Sturdza; nouă burse pentru elevi și alte nouă pentru studenți;

2. 16 burse oferite de Fundația Culturală Magazin Istoric; opt pentru elevi și opt pentru studenți;

3. Câte o bursă „Armand Călinescu" pentru un elev sau elevă, respectiv student(ă) oferite de domnul arhitect Barbu Călinescu;

4. Câte o bursă „Constantin C. Giurescu" pentru elev(ă), respectiv student(ă) oferite de familia acad. Constantin C. Giurescu;

5. O bursă „Benedict Negru" pentru elev(ă) oferită de inginer Liviu Negru;

6. O bursă „Al. Rosetti" pentru student(ă) oferită de arhitect George Rosetti;

7. O bursă „George Goilav" pentru student(ă) oferită de inginer Bogdan Goilav.

Vă informăm stimați cititori că lista bursierilor Fundației Culturale Magazin Istoric o vom publica în numărul din luna decembrie, a acestui an, al revistei noastre.

CÂND ÎNCEPEA RĂZBOIUL CIVIL AVEAM 20 DE ANI

CAMILO JOSÉ CELA

Scriitorul spaniol Camilo José Cela s-a născut la 11 mai 1916, în antica Iria Flavia — acum El Padrón (La Coruña — Galiția). Don Camilo descinde din familii străvechi și ilustre atât pe linie paternă, spaniolă — Cela — cât și maternă, engleză — Trulock.

Tânărul Cela a fost ziarist, poet, toreador, pictor... La vârsta de 40 de ani a devenit membru al Academiei Regale Spaniole. A fost, de asemenea, senator regal în Cortesuri, în care calitate a stilizat actuala Constituție a Spaniei, contribuind astfel la îmbunătățirea considerabilă a limbii din textul ei. A fost conferențiar în Anglia și Statele Unite și a primit distincția de Doctor Honoris Causa al mai multor universități.

Lucrările sale au fost traduse în întreaga lume, iar romanul Familia lui Pascual Duarte **(1942) — caz unic în literatura universală — în absolut toate limbile cunoscute, inclusiv latina, esperanto, ebraica și limba țigănească romanò; la noi a apărut în 1991, în traducerea subsemnatei, a cărei prietenie cu distinsul scriitor spaniol datează de aproape un sfert de secol.**

Scriitorul Camilo José Cela aparține curentului literar numit în Spania zolesc sau naturalism; nou realism sau neorealism; mizerabilism sau excrementicialism (cum s-a spus câteodată, traducând cuvinte folosite în sens peiorativ în Franța); sau teribilism. Dintre toți acești termeni, s-a impus și s-a disputat cel mai mult teribilismul (tremendismo, **în spaniolă).**

În anul 1989, scriitorului spaniol i s-a acordat Premiul Nobel pentru literatură. Comunicatul Juriului, bogat în nuanțe, îl caracterizează pe don Camilo ca figura cea mai notabilă **a reînnoirii literaturii spaniole în perioada de după război. Academia Suedeză îl definește pe Camilo José Cela ca** spirit neliniștit, **care combină plăcerea de a experimenta cu o** atitudine provocatoare **în cadrul unei** vechi tradiții **spaniole a umorului grotesc — de multe ori** cealaltă față a **desperării. În operele scriitorului spaniol** există puține figuri descrise în detaliu, dar captează în schimb **murmurul și furnicarul uman. Compasiunea pentru iremediabila suferință a omenirii este prezentă, dar foarte controlată, și aceste caracteristici apar deja în cartea care l-a făcut celebru în 1942,** Familia lui Pascual Duarte, **roman crud și teribil care — în ciuda cenzurilor și interzicerilor — a avut un impact fără precedent și, după** Don Quijote, **este destinat să fie romanul cel mai citit din literatura Spaniei.**

În luna februarie a acestui an a apărut, în Editura „Plaza et Janes" din Barcelona, volumul II al Memoriilor **scriitorului spaniol, din care vă prezentăm fragmente referitoare la primul an din ultimul Război Civil din Spania (1936-1939).**

1936 a fost un an dureros, nebun și confuz în istoria Spaniei, ca să nu mai spunem cât a fost în viața spaniolilor, care pe atunci aveam vârsta de douăzeci de ani. 1936 a fost un an bolnav, demențial și cu mintea întunecată, un an promiscuu, în ciuruita istorie a țării noastre, uneori frumoasă, iar alteori atât de periculos capricioasă și răvășită, ca să nu mai spunem cât a fost în viața schilodită la vreme nepotrivită a multor spanioli care au rămas pe drum prin acele calende...

Într-o zi, cineva va spune — a trecut deja mai mult de o jumătate de secol și poate că nu va fi nevoie să se dubleze acest timp — că cei ce aveam douăzeci de ani la acea dată am fost marii escrocați, marii înșelați și sacrificați atât de unii cât și de alții, de cei „roșii" și de cei „albi", la fel cum au fost și ideile, contraideile și dorințele toate la un loc, de către cei ce aveau pe atunci vârsta părinților noștri (sau a fraților noștri mai mari) și de către cei ce au astăzi vârsta fiilor noștri (sau a fraților noștri mai mici). Nouă ne-a revenit să pierdem, și-am terminat povestea! Dar dacă ne gân-

dim bine, războiul l-au pierdut toți, chiar și învingătorii, însă noi, cei ce aveam douăzeci de ani în '36, am pierdut mult mai mult.

Romanul meu *San Camilo, 1936* are două dedicații, mai bine spus, o dedicație și o antidedicație: „Băieților schimbului din '37, care cu toții au pierdut câte ceva: viața, libertatea, iluzia, speranța, decența. Și nu aventurierilor străini, fasciști și marxiști, care s-au săturat omorând spanioli ca pe niște iepuri și cărora nimeni nu le dăduse dreptul să intervină în acest război". N-a plăcut nimănui, îmi amintesc bine, și toată lumea a tăbărât pe mine, dar continui să cred ceea ce credeam și am spus atunci, în 1969, referindu-mă la 1936, și din care nu schimb nici măcar o virgulă. Timpul mi-a dat dreptate și astăzi fasciștii și marxiștii, romanticii ingenui ai soluțiilor magice, care au sfârșit atât de dramatic, au dispărut, poate spre binele tuturor, de pe scena politică a lumii. Marii vinovați ai acelui crud și inutil absurd război au fost părinții noștri (sau frații noștri mai mari), iar cei care apoi au administrat și delapidat micile venituri au fost fiii noștri (sau frații noștri mai mici). Noi, băieții din '37, am fost băgați în închisoare fără ca să se ajungă să se știe prea bine de ce da sau de ce nu. Ni s-au tăiat aripile ca să nu zburăm prea departe. Ni s-au pus piedici la picioare, ca să nu ne pierdem în căi și bolnăvicioase lucubrații, sau am fost trimiși pe lumea cealaltă cu o mare ușurință și pe negândite. Notați că recruții din '37, cei care am împlinit șaptezeci și șase de ani acum, în 1992, am fost cei ce am suferit cele mai multe pierderi, socotite din ambele zone. Noi am fost țapul ispășitor al mârșăviilor, smintelilor și perfidiilor celorlalți, și împotriva acestui lucru nu servește la nimic să te revolți; nu ne rămâne altceva de făcut decât să avem răbdare și tutun dar, asta da, să ne rezervăm dreptul de a nu ne lăsa să fim luați drept proști sau cânepari cântători ai catehismului. Nu-mi rămâne decât să adaug că înțeleg că mult mai rău și mai trist decât mortul sau părăsitul este lingușitorul, suplicantul, cerșetorul de milă a unui zâmbet sau a unei condescendențe. De aceea stărui în părerea mea și proclam, încercând să micșorez amărăciunea cuvântului meu și violența glasului meu, o axiomă elementară: profesiunea de lingușitor este josnică și demnă de dispreț, este adevărat, dar trebuie să facem o diferențiere între unii adulatori și alții, prin tendința și scopul lor, căci mai multă scârbă decât ne fac lingăii bătrânilor, ai celor ce sunt cu un picior în groapă și nu mai pot mânui robinetul trupelor auxiliare, este scârba pe care ne-o produce răul și repugnantul lingușitor al tinerilor, al celor ce vin în urmă, împart premii și sinecuri și pot să-i facă individului caritatea de a-i da o bucată de pâine de alaltăieri. Supraviețuitorului care se simte vizat îi recomand resemnare și, făcând un efort, să-și amintească, sau să învețe, că trebuie să ai demnitate chiar și pentru a muri de foame!

Aș dori să am multă seninătate pentru a aminti cu cumpătare acel timp pasional și de bruscheți, aventurier și abject, dezechilibrat, accelerat și josnic, ce ne-a marcat pe toți, să mă avertizez pe mine însumi încă o dată că aceste pagini sunt, sau aspiră să fie, un compendiu de memorii, înțelegeri și bunăvoință, și nu o listă de credințe, speranțe și caritați; nu știu de ce, dar îndemnurile sufletului le-am găsit întotdeauna mai atractive, mai instructive și mai locuibile decât virtuțile teologale, poate că asta e o chestiune de gust...

Anul 1936 începe cu moartea lui Valle-Inclán[1], floare a literaturii și imagine a cavalerilor galanți, pe care foamea l-a împins până la geniala răzbunare a prostiei: ultima, nesăbuita sa înmormântare, cu crucifixul din coșciug aruncat în aer, sicriul căzând în groapă și desfăcându-se în bucăți, iar împrăștiatele resturi ale lui don Ramón începându-și atât de puțin odihnitor eterna lor odihnă. Mult timp s-a vorbit prin Santiago că cel ce smulsese crucifixul și, în treacăt, a și căzut în groapă, era tânărul sculptor Modesto Pasin, pe care l-au împușcat sau l-au trimis la plimbare, e tot una, când a început războiul; alți istorici spun că nu, că protagonistul scenei nu fusese Pasin, ci o persoană neidentificată... La înmormântarea lui don Ramón nu s-au mai pronunțat discursuri și nici nu s-au mai citit versuri, lucru care nu trebuie să mire, căci fusese destul spectacol și nimeni n-a încercat să meargă împotriva firii sau împotriva istoriei...

În 1936, 18 iulie a căzut într-o sâmbătă[2]. Acasă era zi de sărbătoare, căci 18 iulie era ziua Sfântului Camilo pe care tata, mama și eu o sărbătoream pregătind o masă mai deosebită; aveam prăjituri la desert și deștupam o sticlă de șampanie. În acel an ne sărbătoream sfântul ca întotdeauna...

La două zile după Sfântul Camilo moare generalul Sanjurjo[3], capotând avioneta care îl aducea de la Lisabona. Nu știu dacă în aceeași zi sau în cea anterioară, poate că a fost în cea anterioară, guvernul lui Giral[4] îm-

[1] Este vorba despre scriitorul Ramón del Valle-Inclán (1869-1936). Autor de romane și comedii, el s-a raliat inițial mișcării moderniste, apoi a evoluat către o artă realistă cu lucrarea sa *Comedii barbare* (1907-1922), ce are ca protagoniști personaje chinuite de diformități fizice și morale.

[2] În 17-18 iulie 1936 a început rebeliunea militaro-fascistă împotriva Republicii și, odată cu ea, războiul civil, ce va dura până în martie 1939.

[3] Generalul José Sacanell Sanjurjo (1872-1936), fost comisar militar în Maroc (1926), pregătise, împreună cu Franco, mișcarea militară din 1936.

[4] Profesor de chimie, rector al Universității din Madrid, José Pereira Giral fusese conducătorul stângii republicane în Republica spaniolă din 1931. Președinte al Consiliului de Miniștri în iulie 1936, a trebuit să cedeze, în fața lui Largo Caballero, șeful extremei stângi, în septembrie același an. În mai 1937 a devenit ministru de externe în guvernul lui Juan Negrin, iar în perioada 1945-1947 a prezidat guvernul republican spaniol din exil.

parte arme poporului; pe mine, împărțirea m-a prins dimineața târziu, în Piața Cibeles, alături de grilajul palatului Buenavista, după ce ieșisem de la Academie; cursurile au întârziat să se suspende încă două sau trei zile, deși aproape că nu se mai ducea nimeni. Mareea mulțimii te împingea dintr-un loc într-altul și, la împărțire, mie mi-a revenit o sabie, pe care am lăsat-o imediat într-un portal de pe strada Barquillo, aproximativ în dreptul străzii Gravina sau Augusto Figueroa. Armele, nu știu de unde-au apărut, dar erau de o mare varietate: pistoale de toate felurile și calibrele, revolvere, puști, puști de vânătoare cu una și două țevi, carabine, flinte mici, săbii, spade, florete de asalt, bâte, chei englezești, totul amestecat, totul răvășit și confuz, foarte confuz, totul fără nici o ordine sau rânduială. Faptul de a da arme poporului este un exces romantic și literar și o nerozie nepolitică, deoarece după aceea nimeni nu i le mai poate lua; ceea ce trebuie să-i faci poporului este să-l dezarmezi; asta a încercat să facă guvernul Generalității din Catalonia în luna octombrie, deși poate că era puțin cam târziu... Giral în Madrid și generalul Mola în Pamplona au greșit cumplit și greșeala lor am plătit-o toți spaniolii. În acea zi am văzut primele femei milițian îmbrăcate cu burbuz, purtând șepcuțe și curele...

19 era duminică; tata și eu ne-am dus la biserica Cristo de Ayala la slujba de la ora 12, unde am găsit numai trei sau patru persoane, căci oamenii erau foarte speriați. Generalul Fanjul s-a închis în cazarma Montaña și aceasta a fost marea lui greșeală, deoarece milițiile și gărzile de asalt au pus stăpânire pe stradă. În Cristo de Ayala s-a instalat o cazarmă de miliții și o alta în biserica Sagrado Corazón de pe strada Claudio Coello. Cartierul Salamanca s-a văzut repede invadat; păstrez câteva note de atunci care acum, după atâta timp, trezesc o anumită curiozitate; sunt scrise cu creionul, dar, cum le-am avut păstrate într-un plic, nu le-a șters lumina și se pot citi destul de bine, în ciuda celor cincizeci și șase de ani care au trecut. În aceste note figurează câteva din clădirile ocupate în ceea ce s-a numit „zona neutră", pe care „naționalii", când au ajuns la porțile Madridului, au promis că n-o vor bombarda; apoi nu s-a mai respectat nimic din cele spuse, așa cum se întâmplă de obicei...

Madridul a fost imediat stăpânit de stupoare, ca și când s-ar fi dat drumul în același timp la mii și mii de porumbei albi, albaștri, rotindu-se, lovindu-se, îmbulzindu-se, ucigându-se... În războaiele civile nu se respectă nici durerea, nici bărbăția. Se aduce prinos cultului urii, uneori abia apărute; se stabilește o atroce dispută înverșunată de crunte josnicii și conștiințele sunt adormite cu foarte solemne și înșelătoare idei, cu foarte ceremonioase și goale cuvinte. Important este să-ți salvezi viața, aflați că important este să-ți salvezi viața orice s-ar întâmpla, dar trebuie păstrată cumpătarea, e-adevărat că este greu, însă nu mai rămâne nimic de făcut decât să-ți păstrezi cumpătul; până la urmă oamenii, nu chiar toți, schimbă cumpătul cu viața și surâd cu rușinată remușcare în timp ce își iau pulsul la încheietura mâinii sau la mica venă de la tâmplă.

Prietenul meu Claudio Olaechea, care a murit anul trecut într-un accident de automobil, mi-a spus într-o dimineață, cu mult timp în urmă:

— Trebuie să-i mulțumim lui Dumnezeu că ne-a permis să trecem printr-un război civil fără să fi denunțat pe nimeni, fără să fi judecat pe nimeni, fără să fi asasinat pe nimeni. Oare cu câți asasini am dat mâna fără să știm, sau chiar știind, ca în cazul lui Cutare și Cutare?...

Despre Madridul acelui timp nu s-au scris pagini prea senine și nici despre Spania din cealaltă parte, aceea din Salamanca și Burgos, poate pentru că nu s-a căutat cu prea mult folos numitorul comun al smintelii. Crima politică și sinistra febră propice pentru revoluții izvorăsc, cel puțin, din două izvoare diferite dansând jocul lor macabru pe numitorul comun pe care-l semnalez: dorința de putere, dorința arzătoare de a comanda a căpeteniilor de rebeli, a Căpitanilor Arana din fiecare con-

În p. 23: *escadrilă de avioane republicane*

Cu regina Silvia a Suediei, la Stockholm, în timpul ceremoniei de primire a Premiului Nobel

junctură și circumstanță, și prostescul sindrom al supunerii oarbe, această boală mintală proprie fiecăreia dintre diferitele feluri de hibrizi fundamentaliști, de care suferă Omenirea, care sunt în stare să apese pe trăgaci ca să facă plăcerea degetului, doar în schimbul salvării sufletului lor, ori, cel puțin, a unei priviri, nici măcar a unui surâs, din partea șefului.

Știrile nu sunt bune pentru nimeni, absolut pentru nimeni, știrile sunt proaste pentru toți, neiertătoare pentru toți, și spaniolii am început să ne ucidem cu sârguință, dar și cu ticăloșie și fără nici cel mai mic sens, noi, spaniolii, ne-am pierdut stăpânirea noastră de sine și, în multe cazuri, chiar și demnitatea; au fost foarte dureroase și amare acele timpuri romantice, demențiale și tulburi.

În luna august este ucis Federico Garcia Lorca; de obicei, asasinatelor nu e cazul să li se atribuie adjective, dar cel al lui Lorca a fost stupid[1] și „naționalii" au plătit un foarte mare preț pentru neghiobia lor. „Roșii" și „naționalii" seamănă teroarea cu tehnici diferite, mai spontană una, mai deschisă și mai dezmățată, mai administrativă alta, mai rece și birocratică, desigur nu chiar întotdeauna, dar ambele amare și rușinoase, și la nimic n-au folosit puținele voci cu scaun la cap care s-au ridicat cu desperare împotriva acestei situații. Ne-am guvernat după legile inerțiilor; există o inerție pentru moartea și sângele vărsat și alta pentru viața și sângele curgând prin vene și nu pe caldarâm: pe fiecare, norocul sau ghinionul îl plasează într-o inerție de care este greu să fugi. Biserica a pierdut o ocazie istorică, aceea de a-și da și celălalt obraz și a predica credința, speranța și caritatea, sau, ceea ce este același lucru, moderație, seninătate și cumpătare, chiar dacă a primit în propriul său corp lovituri foarte crude, dar a greșit profund când cardinalul primat, monseniorul Pla y Deniel, a declarat că războiul era o cruciadă împotriva fiilor lui Cain, iar episcopii și-au făcut portretul salutând cu brațul ridicat, asemeni funcționarilor și intelectualilor. Știu destul de bine că este foarte dur să spui ceea ce tocmai am spus, dar Bisericii trebuie să i se ceară atât o cumpătare metafizică, cât și o conduită deosebit de abnegată; astfel s-a comportat Biserica primitivă și asupra acestui lucru nu voi insista...

În luna august „naționalii" bombardează Madridul cu avioane germane, în timp ce, paradoxal, Ambasada Germaniei continuă să fie deschisă iar compania Lufthansa nu și-a suspendat zborurile regulate. Madridul a fost primul oraș din lume care a suferit un bombardament aerian relativ la scară mare și, ceea ce este și mai rău, în impunitatea cea mai absolută dat fiind că nu exista nici un fel de apărare... Picasso este numit director al Muzeului Prado, funcție pe care n-a ajuns să și-o ia în posesie; asta a fost în septembrie. În august, guvernul republican, iar în octombrie cel național, îl destituie pe Unamuno[2] din postul de rector al Universității din Salamanca...

Anul 1936 se încheie cu moartea lui Unamuno...

Cu trei luni înainte, trupele generalului Varela iau Toledo și eliberează Alcazarul; Franco a trebuit să opteze între Madrid și Toledo și, eficienței i-a preferat simbolul, iar prudenței militare și politice le-a preferat gestul patriotic și sentimental, cu care a prelungit războiul aproape trei ani, care poate au fost cei de care avea nevoie pentru a-și garanta puterea... ■

Prezentare și traducere
Ana VĂDEANU

---

[1] Poetul nu a făcut niciodată politică; el a căzut victimă unei răzbunări personale: un ofițer din garda civilă din Grenada, care îi purta pică, l-a arestat și executat, după o judecată sumară, la 19 august 1936.

[2] Inspirator spiritual al regimului republican, fără a ezita să-i denunțe defectele și să prezică în mod sumbru războiul civil, Miguel de Unamuno (1864-1936) s-a pronunțat, la începutul conflictului, în favoarea naționaliștilor, apoi a denunțat ambele tabere și a murit exact cum a trăit, singur, deopotrivă celebru și neînțeles.

ACȚ SOLEMN ÎN EVUL MEDIU

(Monoverb: 4—11)

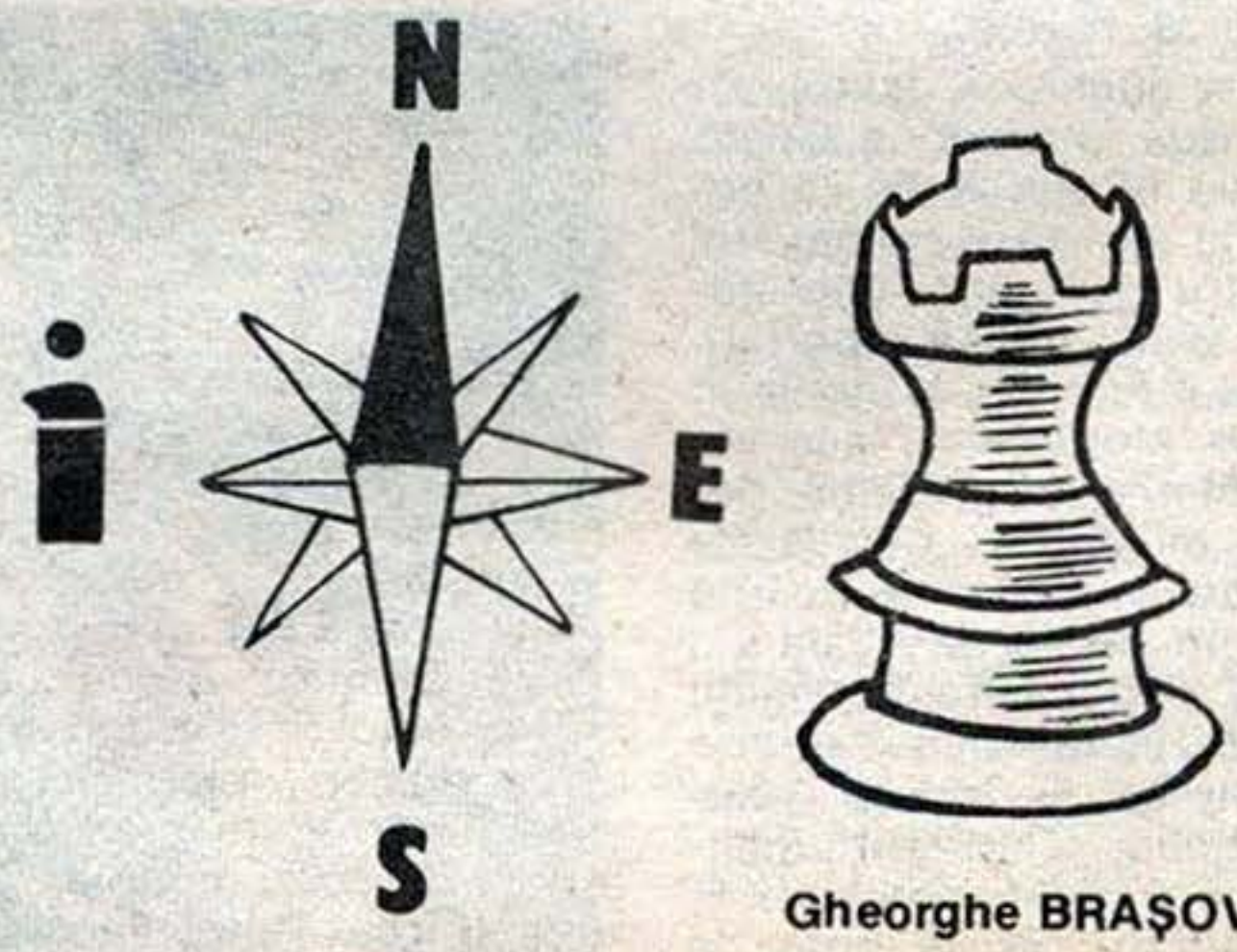

Gheorghe BRAȘOVEANU

CITITORII SCRIU ISTORIE

POVESTESC VETERANII

În nr. 10/1992 al revistei noastre, am publicat un grupaj de relatări ale unor cititori participanți la luptele purtate de armata română în cel de-al doilea război mondial. Am continuat să primim noi corespondențe venite din partea celor care, în urmă cu peste 50 ani, au pornit pe căile grele ale războiului, chemați de datoria față de țară, față de pământurile strămoșești, pentru repararea marilor nedreptăți istorice din vara lui 1940, când Basarabia, Bucovina de Nord, ținutul Herța și Nord-Vestul Transilvaniei au fost răpite de Uniunea Sovietică și, respectiv, Ungaria din trupul României.

Sunt scrisori în care sunt consemnate momente și fapte dramatice din marea tragedie a războiului, care a îndoliat atâtea și atâtea familii, și din rândurile învinșilor dar și ale învingătorilor. Amintirile acelui timp de grele încercări dăinuie și sunt transmise de la o generație la alta ca o dureroasă lecție a istoriei. Și ca un avertisment — să nu se mai repete niciodată un astfel de calvar. Semnatarii lor sunt: dl. GRIGORE ȚÂRA, din Alba Iulia, **locotenent (r) R. DRĂGHICI, din** Pitești, **locotenent-colonel (r) GHEORGHE CATARIG, din** Năsăud, **colonel (r) NIC. BĂLTEANU, din** Craiova, **IOAN CIPRIAN, din** București, **locotenent-colonel (r) GHEORGHE NEDELCU, din** Salonta, jud. Bihor, **ȘTEFAN MOLDOVAN, din** Făgăraș. **D-nii maior (r) CONSTANTIN AL. VASILESCU, din** Brașov, **și maior (r) DUMITRU CIORNA, din** Baia Mare, **ne precizează că generalul Leonard Mociulschi a comandat Divizia 3 vânători de munte și nu Divizia 2 vânători de munte, cum a apărut în nr. 10/1992, p. 2.**

Înainte de-a urmări relatările reținute pentru ediția din acest număr a rubricii, reînnoim invitația de a ne trimite, stimați cititori, contribuțiile dv. pe teme privind atât evenimentele istorice la care ați fost martori sau participanți, cât și unele documente istorice deosebite pe care le aveți în colecțiile personale.

Important! **Vă rugăm să aveți în vedere următoarele: articolele să nu depășească 2-3 pagini dactilografiate; nu ne trimiteți documente sau fotografii originale; articolele nepublicate nu se înapoiază. (I. LĂCUSTĂ)**

Mannheim — Germania:

UN CIMITIR AL EROILOR ROMÂNI

Așezat la confluența dintre Neckar și Rin, orașul Mannheim (circa 350 000 locuitori) este centrul unei aglomerații urbane de aproape un milion de oameni, ce mai cuprinde Heidelbergul, cu celebra lui Universitate, așezat la doar câțiva kilometri depărtare, apoi Ludwigshafen, aflat pe celălalt mal al Rinului. Și mai sunt și alte localități mai mici, aproape lipite între ele. O aglomerație urbană și totodată o aglomerație industrială cu rafinării de petrol, construcții de mașini, de automobile etc. Pe străzile din Mannheim a circulat în 1886 primul automobil din lume, pus la punct aici de inginerul Carl Benz și botezat cu numele fiicei sale Mercedes, devenit atât de celebru în lume.

La Mannheim există azi o comunitate românească de aproape o mie de familii. Și mai există un cimitir militar românesc foarte puțin — ca să nu zic deloc — cunoscut, principalul motiv — probabil — că nu s-a simțit și nu se simte în nici un fel grija autorităților din țară în întreținerea lui. Cei 62 ostași români ce-și dorm somnul de veci aci, în Cimitirul Eroilor, alături de soldați și ofițeri francezi, englezi, americani etc. sunt martiri care s-au jertfit în primul război mondial pentru făurirea României Mari, apărarea patriei și credinței noastre strămoșești.

Cei 62 de eroi români sunt cu toții — în afară de 3 dintre ei — decedați în 1917. Pe vremea aceea mulți români căzuți prizonieri pe fronturile din Transilvania, Carpați și Muntenia fuseseră transferați în lagăre din această parte a Germaniei. Iarna anilor 1916-1917 a fost grea și pentru românii din România, ca și pentru prizonierii români din Germania.

Locul de înhumare a acestora formează o aripă a Cimitirului Eroilor. Este întreținut și împrejmuit prin grija Primăriei din Mannheim, este înconjurat de pomi, iar mormintele sunt frumos aliniate și fiecare este marcat printr-o dală de beton, fără cruce, în

care sunt săpate numele (uneori scrise greşit, alteori conform grafiei germane), gradul, regimentul din care făcea parte decedatul, data naşterii şi a morţii sau vârsta. Cu prilejul „Zilei Eroilor", care în Republica Federală Germania este celebrată la 13 noiembrie, în anii trecuţi s-a organizat de comunitatea românească din Mannheim Sfânta Slujbă a Parastasului închinată acestor eroi din toate colţurile României, care şi-au dat sufletul aici, departe de patria lor dragă, pentru care luptaseră.

Dar iată-i pe aceşti 62 de uitaţi, ale căror nume sunt publicate acum pentru prima dată în revista *Magazin istoric*.

Rândul 1:

CONSTANTIN COSMOIU, subofiţer din Regimentul 47 infanterie, 31 ani, decedat la 19. IV. 1917; GHEORGHE VELNICU, soldat Reg. 54 inf., 35 ani, dec. 20. IV. 1917; MANOLE MANOLACHE, soldat, Reg. 49 inf., 28. II. 1876-2. V. 1917; RADU IONIŢA, soldat, Reg. 75 inf., 1878-25. IV. 1917; ILIE CAZACU, soldat. Reg. 62 inf., 8. XI. 1886-20. X. 1917; ILIE RĂCEANU, sergent, Reg. 47 inf., 29. X. 1885-15. VII. 1917; VASILE LICĂ, soldat, Reg. 47 inf., 7. XI. 1879-17. IV. 1917; DIMITRIE POPESCU, sergent, Reg. 75 inf., 25 ani, dec. 16. IV. 1917; ION MIRICA, soldat, Reg. 75 inf., 10. IV. 1883-13. III. 1917; ALEXANDRU MARIN, soldat, Reg. 76 inf., 8. I. 1871-14. III. 1917; GHEORGHE MARIN, soldat, Reg. 75 inf., 1880-15. III. 1917; MARIUS SFETCU (ori Marin; dala de beton era destul de ştearsă), soldat, Reg. 67 inf., 15. VIII. 1877-2. VIII. 1917; ŞTEFAN CONSTANTIN, caporal, Reg. 10 inf. 1887-12. III. 1917.

Rândul 2:

GHEORGHE VRUSCEANU, soldat, Reg. 67 inf., 25. V. 1876-18. IV. 1917; GHEORGHE RADU, soldat Reg. 80 inf., 40 ani, dec. 18. IV. 1917; ION MITRACHE, soldat, Reg. 12 inf., 14. X. 1881-14. IV. 1917; GHEORGHE BUJOR, soldat, Reg. 64 inf., 1. IV. 1878-15. IV. 1917; PETRE DUMITRU, soldat, Reg. 6 vânători de munte. 20. IV. 1882-13. I. 1918; ION BERECHET, subofiţer, Reg. 70 inf., 38 ani, dec. 11. I. 1918; ALEXANDRU TUDOR, soldat, Reg. 47 inf., 15. IX. 1877-26. VII. 1917; CONSTANTIN CELIBOV, soldat, Reg. 58 inf., 38 ani, dec. 10. III. 1917; SAVA CHERBAN, soldat, Reg. 79 inf., 1875-13. III. 1917; CONSTANTIN BRICEAG, soldat, Reg. 47 inf., 1884-20. V. 1917; ALEXANDRU CIOBANU, soldat, Reg. 53 inf., 15-VII.1878-21. VI. 1917; STAN NEGOIŢĂ, soldat, Reg. 73 inf., 1879-18. VI. 1917; ION ARMENCESCU, soldat, Reg. 66 inf., 20. IV. 1879-31.X.1918; ION FĂTU, soldat, Reg. 54 inf., 31 ani, dec. 3. V. 1917; NICOLAE CRĂETE, soldat, Reg. 58 inf., 32 ani, dec. 6. IV. 1917; ANTON BETA, soldat, Reg. 85 inf., 20. VIII. 1882-3. VIII. 1917; ANTON GHERGHEL, soldat, Reg. 45 inf., 15. IV. 1880-3. VIII. 1917.

Rândul 3:

MARIN BADEA, soldat, Reg. 45 inf., 38 ani, dec. 23. IV. 1917; CONSTANTIN CĂLDĂRARU, soldat, Reg. 75 inf., 1883-28. IV. 1917;

Cimitirul militar românesc de la Mannheim; fotografie de la cititorul nostru Mircea Tudoran

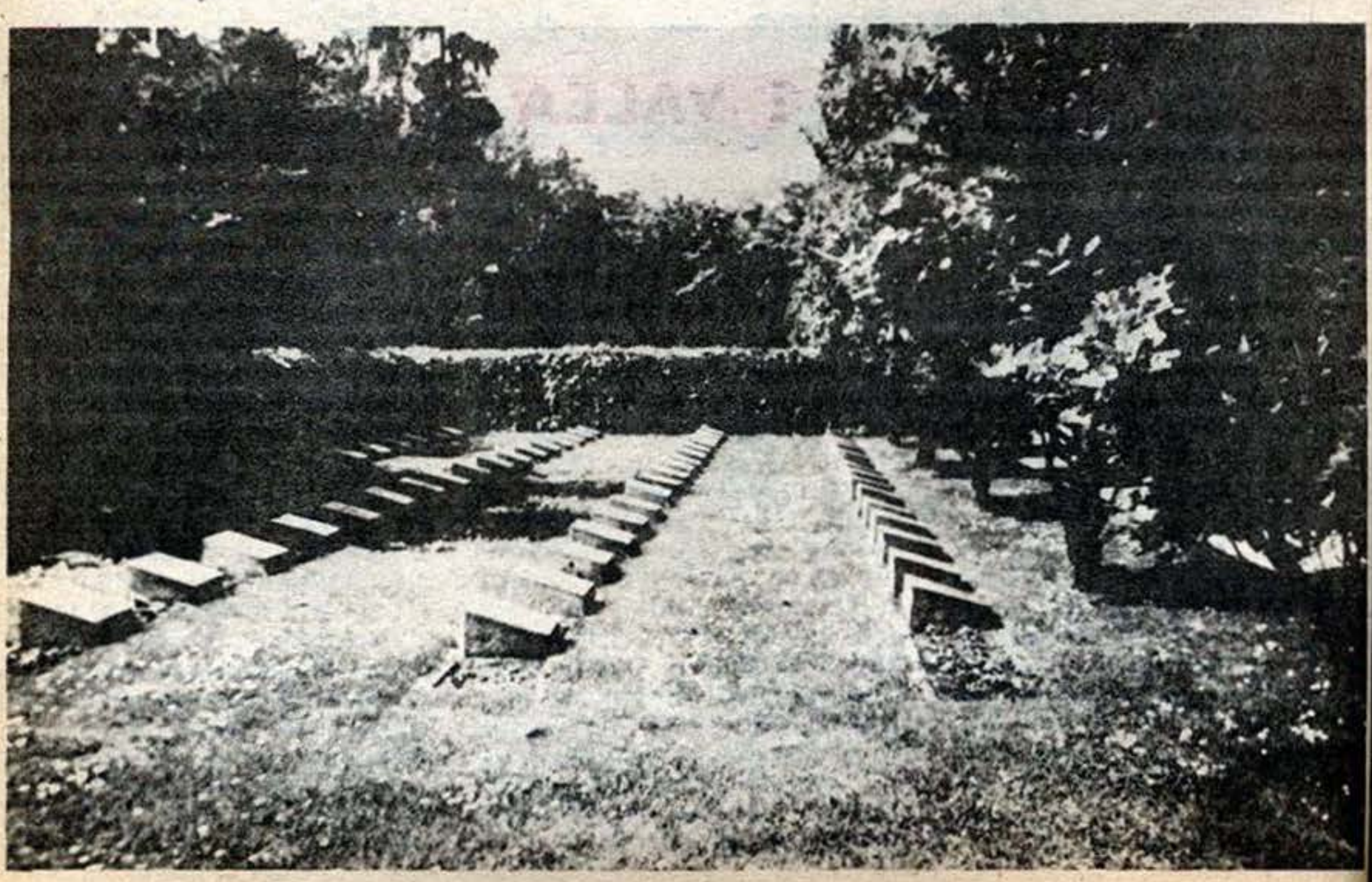

GHEORGHE FLEŞEA (ori Fleaşcă; dală ştearsă de ani), soldat, Reg. 76 inf., 1877-8. V. 1917; CONSTANTIN IONIŢĂ, soldat, Reg. 40 inf., 15. V. 1879-5. VIII. 1917; NICOLAE NICA, soldat, Reg. 85 inf., 20. V. 1880-11. VIII. 1917; DUMITRU NICOLAE, soldat, Reg. 36 inf., 25 ani, dec. 31. III. 1917; ION PRAVĂŢ, soldat, Reg. 10 inf., 21 ani, dec. 2. IV. 1917; MIHAI MĂRGINEANU, soldat, Reg. 54 inf., 20. X. 1881-30. V. 1917; ILIE STANCU, soldat, Reg. 76 inf., 20. V. 1876-30. V. 1917; TEODOR TELEUŢĂ, soldat, Reg. 15 inf., 25 ani, dec. 4. IV. 1917; DUMITRU LUCOVICI, soldat, Reg. 46 inf., 14. X. 1881-2. IV. 1917; PARASCHIV CIMPOIERU, subofiţer, Reg. 5 inf., 1888-18. V. 1917; ENE RADU, soldat, Reg. 72 inf., 14. IX. 1879-17. V. 1917; ANDREI NICOLAE, soldat, Reg. 62 inf., 1882-17.V.1917; GHEORGHE TĂNASE, soldat, Reg. 5 inf., 1880-27. V. 1917; DUMITRU LEPĂDATU, soldat, Reg. 75 inf., 38 ani, dec. 11. IV. 1917.

Rândul 4:

DUMITRU CAZACU, soldat, Reg. 75 inf., 40 ani, dec. 31. III. 1917; IOAN BURLAN, soldat, Reg. 72 inf., 1. III. 1880-14. V. 1917; GHEORGHE GĂLUŞCĂ (sau Galusea; dală ştearsă de ani), soldat, Reg. 67 inf., 33 ani, dec. 28. III. 1917; NICOLAE OLOGU, soldat, Reg. 44 inf., 36 ani, dec. 28. III. 1917; DUMITRU STANCU, soldat, Reg. 41 inf., 30 ani, dec. 21. III. 1917; ION NIŢU, soldat, Reg. 75 inf., 35 ani, dec. 23. III. 1917; GHEORGHE POPA, soldat, Reg. 41 inf., 35 ani, dec. 24. III. 1917; ŞTEFAN ANDREI, soldat, Reg. 46 inf., 33 ani, dec. 25. III. 1917; ION MIZERUSI, soldat, Reg. 76 inf., 5. II. 1885-23. III. 1917; CONSTANTIN DRĂGAN, soldat, Reg. 47 inf., 1882-8. VI. 1917; BANDAR TĂNASE, soldat, Reg. 10 inf., 1894-7. VI. 1917; GHEORGHE CONSTANTIN, soldat, Reg. 75 inf., 15. X. 1883-24. III. 1917; ALECU CRISTEA, soldat, Reg. 12 inf., 12. IX. 1878-22. V. 1917; APOSTOL CORBU, soldat, Reg. 5 inf., 15. VIII. 1893-4. V. 1917; PETRE BUCUR, soldat, Reg. 48 inf., 5. VIII. 1881-30. IV. 1917; LUCA FLORESCU, soldat, Reg. 5 inf., ?. IX. 1878-18. IV. 1917.

Îmi exprim speranţa că anul acesta, la 13 noiembrie, de „Ziua Eroilor", autorităţile din ţară se vor arăta mai active şi vor dovedi că nu i-au uitat totuşi pe aceşti 62 de ostaşi români, ale căror morminte, frumos întreţinute se află în „Cimitirul Eroilor" din Mannheim şi ale căror nume probabil că acum sunt pentru prima dată făcute publice. Nu numai o slujbă religioasă ar trebui organizată la căpătâiul lor, ci ar fi de dorit ca locul în care-şi dorm somnul de veci să fie marcat cu un monument adecvat sau o troiţă care să atragă atenţia că în acest loc este un cimitir militar românesc, că Patria nu-i uită pe cei ce şi-au dat viaţa pentru ea.

Fie-le, tuturor, ţărâna uşoară!

Mircea TUDORAN,
B.7, 17A. App. 25 6800
Mannheim 1, Deutschland

LUPTE GRELE PE VALEA HERNADULUI

În cele 20 de zile de la trecerea Tisei *(Magazin istoric,* nr. 10/1991) unităţile diviziilor române care acţionau spre graniţa ungaro-cehoslovacă înaintaseră peste 40 km spre Nord-Vest, ajungând într-o regiune muntoasă cu drumuri puţine şi toate greu accesibile pentru unităţile de artilerie. Înaintam încet şi datorită numeroaselor ambuscade organizate de inamic sau încercărilor de oprire executate cu mici formaţiuni de blindate, care ne aşteptau la puncte obligatorii de trecere, unde ne şi atacau, apoi se retrăgeau în zonele împădurite, care acopereau o mare parte din sectorul nostru de înaintare.

Şi tot aşa, deplasându-ne mai prin lupte, mai pe drumuri ocolitoare, am reuşit să trecem peste greabănul de piatră dintre râul Bodrog şi Hernad şi să ne angajăm în susul acestuia, spre Torna.

Numai că în calea noastră stătea poziţia întărită din jurul localităţii Halmaj, din nordul Ungariei, important nod de comunicaţii şi punct obligatoriu de trecere, deosebit de bine amplasată, înconjurată din trei părţi de înălţimi împădurite, având legături bune cu alte localităţi situate mai la Nord-Vest şi numeroase poziţii fortificate chiar în interior.

Când am sosit în zonă, în dimineaţa de 1 decembrie 1944, pe un ger uscat, infanteria se angajase deja în luptă cu inamicul pe ambele flancuri ale localităţii şi cerea urgent sprijin din partea artileriei. În asemenea condiţii, am fost obligaţi să intrăm în dispozitiv în plină zi, riscând să fim observaţi şi reperaţi de inamic, care avea puternice poziţii de artilerie pe înălţimile din jurul localităţii, în timp ce noi ne instalam în plin câmp, pe locul unde fusese o cultură de porumb.

Nici nu am apucat să ne instalăm tunurile în dispozitiv şi asupra noastră au şi început să cadă primele proiectile, unul dintre acestea explodând la numai câţiva metri de mine, care încercam să orientez bateria, umblând cu goniometrul-busolă pe umăr. Am scăpat neatins,

însă trepiedul aparatului a fost serios avariat. Următorul proiectil de avertisment a căzut chiar în adăpostul comandantului bateriei de tragere, unde era și centrala telefonică și unde mă aflam și eu în calitate de comandant al secției a doua.

Când proiectilul a bufnit în mijlocul adăpostului, am înghețat toți, așteptând explozia care nu a survenit. După ce ne-am revenit din marea sperietură pe care o trăsesem, am ridicat cu multă precauțiune proiectilul neexplodat și l-am depus pe arătură, departe de poziția noastră, nebănuind atunci că în timpul cât vom rămâne în acel loc vom fi bătuți permanent la vedere de artileria inamică.

Spre seara zilei de 6 decembrie am primit ordin să efectuăm o schimbare de poziție, într-un loc ceva mai apărat, la nord de localitatea Aszalo. Curând am fost însă reperați și aici și, după două zile, am fost luați din nou sub foc de către inamic, căruia nu-i mai puteam răspunde cu aceeași intensitate, aflându-ne într-o serioasă criză de muniție, pe care o foloseam numai în sprijinul infanteriei.

Ne-a sosit apoi și aprovizionarea cu muniții și astfel, începând din ziua de 11 decembrie, am putut răspunde pe deplin solicitărilor infanteriei, mai ales pe direcția principală de atac unde acționa Regimentul 4 dorobanți. Chiar pe 11 decembrie, o baterie de aruncătoare inamice identificată pe înălțimile din vestul localității a fost scoasă din funcțiune de loviturile noastre. A doua zi a căzut și localitatea Halmaj.

Atacurile succesive și tot mai dârze ale dorobanților și vânătorilor Diviziei 3 au silit inamicul să cedeze poziția și să se retragă spre localitățile apropiate. Eroii acestei acțiuni victorioase au fost ostașii din cele două batalioane din Regimentul 4 dorobanți, comandate de căpitanii Nicolae Tomiuc și Drăguț D-tru, și cei din batalionul de vânători, condus de maiorul Ilie Iorga, care în noaptea de 12/13 decembrie au luat cu asalt localitatea Halmaj.

Din raportul pe care Divizia 3 infanterie l-a înaintat în cursul aceleiași nopți Corpului 4 armată, căruia îi era subordonată: „*Mura* [indicativul diviziei] *a ocupat în prima parte a nopții, după o luptă crâncenă, dusă cu grenada și baioneta, din casă în casă, satul Halmaj, pe care inamicul — unități germane și ungare — îl apăra cu dârzenie*".

Ulterior, într-un ordin de zi din 20 decembrie 1944 Divizia 3 infanterie evidenția și lupta eroică a militarilor regimentului nostru de artilerie, în acești termeni: „*Deși pus în condițiunile cele mai grele de amplasare* [în câmp deschis], *Regimentul 6 artilerie, prin bravura ofițerilor, subofițerilor și tunarilor, prin elanul său, prin promptitudinea cu care a sprijinit atacurile repetate date de Divizia 3 infanterie și cu care a țintuit toate contraatacurile inamice între 1 decembrie, când a luat contactul cu inamicul care a ocupat liziera de sud a satului, și 13 decembrie 1944, când s-a dat asaltul final și definitiv pentru cucerirea bastionului Halmaj, prin focurile sale eficace, prompte și vijelioase, Regimentul 6 artilerie a sfărâmat, dislocat și slăbit rezistența inamicului și a înscris o pagină de glorie în istoria neamului*".

Dr. Gheorghe ȚUȚUI,
veteran de război

Un alt punct de vedere despre Divizia „TUDOR VLADIMIRESCU"

Domnul profesor doctor inginer Ioan Florescu, din Cluj-Napoca, maior în retragere, ne scrie pe marginea mărturiilor dr. Ipolit Derevici și Nicolae Fuiorea (*Magazin istoric*, nr. 10/1992 și, respectiv, nr. 7/1993) în legătură cu formarea Diviziei „Tudor Vladimirescu": „Ca martor, cunosc foarte bine împrejurările în care s-a format D.T.V., o mare unitate luptătoare, cu un destin aparte, atât de mult și pe nedrept contestată astăzi. Nici un ofițer român n-ar fi intrat în această divizie, înrolare care s-a făcut voluntar, dacă n-am fi fost sfătuiți cu înțelepciune și după o riguroasă analiză politico-militară de generalii Mazarini, Lascăr și Dimitriu, aflați și ei la Suzdal.

Am fost martor direct la acele evenimente. Eram sublocotenent și singurul ofițer inginer printre cei care au format nucleul D.T.V. Până mai trăiesc, vă stau la dispoziție pentru aflarea adevărului, dacă acel adevăr mai interesează pe cineva. În orice caz, pe dumneavoastră, ca istorici, ar trebui să vă intereseze. Sunt unul dintre supraviețuitori, de trei ori rănit și invalid de război, printre cei 33 la sută combatanți care au mai rămas din D.T.V. la sfârșitul războiului. Azi, poate, sunt în plutonul tot mai restrâns al martorilor oculari. De aceea, îmi pare nespus de rău și sunt mâhnit profund că găzduiți opinii, fără a lua atitudine, ca cele ale domnilor Ipolit Derevici și, mai recent, Nicolae Fuiorea. Cu ce-i mai vrednic, de pildă, cel care n-a vrut să intre în D.T.V. și a supraviețuit apoi în prizonierat până prin anii 1948-1949, decât cel care a luptat sute de zile și nopți împotriva fascismului și horthysmului, clipă de clipă în fața morții?"

CU EVANTAIUL PRIN ISTORIE

„Dinspre el unduind, aerul/ pare mai vioi, mai limpede./ Evantaiul râde/ arătându-şi dinţii albi,/ râde/ acoperindu-ţi zâmbetele" (Horiguchi Daigaku, poet japonez contemporan).

Cunoscut încă din vechime în ţările cu climă caldă (India, Egipt, China etc.), unde oamenii au fost nevoiţi să se protejeze de vremea caniculară, evantaiul (de la rădăcina „vent", în franceză „vânt") era făcut pe atunci din frunze fie de palmier, fie de lotus. Cu timpul, până ce obiectul şi-a căpătat un rol bine determinat şi în istoria podoabelor, dar şi în cea a artei, „materiile prime" au evoluat: frunzele au fost înlocuite cu pene de păun, de struţ, cu lemn parfumat, lămâi, santal, cu diverse împletituri, ca în Polinezia, Indonezia, America Latină, Africa, cu pergament, solzi de peşte, stofe, hârtie, abanos, fildeş, carapace de broască ţestoasă, metale preţioase, mătase, dantelă cu pietre preţioase, email, materialele de bază, ca şi decoraţiunile suferind deopotrivă modificări, racordate la moda timpului. Până astăzi, în Japonia şi China evantaiul este cel mai important accesoriu în viaţa de zi cu zi, dar şi în ceremoniile religioase sau de curte.

În Grecia antică, femeile preferau evantaiele din pene, iar la Roma acest obiect reprezenta un mare lux. Acolo, la marile festinuri, sclave special angajate, postate în spatele convivilor, agitau cu gesturi blânde evantaiele.

În Franţa, acest obiect a apărut în evul mediu, doamnele din înalta societate având evantaie foarte frumoase şi bogate. Prima lor „propagatoare la nivel înalt" a fost Caterina de Medici (1519-1589), care le-a adus din Italia, iar contemporanul ei, regele Henric III (1551-1589), s-a servit de evantai exact ca femeile. Îl ţinea în mâna dreaptă şi îl plia şi deplia prin simpla atingere cu vârful degetului, notează un cronicar.

Câţiva ani mai târziu, Margareta de Valois (1553-1615) i-a oferit Louisei de Lorrena (1553-1601), soţia lui Henric III, un evantai de sidef, valorând nici mai mult nici mai puţin decât 1 200 ecu (ai epocii).

Dar în Franţa veritabila domnie a evantaiului a început în veacul XVII, când el a devenit rege al saloanelor. Se povesteşte că, în timpul vizitei sale la curtea lui Ludovic XIV, în 1657, regina Christina a Suediei, cunoscută pentru insensibilitatea ei la vestimentaţie şi pentru antipatia faţă de femei, ar fi răspuns pe un ton grosier unei parizience din înalta societate care ar fi întrebat-o dacă socoteşte necesar ca evantaiul să fie folosit şi vara şi iarna: „Nu cred. Şi-aşa sunteţi destul de... vânturate".

Dar, în ciuda inapetenţei suveranei suedeze pentru evantai, obiectul s-a impus încet, dar sigur. În atmosfera galantă de la Curtea Franţei, el a devenit o armă. Ca şi diplomaţii, avea un limbaj al lui, pe care orice femeie, odată intrată în saloane, trebuia să ştie să-l decodeze. El putea exprima orice: speranţă, sprijin, refuz, scuză, ameninţare, sfat, promisiune, în sfârşit era la fel de eficient şi la pace şi la război, şi la tandreţe şi la repulsie, şi la maliţie şi la grimase. În epocă, cele mai multe evantaie erau pictate cu reproduceri de pe tablourile unor mari maeştri ai penelului, cu scene satirice, comice sau de inspiraţie biblică.

În veacul XVIII, marele veac al evantaiului, orice femeie elegantă poseda cât mai multe evantaie. Vogă explozivă în epocă a făcut aşa-numitul evantai perfid, înzestrat cu oglinzi, prin care puteai vedea fără să fii văzut. Elevi ai unui Watteau, Boucher, Gillot se întreceau să picteze pe evantaie scene antice, alegorice, subiecte sentimentale, pastorale, idile galante sau chiar scene inspirate de politică — în timpul Revoluţiei franceze —, ce făceau aluzie la evenimente istorice imediate. Marchiza de Pompadour sau Maria-Antoaneta au excelat prin pasiunea pentru evantaie şi prin marele lor număr de asemenea obiecte, pe care le dăruiau doamnelor din anturajul personal.

În aceeaşi vreme, în Italia existau evantaie sofisticate, pliate sau în formă de tufă. Anglia le cunoscuse încă din vremea lui Richard II, spre sfârşitul sec. XIV, şi le adusese la mare onoare sub Henric VIII (1491-1547); Elisabeta I (1533-1603) a instituit obiceiul ca reginele să primească un singur cadou: evantaiul, pe care îl purtau cu eleganţă la centură, atârnat de un discret lănţuc de aur. Spania, Austria, Curtea de la Viena au rivalizat şi ele cu Parisul în tot acest timp, prin frumuseţea şi unicitatea acestor obiecte de podoabă. Un lucru este însă cert: în execuţia acestor accesorii, fie că ele erau din frunze de bambus, din pene de pasăre sau din cele mai preţioase materiale, China şi Japonia au rămas neîntrecute. Ingeniozitatea meşterilor asiatici s-a dovedit etern inegalabilă.

Florentina DOLGHIN

Primul simpozion naţional „CIVILIZAŢIA BANCARĂ ROMÂNEASCĂ“

Sub egida Băncii Naţionale a României, a Asociaţiei Române a Băncilor, şi a Fundaţiei Culturale Magazin Istoric, în zilele de 11, 12, 13 octombrie 1993, are loc la Bucureşti primul simpozion ştiinţific „Civilizaţia bancară românească“.

În numărul viitor al revistei noastre, 11/1993, veţi putea cunoaşte ce s-a discutat la această reuniune.

ASIGURAŢI-VĂ DIN TIMP PROCURAREA NUMĂRULUI!

Veţi afla astfel — pentru prima oară — INTERFERENŢELE ŞI IMPLICAŢIILE ISTORIEI BANCARE ROMÂNEŞTI ÎN CULTURA ŞI CIVILIZAŢIA NAŢIONALĂ.

COPERTELE

①④ Deopotrivă accesoriu şi obiect de artă, evantaiul este asociat mai ales lumii asiatice, cea care dintotdeauna a excelat în confecţionarea lui: două evantaie chinezeşti din sec. XIX (coperta 1) şi altele trei — indonezian şi javaneze, din veacul următor (coperta 4) **(Cu evantaiul prin istorie,** p 31)

②Trupele engleze se pregătesc să debarce lângă Rus al Hyma, în dimineaţa zilei de 13 noiembrie 1809 (sus); astfel se prezenta teatrul de luptă la ora 14.30, în aceeaşi zi (jos) **(„Piraţii“ arabi din Golf,** p. 86)

PLANSELE

Foto-cronică interbelică inedită — documente fotografice păstrate în Cabinetul de fotografii al Colecţiilor speciale ale Bibliotecii Naţionale.

① (Sus, de la dreapta la stânga): Grigore Gafencu — ministrul de externe al României, I. Metaxas — preşedintele Consiliului de Miniştri al Greciei, A.C. Marcovici — ministru de externe al Iugoslaviei şi S. Saraćoglu — ministrul de externe al Turciei, la Belgrad, cu prilejul ultimei sesiuni (2-4 februarie 1940) a Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice; (jos) aniversarea centenarului Aşezămintelor brâncoveneşti — în asistenţă: D. Cancicov (x) şi C. Argetoianu (xx)

② (Sus): membrii guvernului A. Călinescu (1939) în vizită la Uzinele „Malaxa“; (mijloc): instalarea lui Petre Andrei (x) ca ministru al educaţiei naţionale; (jos): primul ministru Al. Vaida Voievod la inaugurarea unei tabere de vară la Eforie (1933)

③ (Sus): Nicolae Titulescu şi Ostrovski (x), cel dintâi trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al U.R.S.S. la Bucureşti; (mijloc): nunţiul papal Valerio Valesi (x) în ziua de 17 iunie 1936, la dejunul dat de Nicolae Titulescu la plecarea acestuia din România; (jos): fostul ministru iugoslav în România, Ciolak Antici (x), pe peronul Gării de Nord (14 mai 1935), cu prilejul plecării sale din Bucureşti

④ (Sus): doi fruntaşi ai vieţii politice româneşti, Take Ionescu (stânga) şi G.G. Mironescu (dreapta); (stânga, jos): generalul francez Maxime Weygand (x) primit în Gara de Nord de către primarul general al Capitalei, generalul Dombrowsky; (dreapta jos): Gheorghe Tătărescu, la Praga, în ziua de 29 martie 1937, întâmpinat de Milan Hodza (x), şeful guvernului cehoslovac

În depistarea acestor fotografii ne-am bucurat şi de această dată de concursul binevoitor al doamnei **Ana Pleşia.**

Album istoric

Viaţă politică interbelică românească

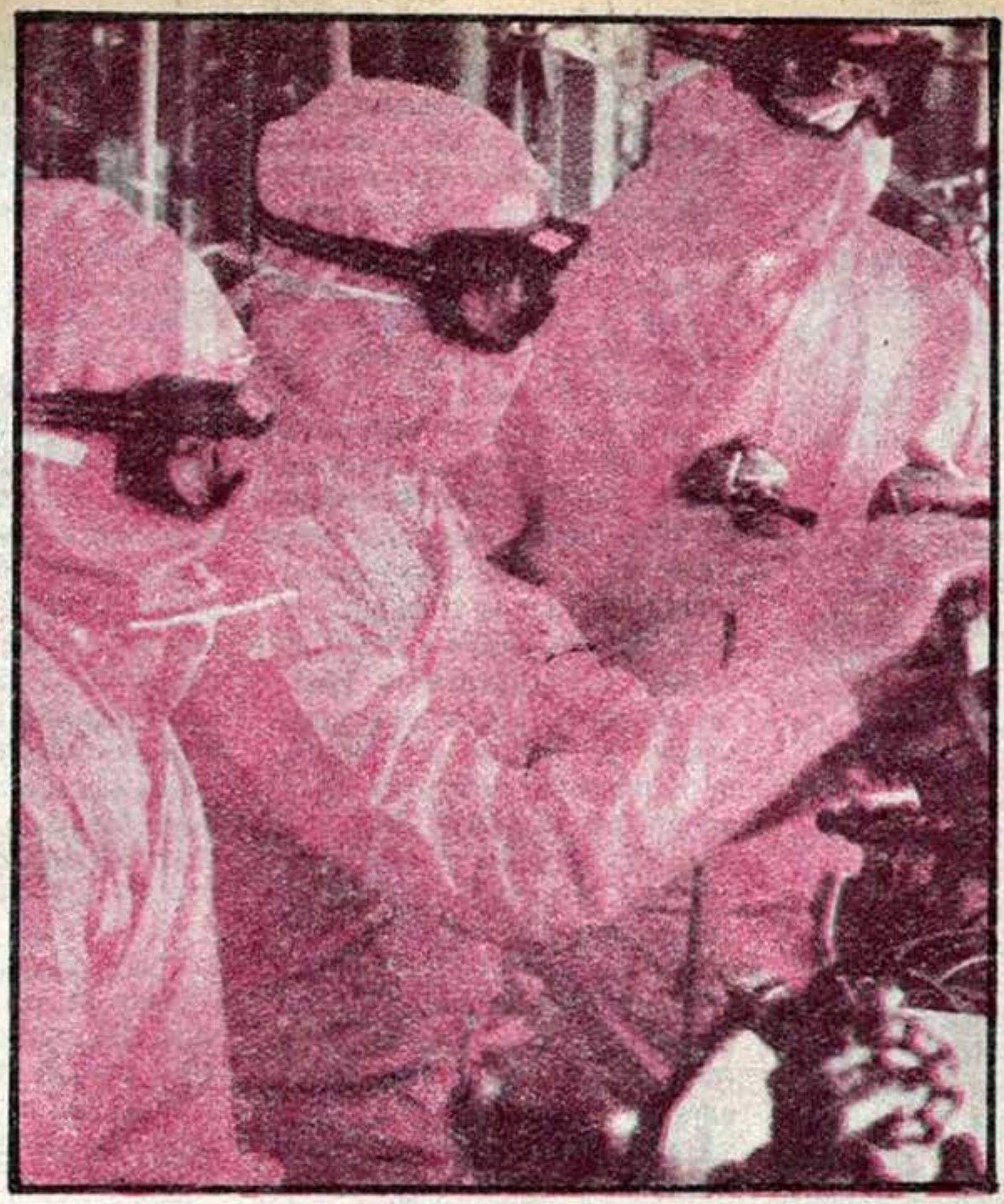

RHÔNE POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

După o scurtă incursiune în domeniul chimiei, ne reîntoarcem la Ştiinţele vieţii. O facem pentru că jumătate din cifra de afaceri a grupului Rhône-Poulenc **în anul trecut s-a realizat în segmentul de activitate care priveşte sănătatea oamenilor, a animalelor şi a plantelor.** Rhône-Poulenc **este deja producătorul numărul unu în lume de vaccinuri umane, pe locul doi în ceea ce priveşte aditivii pentru hrana animalelor şi pe locul trei la capitolul produse veterinare. Acestuia din urmă îi vom consacra prezentarea de faţă, pornind de la o idee foarte simplă, dar pe care o uităm şi o ignorăm adesea. Oamenii nu sunt singurele fiinţe de pe pământ. Destinul lor este strâns legat de cel al celorlalte fiinţe vii, animalele. Strămoşii noştri — nerupţi încă de natură, încă nealteraţi de „confortul" adus de civilizaţia modernă — erau mult mai conştienţi de comunicarea cu viaţa animalelor, a pământului, a plantelor. Vechea legendă a lui Romulus şi Remus cei hrăniţi de lupoaică ne-o demonstrează.**

De îndată ce, prin domesticire, omul a putut controla o parte a regnului animal, a descoperit o comoară de nepreţuit: o sursă de hrană inepuizabilă şi o companie credincioasă în viaţa de zi cu zi. Câţi dintre copii, dar şi dintre adulţi, nu au privit cu sufletul la gură şi uneori cu ochii lăcrămând, filme ca „Lassie se întoarce acasă", „Albul Bim ureche neagră" sau „Black Beauty"! Între om şi animal s-a creat astfel o relaţie complementară — un „circuit vital", cum l-au numit specialiştii de la Rhône-Mérieux **— în care medicina veterinară joacă un rol esenţial.**

Succese şi priorităţi incontestabile

Medicina veterinară are o origine nu foarte îndepărtată în timp. Prima şcoală cu profil veterinar a fost întemeiată de un francez, Claude Bourgelat, în jurul anului 1762, la Lyon. Coincidenţa face ca *Rhône-Mérieux* să-şi afle sediul în acelaşi oraş. Pe plan mondial, *Rhône-Mérieux* ocupă un loc de frunte în domeniul biologiei animale şi este din ce în ce mai apreciat pentru produsele sale chimioterapice, datorită diversităţii şi mai ales calităţii lor. În fiecare an, sute de milioane de animale sunt protejate şi tratate cu produsele fabricate de *Rhône-Mérieux*. Ce anume conferă o calitate deosebită vaccinurilor şi medicamentelor sale? Materiile prime sunt supuse unui riguros proces de selecţie. Tehnologia de realizare este aplicată în mod constant şi cu stricteţe, ceea ce conferă aceeaşi calitate fiecărui produs în parte, verificat în diferite faze ale realizării sale prin procedee riguroase. Şi mai presus de toate se află permanentul efort de cercetare, de descoperire de noi molecule, de găsire a unor noi soluţii tehnologice. Peste 2 000 oameni contribuie, prin efortul lor zilnic, la reputaţia lui *Rhône-Mérieux*. Produsele sale sunt răspândite azi în întreaga lume. Prin companii subsidiare, reprezentanţi sau simpli agenţi, prin transferuri de tehnologie realizate în baza unor acorduri cu diverse guverne, *Rhône-Mérieux* este prezent în peste 130 ţări. Ideea de bază este descentralizarea, în aşa fel încât fiecare echipă locală să poată răspunde cu promptitudine la nevoile locale. Printr-o legătură permanentă cu clientul, printr-o permanentă adaptabilitate la nevoile sale, se poate oferi soluţia optimă în orice împrejurare. În cazul unor epizotii severe, un aport masiv de produse, o intervenţie rapidă, eventuale transferuri de tehnologie asigură o profilaxie excelentă. Din acest punct de vedere, au rămas ca momente de referinţă intervenţiile specialiştilor de la *Rhône-Mérieux* în cazul epidemiilor din Iran (1962), fosta Uniune Sovietică (1969), Botswana (1978), Peru (1984) sau Thailanda (1989).

Până acum, *Rhône-Mérieux* a înregistrat o serie de succese şi priorităţi incontestabile. Astfel, în domeniul vaccinului contra turbării, după descoperirea făcută de Louis Pasteur, în 1885, abia în 1960 s-a reuşit, în cadrul laboratoarelor *Rhône-Mérieux*, prepararea unui vaccin din celule de cultură, înlocuindu-se utilizarea unor omogenate organice. Noul produs, foarte activ şi foarte sigur, se bucură şi azi de un succes mondial. O altă provocare au constituit-o multă vreme bolile cauzate de virusul herpesului. Cercetătorii de la *Rhône-Mérieux* au fost primii care au obţinut un vaccin care să protejeze animalele. Pentru aceasta, au izolat componenta imunogenică a virusului, pregătind apoi vaccinuri pentru toate tipurile de mamifere.

Toxicitate inferioară zahărului

Gama produselor *Rhône-Mérieux* este extrem de variată, de la cunoscutul vaccin contra turbării până la tripanocide şi alţi antiparaziţi, de la indispensabilul vaccin contra febrei aftoase până la numeroase antibiotice, de la vaccinurile pentru animale domestice, la produse utilizate în procesul de diagnosticare, de la anti-coccidiale până la vaccinurile pentru păsări de curte.

După cel de al doilea război mondial, în Franţa s-a votat o lege prin care vaccinarea animalelor mari devenea obligatorie. Şi pentru că procurarea vaccinurilor respective presupunea un efort financiar deosebit, crescătorilor de animale li s-au acordat credite în condiţii avantajoase. Ei au recuperat însă rapid investiţiile făcute, căci animalele vaccinate nu s-au mai îmbolnăvit, au dat cantităţi sporite de carne şi alte produse, proprietarii ieşind în câştig. La noi, o asemenea lege nu există încă. Drept urmare, nici piaţa de desfacere pentru vaccinuri şi pentru medicamente de uz veterinar nu este foarte mare. În schimb, a sporit cererea de vaccinuri şi medicamente pentru animale de companie, în primul rând câini şi pisici. Ziarele din ultima vreme au publicat chiar bursa preţurilor la câinii de apărare (dog, doberman, airdale terrier, ciobănesc alsacian), mereu în creştere. În mod firesc, o persoană care cumpără un câine sau o pisică doreşte – şi în propriul interes – ca animalul să fie cât mai sănătos. Şi nu puţine sunt pericolele ce îl pândesc. Primul vine din partea puricilor şi a altor paraziţi pe care animalul îi poate lua din mediul înconjurător. De altfel, puricii par o calamitate tot mai prezentă, din moment ce chiar prestigiosul cotidian londonez *The Times* le consacra, anul trecut, un articol. Se pare că datorită fie iernilor tot mai blânde, fie unor mutaţii genetice nedovedite încă, puricii sunt tot mai răspândiţi şi mai... mari! Contra lor, *Rhône-Mérieux* oferă două soluţii. Mai întâi, gama *Siphotrol*, produse pe bază de methopren pentru combaterea insectelor ctenocephalide din mediul ambiant. Substanţa activă perturbă procesul de dezvoltare al larvelor, care degenerează şi mor. Produsul este foarte puternic în doze mici, cu o remanenţă până la şapte luni şi cu o toxicitate inferioară zahărului! Contra puricilor şi altor paraziţi adulţi, există colierele *Ectodog*, care, în mai puţin de două ore, elimină, în proporţie de 100%, paraziţii de pe animal. Remanenţa este de cinci luni.

Mult mai grave sunt bolile specifice: boala lui Carré (sau răpciuga), hepatita, parvoviroza, leptospiroze, la câini, panleucopenia pisicei, coriza și leucemia felinelor, la pisică, plus turbarea, care poate apărea la ambele specii. De altfel, turbarea a revenit, din păcate, în atenție, în ultima vreme ziarele semnalând câteva cazuri de persoane care au decedat, în chinuri atroce. Împotriva tuturor acestor boli, *Rhône-Mérieux* a pus la punct o serie de vaccinuri simple *(Parvodog,* contra parvovirozei; *Leptodog,* contra leptospirozelor; *Rabisin* contra turbării; *Feliniffa,* contra panleucopeniei pisicii; *Corifelin,* contra corizei; *Leucat,* contra leucemiei felinelor), sau complexe *(Leptorabisin; Trivirovax,* contra răpciugii, hepatitei și parvovirozei; *Caniffa,* contra răpciugii, hepatitei și leptospirozelor; *Tetradog,* contra celor trei boli de mai sus, plus parvovirază; *Pentadog,* contra răpciugii, hepatitei, leptospirozelor și turbării; *Hexadog,* contra răpciugii, hepatitei, parvovirozei, leptospirozelor și a turbării; *Pneumodog,* indicat împotriva parainfluenzei II și Bordetella bronchiseptica; *Leucorifelin,* contra panleucopeniei pisicii și corizei; *Quadricat,* contra celor două boli plus turbare). Folosite în țările Pieței Comune și în afara lor, aceste vaccinuri au fost deja sau vor fi oferite spre omologare și oficialităților de resort române.

În general, pentru puii proveniți din mame vaccinate în mod regulat, nu este necesară o vaccinare înainte de șase săptămâni. Din gama medicamentelor *Rhône-Mérieux* destinate animalelor de companie vă recomandăm: *Ronaxan* (contra afecțiunilor respiratorii și a erlichiozei canine); *Stomorgyl, Suanatem* (infecții ale cavității bucale); *Extencilline* (infecții ale tractului digestiv), *Ketofene* (anti-inflamator non-steroid); *Isonergine* (vasodilatator coronarian).

Cheia succesului

Aminteam, la începutul acestui articol, de o altă componentă *Rhône-Poulenc Animal Nutrition*. Este unul dintre liderii mondiali ai producției de aditivi alimentari pentru hrana animalelor, precum amino-acizii și vitaminele. În 1991 s-a situat pe locul doi în lume, iar în 1992 a avut o cifră de afaceri de 3,1 miliarde franci francezi, din care 7% au reprezentat-o specialitățile pentru rumegătoare și altele, 47% metionina și 46% vitaminele. Într-un an, *Rhône-Poulenc Animal Nutrition* cheltuiește pentru cercetare 90 milioane franci. Firma a vândut, în 1992, produse în valoare de 272 milioane dolari în Europa, Orientul Apropiat și Africa, de 153 milioane în America de Nord, 90 milioane în America de Sud și 77 milioane dolari în Asia și Oceania. Două dintre ultimele realizări ale lui *Rhône-Poulenc Animal Nutrition* sunt *Rhodimet NP99* și *Microvit H.*

Rhodimet NP99 este o metionină pudră foarte fină, cu o puritate de minimum 99%. Poate fi folosită ca aditiv alimentar în procesul de creștere a porcilor, păsărilor și mai nou și în creșterea rumegătoarelor. Ca rezultat al unui efort de peste zece ani de cercetare și a unui mare volum de investiții, s-a obținut un produs nou, *Smartamine,*

care înglobează metionina într-un înveliș de siliciu. *Microvit H* este un pre-amestec pe bază de biotină (vitamină H) special adaptată nevoilor animalelor. Ea a fost izolată la sfârșitul anilor '30, din drojdie și gălbenuș de ou. Joacă un rol important în metabolismul carbohidraților, în sinteza acizilor grași și a proteinelor și în metabolismul acizilor nucleici. Multă vreme s-a considerat că nu era necesară adăugarea ei în alimentație, fiind prezentă în ingredientele naturale (cereale, soia). Dar la sfârșitul anilor '70 observații mai atente, realizate în condiții practice de creștere a animalelor, au pus în evidență tulburările provocate de faptul că biotina naturală nu era automat asimilată de animale. *Microvit H* este asimilabilă 100%, grație purității moleculei sale și are o dispersabilitate foarte bună în alimentele cu care este amestecată. Se folosește mai ales în alimentația găinilor, a curcanilor și în cea a porcilor.

Iată deci că și în domeniul medicinei veterinare – prin alocarea unor însemnate fonduri pentru cercetare, printr-o permanentă adaptare la nevoile cele mai diverse ale clienților săi și printr-un marketing foarte bine conceput și pus în aplicare – grupul *Rhône-Poulenc* a reușit să se situeze pe primele locuri în lume. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

„CLAUZA“

o istorie mai mult decât centenară

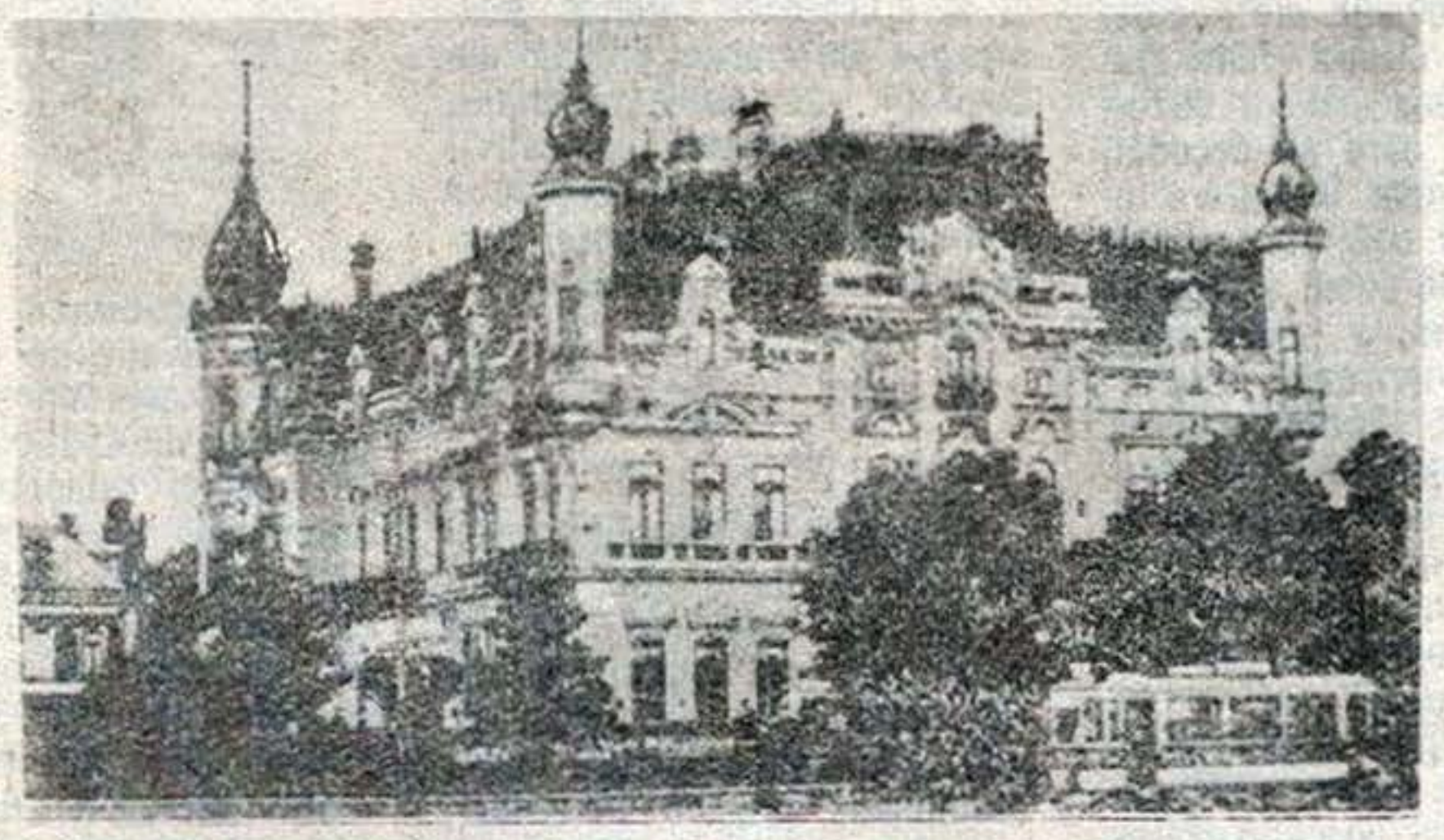

1879 1912

DUMITRU HÎNCU

• Guvernul american agreează modificările propuse la Bucureşti • Horace G. Knowles eşuează în Nicaragua • Dispută Carter-Djuvara pentru... uleiul de seminţe de bumbac • Titu Maiorescu, Al. Marghiloman, J.V. Lahovary acordă S.U.A. „clauza“

Concept odinioară familiar doar diplomaţilor şi cercurilor de afaceri, „clauza naţiunii celei mai favorizate“ a ajuns — în împrejurări asupra cărora nu ne propunem să stăruim aici — un obiect de comentarii şi conjecturi de toată ziua şi de toată mâna, avizate sau mai puţin avizate, şi chiar subiect de discuţii şi controverse ale omului de pe stradă.

Dezbrăcată — nu numai la noi — de sensul ei originar şi plasată într-un context care, iniţial, îi era total străin, ea a făcut să curgă râuri de cerneală care, pe măsură ce erau mai abundente, îi ocultau mai obstinat adevăratele sensuri şi semnificaţii. Mai mult, plasată exclusiv în planul relaţiilor cu Statele Unite, care în ultima jumătate de secol n-au putut fi totdeauna — din cauze evidente pentru oricine — nu numai amicale, dar nici măcar normale, istoria „clauzei naţiunii celei mai favorizate“ mai pare, probabil, multora şi acum a fi doar de dată foarte recentă şi asociată unui anume climat politic (Magazin istoric, **nr. 1-10/1993).**

Or, lucrurile nu stau aşa. Istoria „clauzei naţiunii celei mai favorizate“, acordată reciproc de România şi de Statele Unite ale Americii, are o vechime mai mult decât seculară şi coincide aproape cu aceea a relaţiilor diplomatice dintre ele.

Ministrul de externe Vasile Boerescu şi (în imaginea de sus) Palatul Sturdza, sediul Ministerului de externe român

Primele tatonări în vederea încheierii unui astfel de tratat pot fi urmărite în timp până către începutul lunii octombrie 1879, când John N. Kasson, trimisul american pe lângă Curtea imperială din Viena, comunica colegului său român Ion Bălăceanu, iar acesta transmitea mai departe guvernului român: *„Sunt autorizat să plec la București spre a preciza termenii unui tratat de prietenie și comerț exterior între Statele Unite ale Americii și România pe bazele «națiunii celei mai favorizate», care să asigure cetățenilor noștri respectivi drepturile internaționale obișnuite. ... Binevoiți, scumpe coleg, să mă informați dacă guvernul dumneavoastră ar fi de acord să faciliteze îndeplinirea instrucțiunilor primite de mine și să-și unească în acest scop eforturile sale cu ale mele"*[1].

Apoi, către sfârșitul anului, la 15 decembrie 1879, Ion Bălăceanu îl anunța pe ministrul de externe român Vasile Boerescu că John Kasson ar dori să se deplaseze la București — unde Statele Unite erau reprezentate printr-un însărcinat cu afaceri — dar, n-ar putea zăbovi în capitala României pe toată durata negocierilor și de aceea îi înmânase un proiect de tratat, cu rugămintea de a-l aduce la cunoștința ministrului său. În consecință, adăuga Ion Bălăceanu: *„Am onoarea să vi-l trimit aci alăturat, cu rugămintea de a binevoi să-l examinați și a-mi indica articolele la care Excelența Voastră aderă fără discuție, precum și modificările pe care ați dori să le aduceți altor dispoziții ale tratatului. Dl. Kasson va pleca la București imediat ce va cunoaște rezultatul acestui examen"*.

[1] Arhiva M.A.E., Dosar 2, Conv. A, fila 1.

Știre „Reuter" completamente falsă

Între timp, aceste conciliabule româno-americane ajunseseră și la cunoștința altor cercuri, interesate din cu totul alte motive de existența lor, devenind obiect de comentarii neavenite, ce puteau tulbura apele. Încât, la mai puțin de o lună de la precedenta-i depeșă, mai exact la 7 ianuarie 1880, Ion Bălăceanu revenea asupra propunerii americane, informându-și ministrul că știrea difuzată de agenția de presă engleză „Reuter", care pretindea că Statele Unite ale Americii condiționau încheierea amintitului tratat „de o rezolvare oarecare a problemei evreiești", era complet falsă și că, dimpotrivă, atât guvernul american, cât și trimisul său la Viena" *ar fi bucuroși să poată fi puși în situația de a încheia acest tratat"*. Așa stând lucrurile, el își îngăduia să adauge: *„Profit de acest prilej, spre a vă ruga să grăbiți expedierea instrucțiunilor dumneavoastră atât ce privește tratatul cu Statele Unite, cât și cu acordul consular cu Elveția"*.

Guvernul român avea, evident, propriile lui opinii asupra unor prevederi din proiectul de tratat și le supunea unui examen atent. Spre a risipi, totuși, orice interpretare rău intenționată în legătură cu întârzierea răspunsului, Vasile Boerescu informa telegrafic Legația română din Viena — la 6/18 ianuarie 1880: *„Proiectul tratatului de comerț cu Statele Unite este în studiu"*.

Contrapropunerile românești, de ordin economic și juridic, aveau să se dovedească însă curând destul de numeroase. Ele ne sunt cunoscute, dar cum îmbrăcau un caracter strict tehnic și foarte special, nu credem că trebuie să ne oprim asupră-le. Pe de altă parte, în ciuda telegrafului, comunicațiile dintre București-Viena-Washington și retur erau încă destul de anevoioase în deceniile opt-nouă ale veacului trecut, așa încât abia la 23 ianuarie 1881 s-a putut vedea, în fine, Eugene Schuyler — însărcinatul cu afaceri american la București — în situația de a-l încunoștiința, printr-o notă verbală, pe Vasile Boerescu că guvernul de la Washington agrea, în principiu, cu mici excepții, toate modificările propuse de București. Iar la 2 martie același an îl anunța: *„Am onoarea să vă informez că am primit din partea guvernului meu o telegramă prin care acceptă tratatul de comerț modificat prin nota verbală a Ministerului afacerilor străine nr. 437 din 12/24 și prin cea cu numărul 1203 din 23 ianuarie/4 februarie ... Am, de asemenea, onoarea să vă informez că deplinele puteri pentru încheierea acestei convenții au și fost expediate și aștept să le primesc până în zece zile"*.

Căci, între timp, guvernul de la Washington hotărâse ca, din partea sa, tratatul să fie semnat de Schuyler, pe care președintele Rutherford B. Hayes îl recomanda astfel, într-un limbaj diplomatic poate desuet, dar plin de pitoresc, motiv pentru care îl și reproducem: *„Aflați că, având o încredere deosebită în integritatea, prevederea și talentele lui Eugene Schuyler, i-am acordat putere și autoritate, depline și de orice fel, pentru ca și în numele Statelor Unite să intre în tratative și să confere cu orice persoană sau orice persoane înzestrate cu depline puteri asemănătoare din partea guvernului României și împreună cu ea, sau cu ele, să negocieze, să încheie și să semneze un tratat de comerț și navigație între cele două guverne, o convenție consulară și un tratat în legătură cu mărcile de fabrică ale celor două țări, în vederea ratificării finale de către președinte, după avizul și aprobarea Senatului Statelor Unite, dacă aceste avizuri și aprobări vor fi acordate, și a notificării făcute din partea României"*.

De fapt, a fost, totuși, vorba de un singur tratat, cu

prevederi în toate direcţiile mai sus-amintite, semnat la Bucureşti la 11 aprilie 1881. El avea 17 articole, în care clauza naţiunii celei mai favorizate era invocată de mai multe ori, în diverse contexte. Articolul I, de pildă, stipula că cetăţenii celor două ţări se vor putea stabili liberi şi nestingheriţi pe teritoriul celeilalte, beneficiind — pentru ei şi bunurile lor — *„de aceeaşi protecţiune ca şi naţionalii séu ca supuşii ai ţerei celei mai favorisate"*. Iar în alt paragraf că drepturile, privilegiile, excepţiile şi imunităţile de care se bucurau ori se vor putea bucura supuşii oricărui alt stat să fie extinse şi asupra cetăţenilor celor două părţi contractante. Articolul II prevedea, la rândul său, că: *„Pentru tot ce priveşte dreptul de a dobândi, a înstrăina sau a poseda orice fel de proprietate mobiliară sau imobiliară, supuşii români în Statele Unite şi cetăţenii Statelor Unite în România se vor bucura de drepturile ce legile respective acordă sau vor acorda, în fiecare din ambele state, supuşilor naţiunii celei mai favorisate"*. Articolul III extindea aceeaşi clauză asupra *„negutătorilor, fabricanţilor şi industriaşilor în genere"*, ce călătoreau în cele două ţări semnatare ale tratatului *„în interesul exclusiv al comerciului sau al industriei ce exercită şi cu scop de a face cumpărări sau venderi, sau a primi comisiuni"*... Articolul V, care se ocupa cu drepturile juridice ale naţionalilor celor două ţări, stabilea şi el că: *„Rémene înţeles că ori-de favóre séu scutire ce s-ar acorda în urmă, în această materie, supuşilor unei ţeri străine, de către una din cele două Părţi Contractante se va întinde îndată şi de drept şi asupra supuşilor séu cetăţenilor celei-l'alte părţi"*.

Şi tot aşa, în mai toate articolele.

D.A. Sturdza, primul ministru preocupat de negocierile privind noua convenţie comercială cu S.U.A.

Dimitrie Siurdza are obiecţii

După două decenii, tratatul din 1881 devenise, însă, anacronic şi se cerea ajustat la noile împrejurări. Îndemnat de acest imperativ, la 14/26 martie 1908 ministrul american la Bucureşti, Horace G. Knowles, făcea primului ministru român Dimitrie Sturdza, care cumula şi funcţia de ministru de externe, propunerea de a se proceda la negocieri în vederea încheierii unei noi convenţii comerciale. Sau, în caz că nu mai era destulă vreme până la închiderea sesiunii parlamentare care să dezbată noua convenţie, să se încheie, deocamdată, una provizorie, care să dea celor două ţări — cum se exprima Knowles — „beneficiul tarifului naţiunii celei mai favorizate". Această soluţie intermediară n-a fost însă agreată de guvernul român, care — printr-o scrisoare semnată de Dimitrie Sturdza — l-a informat pe Knowles că, în conformitate cu Constituţia României, nici un acord cu o ţară străină, indiferent dacă e provizoriu sau definitiv, sub formă de tratat ori de schimb de note, nu poate deveni executoriu decât după votul aprobativ al Corpului legislativ.

Emil Costinescu, în calitate de ministru de finanţe, nu admitea ca uleiul de bumbac să fie asimilat cu cel de măsline

Dar odată tratativele începute, s-a constatat că ele puteau fi şi terminate în timp util. Încât, foarte curând, într-un referat prezentat în faţa Consiliului de Miniştri, Dimitrie Sturdza a putut arăta:

„Guvernul Statelor Unite ale Americii de Nord a făcut propuneri guvernului român de a încheia o convenţie de comerţ.

Subsemnatul, studiind cestiunea, am găsit că pentru dezvoltarea legăturilor comerciale dintre amândouă statele, o convenţie de comerţ este potrivită şi că pentru aceasta este de ajuns ca cele două state să-şi concedeze reciproc tratamentul acordat naţiunii celei mai favorizate".

Tot atunci guvernul a luat în discuţie şi aprobat noua Convenţie de comerţ, iar la 4 şi respectiv 5 aprilie 1908 ea a trecut şi prin Adunarea Deputaţilor şi Senat, votată în unanimitate.

Articolul 1, şi cel mai important, avea următoarea redactare: *„Părţile contractante s-au învoit că în tot ce priveşte comerţul, navigaţiunea şi industria, orice privilegii, foloase sau imunităţi pe care una din părţile contractante le-ar fi acordat sau le va acorda în urmă supuşilor sau cetăţenilor unei alte ţări străine, se vor întinde de îndată şi fără condiţiuni la supuşii şi cetăţenii celeilalte: intenţiunea lor fiind ca co-*

merțul, navigațiunea și industria fiecărei țări să fie puse, sub toate privirile, pe piciorul națiunii celei mai favorizate". După care mai urma o precizare, care a și împiedicat intrarea în vigoare a Convenției. Ea suna astfel: *„Este bine înțeles că stipulațiunile de mai sus nu se aplică industriei și comerțului petrolului, asupra cărora guvernul român își rezervă toată libertatea de acțiune".* Într-adevăr, Senatul Statelor Unite a considerat că o asemenea restricție era contrară spiritului celor convenite și a respins Convenția. Iar Horace G. Knowles, care nici nu primise din partea guvernului său deplinele puteri necesare spre a o semna, a fost „numit", scurt timp după aceea... în Nicaragua.

Eu, William Howard Taft, președinte al Statelor Unite...

România rămânea, totuși, un partener de afaceri interesant pentrů Statele Unite și, de aceea, în primăvara anului 1910, tratativele în vederea negocierii unui tratat de comerț au fost reluate pe noi baze. Din partea americană, ele au fost inaugurate printr-o proclamație a președintelui William H. Taft, contrasemnată de secretarul de stat, P.C. Knox, și în care, printre altele, se afirma:

„Și întrucât mi s-au înfățișat dovezi mulțumitoare că guvernul României nu impune condițiuni sau restricțiuni nici pe calea tarifelor, a proviziunilor, a unor taxe și impuneri de comerț ori altele sau în orice alt chip, direct sau indirect, asupra importării sau vânzării în România a nici unui product al Statelor Unite, agricol sau manufacturat, sau de altă natură, care ar constitui vreo discriminare

în dauna Statelor Unite sau a produselor lor, că guvernul României nu plătește nici o primă de export și nu impune nici o taxă la export, nici nu interzice exportarea vreunui articol în Statele Unite procedând astfel la o discriminare față de Statele Unite sau față de produsele agricole, manufacturate sau de altă natură ale Statelor Unite...

De aceea acum eu, William Howard Taft, președinte al Statelor Unite, în virtutea puterilor mie conferite de sus-amintitul Act al Congresului, fac prin aceasta știut și proclam că de la și după 31 martie 1910 și pe viitor, atâta timp cât amintitul Act al Congresului va fi în vigoare și câtă vreme guvernul României nu va impune condițiuni sau restricțiuni asupra importării sau vânzării în România a produselor Statelor Unite, toate articolele din România importate în Statele Unite sau vreuna din posesiunile lor (cu excepția insulelor Filipine și a insulelor Guam și Tutuila) vor fi admise sub condițiunile tarifului minimal al Statelor Unite așa cum se specifică în Secțiunea 1 a Actului asupra tarifelor Statelor Unite aprobat la 5 august 1909"[1].

Doi președinți americani favorabili clauzei pentru România: Rutheford B. Hayes (sus) și William H. Taft

Din punct de vedere american, mai rămânea, totuși, o problemă de rezolvat: aceea a reducerii de către România a tarifului la importul de... ulei din semințe de bumbac. Într-adevăr, printr-o scrisoare autografă a lui John Ridgelen Carter, noul ministru american la București, către Al. Djuvara, ministrul de externe român, datată 19/31 martie 1910, cel dintâi își exprima „cu ardoare" speranța că, luând în considerare situația inaugurată de proclamația președintelui și pentru a ajunge la țelul propus de ea, guvernul român va reduce tariful de import la uleiul din semințe de bumbac. În care scop, J.R. Carter sugera ca *„având în vedere puritatea, densitatea, lipsa de miros și caracteristicile sale"*, el să fie inclus printre uleiurile comestibile superioare. Ministerul finanțelor, Direcțiunea generală a vămilor se împotrivea, însă, categoric unei asemenea asimilări, argumentând — cum se poate citi într-o lungă notă a lui E. Costinescu, ministrul finanțelor, către colegul său de la externe că: *„Dacă, contrar tuturor principiilor ce stau la baza oricărui tarif vamal, uleiul de bumbac ar fi asimi-*

[1] Traducere făcută la Ministerul afacerilor străine din București dupa *Annales du Commerce Extérieur.*

lat cu cel de măsline, am fi virtuali obligaţi ca, la cererea unui alt stat oarecare, să procedăm la fel şi cu uleiul de garoafe, de cânepă şi cu alte uleiuri vegetale, şi ele cât se poate de bune pentru alimentaţie. Şi tot aşa s-ar întâmpla şi cu multe alte articole din tarif, încât până la urmă nici n-ar mai exista un tarif, ci doar bunul plac al celor care îl aplică".

J.R. Carter nu înţelegea, însă, să se dea bătut. Printr-o scrisoare către Al. Djuvara din 1 august 1910, el îi semnala că după toate reprezentările făcute pe această chestiune *„n-ar putea transmite [la Washington — n.n.] refuzul guvernului Majestăţii Sale fără a indica şi motivele pentru care fusese luată această hotărâre"*. Drept care ruga să i se comunice, cât mai neîntârziat cu putinţă, rezultatele analizelor făcute de experţi români eşantioanelor de ulei din seminţe de bumbac trimise de el încă la 14 aprilie acelaşi an.

Până la urmă, disputa în jurul uleiului de bumbac a fost, se pare, aplanată, întrucât documentele de arhivă nu mai revin asupra ei. Oricum, în şedinţa Consiliului de Miniştri din 1 martie 1912, pe baza referatului prezentat de ministrul de externe, guvernul hotăra să supună Corpurilor legiuitoare un proiect de lege care prevedea că:

„Atât timp cât proclamaţiunea preşedintelui Statelor Unite ale Americii de Nord, cu data Washington 16/19 martie 1910, privitoare la tratamentul mărfurilor române la importul lor în Statele Unite va fi în vigoare, guvernul român este autorizat a trata mărfurile produse ale solului sau ale industriei Statelor Unite ale Americii de Nord la importul lor în România conform cu regimul rezultat din convenţiunile de comerţ încheiate de România până acum.

Dispoziţiunea de mai sus nu se aplică industriei şi comerţului petrolului şi derivatelor sale".

Textul poartă semnăturile lui Titu Maiorescu, Al. Marghiloman, J.V. Lahovary, V. Filitti, M.G. Cantacuzino, Barbu Delavrancea, A.S. Nenițescu, C.C. Arion ş.a. Supus dezbaterii Adunării Deputaţilor la 2 aprilie 1912, el a fost adoptat în unanimitate.

Aici se încheie, în linii mari, un capitol din istoria relaţiilor româno-americane dinaintea primului război mondial. El va continua, însă, cu ample dezvoltări, în toată perioada interbelică, când „clauza naţiunii celei mai favorizate" va însemna o importantă punte de legătură între România şi Statele Unite, pe lângă alte multe, pe diverse planuri. ■

(Va urma)

PUTEŢI CÂŞTIGA 200 000 LEI

Cum?

Participând la noul concurs pe care revista noastră îl va organiza în curând. Pentru aceasta ASIGURAŢI-VĂ DIN TIMP PROCURAREA NUMERELOR:

- **11/1993**
- **12/1993**
- **1/1994**
- **2/1994**
- **3/1994**

AMĂNUNTE SUPLIMENTARE ÎN NR. 11/1993
NU EZITAŢI
UN PREMIU DE 200 000 LEI VĂ AŞTEAPTĂ!
Dar şi o serie de alte premii în bani de la 50 000 lei la 150 000 lei.

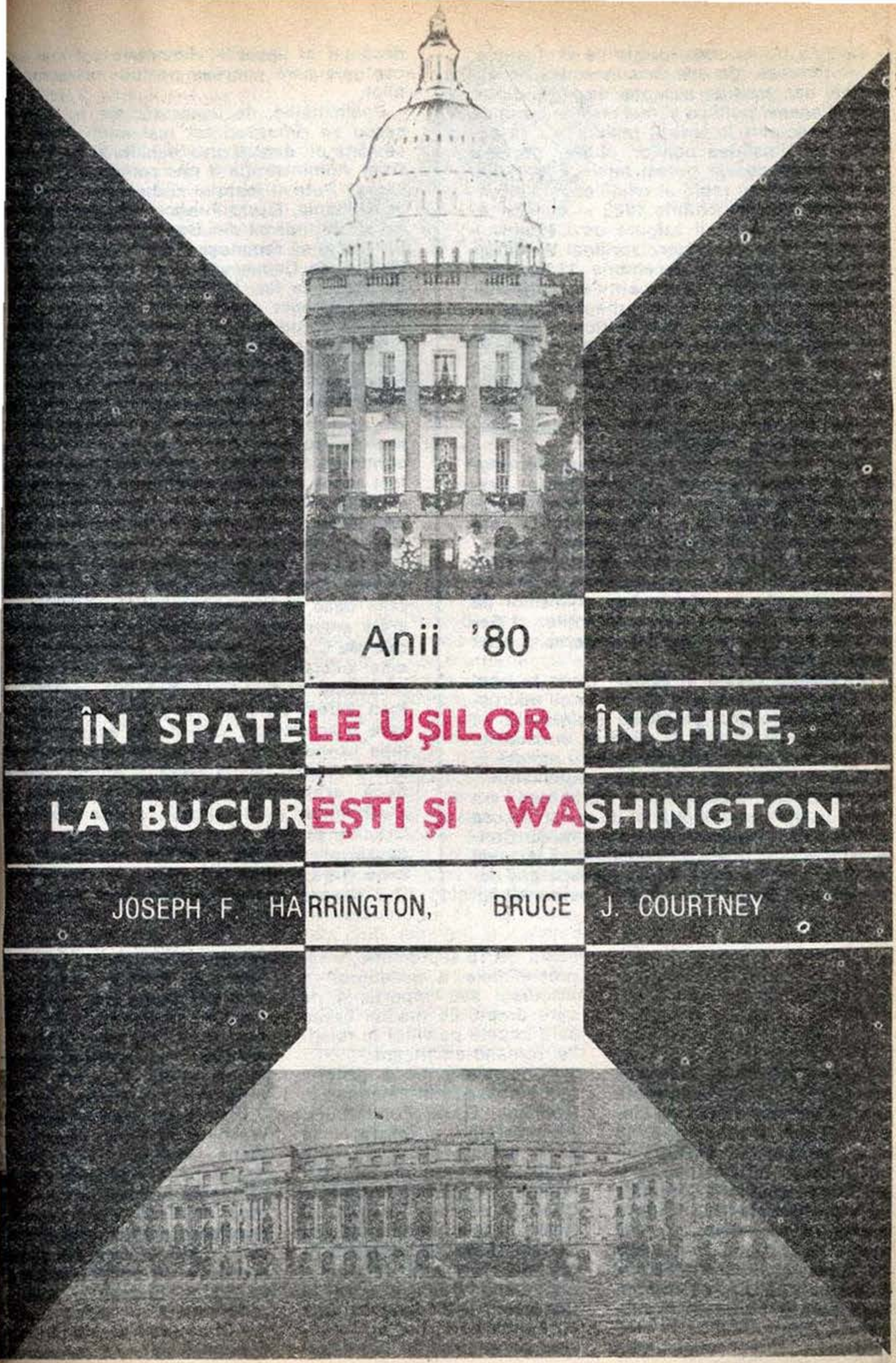

Anii '80

ÎN SPATELE UŞILOR ÎNCHISE, LA BUCUREŞTI ŞI WASHINGTON

JOSEPH F. HARRINGTON, BRUCE J. COURTNEY

Politica nu se construiește pe sentimente, ci pe interese. **Un adevăr cunoscut de toată lumea, dar greu de acceptat de mulți dintre actorii scenei politice și mai ales de omul de rând, spectator la teatrul politic ce i se perindă pe dinaintea ochilor. Numai pornind de la acest adevăr putem înțelege evoluția, de fapt declinul rapid al relațiilor româno-americane din septembrie 1983 — când vicepreședintele Bush îl asigura pe Ceaușescu că va primi în continuare sprijinul Washingtonului — până în decembrie 1985, când Shultz îl amenința că dacă nu-și îmbunătățește practicile în domeniul drepturilor omului, va pierde clauza. Este perioada pe care am ales-o pentru acest număr din cartea celor doi istorici americani,** Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations. 1940-1990 **(Ciupindu-i de nas pe ruși: 50 ani de relații americano-române. 1940-1990).**

Deci, cauza principală a cotiturii din relațiile româno-americane a constituit-o pierderea interesului cercurilor de afaceri americane față de România, în momentul în care Ceaușescu a hotărât că noi trebuie să exportăm în S.U.A. mai mult decât importăm de acolo. Din acea clipă, oamenii de afaceri nu s-au mai prezentat în fața comisiilor de audieri ale Camerei Reprezentanților și Senatului pentru a susține reacordarea clauzei pentru România.

Atmosfera creată în Statele Unite în jurul lui Ceaușescu devenea din ce în ce mai ostilă. Tocmai când problema emigrărilor se rezolvase cât de cât și când se constatase că numărul românilor care puteau emigra în S.U.A. era limitat și din cauza reglementărilor americane, a apărut cum foarte bine i s-a spus, „religia acestui sfârșit de secol" — cea a drepturilor fundamentale ale omului. Congresmenii americani au constatat că la acest capitol, politica dusă de Ceaușescu era dezastruoasă. Se adăugau cultul personalității deșănțat și lipsurile alimentare tot mai accentuate care sporeau nemulțumirea românilor.

Posibilitățile de manevră ale lui Ceaușescu se reduceau tot mai mult. Jocul lui semăna cu dansul unui echilibrist pe sârmă. Doar Administrația îl mai sprijinea. De ce o făcea? Potrivit fostului ambasador american în România, David Funderburk, pentru că o mână de indivizi din Departamentul de Stat nu vroiau să recunoască faptul că s-au lăsat înșelați de Ceaușescu și se țineau cu dinții de scaunele lor. Îndrăznim să caracterizăm drept simplist acest punct de vedere, mai ales că atitudinea lui Lawrence Eagleburger din ultima perioadă cât s-a aflat la Departamentul de Stat ni-l arată mai curând un foarte bun și realist cunoscător al situației din Balcani. Potrivit autorilor cărții din care am desprins fragmentele ce urmează, rațiunea pentru care Administrația americană a continuat să îl țină în brațe pe Ceaușescu a fost aceea că el era un ghimpe în coasta sovieticilor. Hotărârea privind boicotarea deciziei țărilor din Tratatul de la Varșovia de a nu participa la Jocurile Olimpice desfășurate la Los Angeles confirmă acest punct de vedere. Cum cei doi autori nu fac trimiteri prea dese la documente ale serviciilor secrete americane — ci doar la sinteze generale ale CIA —, bazându-și documentația pe acte oficiale, arhivele publice ale foștilor președinți ai S.U.A. și discuțiile purtate cu foști actori de prim rang din perioada pe care o analizează, rămâne să acceptăm soluția propusă de ei, sub rezerva unor posibile dezvăluiri făcute eventual atunci când și dacă arhivele secrete de la Moscova, Washington și București se vor deschide. Oricum, pentru acest punct de vedere pledează și evoluția relațiilor româno-americane după venirea la putere a lui Gorbaciov. Dar despre aceasta în numărul viitor.

Președintele își precizează intențiile

La jumătatea lunii septembrie 1983, vicepreședintele Bush a vizitat România și Ungaria. Timp de două zile, 18 și 19 septembrie, s-a întâlnit la București cu Ceaușescu și alți înalți demnitari. Discuțiile au vizat decizia S.U.A. de a desfășura rachetele cu rază medie de acțiune în Europa de Vest și necesitatea ca România și S.U.A. să colaboreze pentru punerea în aplicare a acordurilor de la Helsinki. La dineul oficial, din seara de 18 septembrie, vicepreședintele a accentuat în discursul său importanța pe care drepturile omului aveau să o capete pe viitor în relațiile româno-americane.

Principalul critic al vizitei a fost ambasadorul american în România, David Funderburk. Administrația a refuzat însă să îi asculte sfatul. În luna august 1983, în cursul unei întâlniri pe care a avut-o la Casa Albă cu Reagan și Bush, el le-a recomandat ca Statele Unite să adopte o linie mai dură față de România. Când Bush a sosit la București, a discutat în fugă cu Funderburk, dar nu l-a invitat pe ambasador la întâlnirea cu Ceaușescu. Acesta a crezut că Bush „a cedat" presiunilor făcute de români și de Departamentul de Stat pentru a-l „exclude", căci Ceaușescu nu aprecia poziția fermă a lui Funderburk în problema drepturilor omului.

Înainte de a se întoarce la Washington, Bush a vizitat și Viena. Acolo a făcut prima declarație a Administrației în problema politicii față de Europa de Est. La 21 septembrie Bush a spus, într-un discurs rostit în fața Asociației austriece de politică externă, că S.U.A. duceau o politică „diferențiată — adică urmărim în ce grad aceste țări duc o politică externă autonomă,

independentă de direcţia Moscovei, şi în ce măsură doresc o liberalizare pe plan intern — politică, economică şi în respectarea drepturilor omului". El a mai precizat că Statele Unite urmau să „angajeze relaţii politice, economice şi culturale" mai strânse cu România, decât cu Cehoslovacia şi Bulgaria, care continuau să „violeze în mod flagrant drepturile fundamentale ale omului".

Principala preocupare a României era reducerea datoriei externe. Bucureştiul tăiase foarte multe importuri, reducând dependenţa ţării de produsele externe. Între 1980-1983, importurile din ţările occidentale se reduseseră cu 2/3, în vreme ce exporturile româneşti cunoscuseră o scădere de numai 30%. Surplusul comercial în creştere înregistrat de România neliniştea pe membrii Pieţei Comune. România fusese prima ţară din CAER care semnase un acord cu CEE, dar programul de austeritate al lui Ceauşescu distrusese speranţele pe care occidentalii şi le puseseră în privinţa volumului şi a direcţiei comerţului dintre cele două părţi. Deficitul Comunităţii Economice Europene a sporit de la 59 milioane dolari, în 1980, la 710 milioane în 1983. În februarie 1984 România a anulat ultima tranşă a creditului standby negociat cu Fondul Monetar Internaţional. Surplusul balanţei comerciale făcea Bucureştiul mai puţin dependent de creditorii străini şi de regulile şi reglementările lor.

La 8 decembrie 1983 congresmenul Sam Gibbons, membru al Comitetului Camerei pentru căi şi mijloace, a vizitat Bucureştiul. În timpul întrevederii pe care a avut-o cu Ceauşescu, problema comercială a constituit subiectul major al discuţiilor. Raportul pe care l-a alcătuit la întoarcerea acasă arată că posibilităţile oferite companiilor americane pentru a face afaceri în România erau în declin, în parte şi datorită „prezenţei considerabile şi a implicării Franţei, Republicii

Alexander Haig, în vremea când era secretar al Departamentului de Stat, adică ministru de externe al S.U.A.

Federale a Germaniei şi Japoniei". El nu credea că o cifră de 2 miliarde dolari fixată pentru schimburile comerciale dintre cele două ţări putea fi realizată.

O masă rotundă româno-americană, ţinută la Washington, la 27-29 februarie 1984, şi prezidată de Elliott Abrams, asistentul secretarului de stat pentru drepturile omului, şi Maria Groza, ministru adjunct de externe, a luat în dezbatere prevederile Actului final de la Helsinki. Era o nouă dovadă a interesului pe care Administraţia americană îl manifesta faţă de politica dusă de guvernul român în problema drepturilor omului. La 14 mai acelaşi an, 190 membri ai Camerei Reprezentanţilor i-au trimis lui Ceauşescu o scrisoare în care deplângeau abuzurile comise în România.

La 31 mai, preşedintele Reagan a trimis două documente Congresului. Primul, un memorandum, preciza intenţia lui de a reînnoi Acordul comercial româno-american încheiat în 1975 pentru încă trei ani. Al doilea era un mesaj în care indica decizia lui de a acorda României clauza pentru încă un an. Drept justificare invoca faptul că Bucureştiul permitea emigrarea către Statele Unite şi Germania de Vest. Cum emigrarea către Israel se redusese, Reagan asigura Congresul că avea de gând să „urmărească îndeaproape" această problemă.

Autorităţile americane încetinesc procesul de emigrare

În cursul audierilor, discuţiile s-au focalizat asupra a trei probleme: persecuţiile religioase, discriminarea etnică şi hărţuirea celor ce doreau să emigreze din România. S-a constatat cu acea ocazie că emigrarea în S.U.A. a românilor era stânjenită şi de... reglementările americane! Cota de imigranţi din România, stabilită de autorităţi, era mai mică decât numărul doritorilor. La mijlocul anilor '70, se găsise formula ca acei români care nu se încadrau în cota stabilită, să treacă prin Roma, unde aşteptau ca „refugiaţi" până când puteau intra în S.U.A. O lege din 1980 stabilise însă şi în acest caz o cotă, care în 1982 fusese de 2 300, iar în 1983 de 1 300 persoane. Aşa încât insistenţele Washingtonului la Bucureşti — lăsaţi oamenii să plece — nu făceau decât să blocheze conexiunea prin Roma.

La 20 august, Ceauşescu a anulat pedeapsa dată părintelui Calciu — 10 ani închisoare — şi l-a eliberat. Măsura venea după o puternică presiune internaţională, este adevărat, dar cuplată şi cu participarea României la Jocurile Olimpice de la Los Angeles, ea şi-a făcut efectul. În nici una dintre camerele Congresului american nu s-a introdus vreo moţiune contra reînnoirii clauzei pentru România, aşa încât ea s-a prelungit, automat, pentru încă un an.

Congesul al XIII-lea al P.C.R. a aprobat noul plan cincinal. Pentru a-l pune în aplicare, era nevoie de petrol cât mai ieftin şi materii prime din U.R.S.S. Bucureştiul a negociat un acord comercial pe timp de cinci ani cu Moscova, care indica faptul că schimbarea orientării comerţului României dinspre Vest

spre Est avea să continue. În 1982, 17% din comerțul românesc mergea spre U.R.S.S.; în 1984 procentajul era de 22%, iar în 1985 de 26%.

Pe lângă problemele economice, s-a adăugat și cultul personalității, care părea să nu mai aibă limite pentru Ceaușescu. În 1985, 42 din cei 47 membri ai Comitetului politic executiv erau aleși după 1965. Sistemul rotării cadrelor era menit să împiedice coagularea unei opoziții serioase. Rotarea nu-i atingea și pe membrii familiei. Elena și băiatul cel mic, Nicu, dețineau funcții politice. Aniversarea zilei de naștere — 26 ianuarie — era un prilej de laude nesfârșite. În acest context, Ceaușescu a decis să înlocuiască ambasadorul din S.U.A., pe Mircea Malița, care reușise cu deosebit succes să protejeze interesele României. Înlocuitorul lui era Nicolae Gavrilescu. Gestul era dictat și de intenția ambasadorului american, David Funderburk, de a demisiona, în semn de protest din cauza politicii S.U.A. față de România. La 8 mai, Funderburk a mers în vizită de rămas bun la Ceaușescu. Reîntors în Statele Unite, el s-a grăbit să dea un interviu în *Washington Post*, în care declara că politica românească în problema drepturilor omului era o bătaie de joc la adresa obiectivelor declarate ale Statelor Unite. Și cita ca exemplu faptul că atunci când Ceaușescu a renunțat la taxa de studii și a permis la câteva sute de români să emigreze, cei mai mulți dintre aceștia nu puteau intra în Statele Unite. În încheierea interviului său, îl blama pe fostul subsecretar de stat Lawrence Eagleburger și pe acoliții săi că îi ascund adevărul lui Reagan. El spunea că a trimis de la București rapoarte în care arăta că au sporit contactele sovieto-române, transferurile de tehnologie cumpărată din S.U.A. către Moscova și că România a ajuns al cincilea exportator de arme din lume, dar că ele au fost ignorate de „oamenii din Washington" care îl apărau pe Ceaușescu pentru că slujbele lor, promovarea, carierele erau condiționate de dovedirea faptului că avuseseră dreptate în privința României.

Totuși, la începutul lunii iunie, președintele Reagan a trimis un mesaj Congresului în care arăta că, deși existau probleme în domeniul emigrării, România își îmbunătățise permanent politica și solicita reînnoirea clauzei. La 10 iulie, senatorul Robert Dole le-a relatat colegilor săi despre vizita pe care o făcuse în România în luna mai. În cursul unei întrevederi cu președintele Ceaușescu, acesta îi spusese că dorea o extindere a schimburilor comerciale cu S.U.A., în special în domeniul tehnologiilor. Dole era de părere că relațiile se puteau îmbunătăți, dacă România reușea să rezolve un număr de cazuri particulare de emigrări, în special cel al părintelui Calciu. Dole a menționat și cazul lui Dorin Tudoran, un scriitor proeminent, care se afla în greva foamei în semn de protest față de refuzul guvernului de a-l lăsa să emigreze. Ceaușescu, în schimb, a cerut urgentarea procedurilor de imigrare în S.U.A., căci el acordase viza pentru câteva mii de români, care erau blocați în România din cauza încetinelii cu care autoritățile americane le rezolvau cazurile.

Shultz vine la București

Relatările lui Dole intrau în contradicție cu știrile publicate de *New York Times* și de *Wall Street - Journal* privind reciclarea unor Biblii în hârtie igienică. Guvernul român permisese intrarea în țară a 20 000 Biblii trimise bisericilor reformate din Transilvania. Nimeni nu știa câte cărți ajunseseră la comunitățile respective. Bibliile nedistribuite au mers la combinatele de hârtie de la Brăila și Bistrița, unde au fost reciclate și transformate în hârtie igienică.

Dar problema cea mai gravă pentru București era faptul că America oamenilor de afaceri nu se mai arăta dispusă să susțină cauza României. Comerțul bilateral rămăsese la nivelul unui miliard dolari anual, dar structura lui se schimbase radical. În 1985, surplusul comercial înregistrat de București se cifra la 674 milioane dolari. Exporturile americane scăzuseră de la 722 milioane dolari, în 1980, la 200 milioane, în 1985. Mai mult, puținele companii americane care făceau comerț cu România se plângeau de tot felul de obstacole pe care le întâmpinau.

În absența oamenilor de afaceri, au fost puțini vorbitori în favoarea reînnoirii clauzei. Chiar și Administrația a refuzat să-și trimită delegația obișnuită de trei-patru reprezentanți. Edward Derwinski, consilier la Departamentul de Stat, a precizat în timpul audierilor că s-a ajuns la un acord cu autoritățile române să se acorde viză de emigrare doar acelor persoane care primeau garanția Ambasadei S.U.A. la București că vor putea intra în Statele Unite. Până atunci, mulți dintre cei care primeau viza de emigrare nu puteau intra în S.U.A. pentru că nu îndeplineau condițiile necesare. Derwinski a subliniat că prin intermediul mecanismului de reînnoire a clauzei, Washingtonul dispunea de o pârghie care îi permitea să rezolve anumite cazuri speciale. Astfel, Bucureștiul își dăduse acordul pentru emigrarea părintelui Calciu și a lui Dorin Tudoran. Poziția consilierului a fost susținută și de Rudolph Aggrey, fostul ambasador S.U.A. în România, în timpul Administrației Carter.

Împotriva reînnoirii clauzei a depus mărturie un alt ambasador, David Funderburk. În schimb, au susținut punctul de vedere al Administrației toți reprezentanții comunității evreiești. În final, numărul celor care s-au pro-

(Continuare în p. 54)

Iubiri celebre

CEZAR ŞI CLEOPATRA

JACQUES LAURENT

*„**Cezar** (a cărui imaginație se aprinde): Cleopatra, nu vrei să vii cu mine de-a lungul apei, până la leagănul ei, acolo, în inima acelui tărâm al misterelor? Să lăsăm Roma îndărătul nostru, această Romă ce-a ajuns la măreție numai pentru a arăta cum măreția nimicește națiuni ai căror oameni nu sunt mari! N-ai vrea ca acolo, în mijlocul marelui necunoscut, să-ți făuresc un nou regat și să-ți clădesc o cetate sfântă?*

Cleopatra *(încântată): Da, da! Vreau!... Cetatea se va numi Darul lui Cezar pentru iubita sa"*

*(George Bernard Shaw, **Cezar și Cleopatra**, traducere de Petru Comarnescu, București, 1963)*

Aventura acestor două personaje ilustre ale antichității, îndrăgostite și visând împreună la dominația lumii, găsește oricând un culoar de interes la noi, cei de azi. Ne-o spune încă o dată Jacques Laurent, într-un articol din revista Historia, **pe care îl reproducem, cu subtitlurile redacției noastre și într-o formă prescurtată.**

Lacrimi pentru dușman

Pompei este mort. Asasinat[1]. Când galerele sale ating Alexandria, Cezar nu știe asta. El crede că are de dat o bătălie împotriva rivalului său. Nu bănuie a fi reconstituit un front, grație armatei egiptene și legiunilor ce staționau de câțiva ani în cazărmile Capitalei.

Suflă un vânt dinspre nord, iodat. Cezar aruncă ancorele și așteaptă, știind că va trebui să-și pună hainele cele mai grele și mai strălucitoare pentru a debarca în chip de protector prietenos sau a comanda asaltul. Cunoaște situația Egiptului: acest regat riscă de câțiva ani, în fiecare lună, să fie anexat de Roma. Pe scurt, Cezar este încântat să aibă pretextul — debarcând în portul cel mai scump din lume — de a hărțui un general rebel: pe Pompei.

Între galere și portul cu imense scări de marmură începe un du-te vino de bărci. Sosesc vești. Sunt numeroase: cei doi tineri cărora

---

[1] Pompei, născut în 106 î.e.n., formase, în anul 60, la Roma, împreună cu Crassus și Cezar, primul triumvirat și, pentru a „parafa" această uniune, se căsătorise cu Iulia, fiica lui Cezar. Reînnoirea triumviratului fusese însoțită de o veritabilă împărțire a lumii, în care Pompei primise Roma, Africa, Spania. Profitând de absența lui Cezar, angajat în războiul cu galii și de dispariția lui Crassus, ucis în anul 53 î.e.n., l-a somat pe Cezar în anul 50 să-și abandoneze armata, în timp ce el își păstra pentru sine legiunile și provinciile. Începea războiul civil („Alea jacta est"). Cezar a trecut Rubiconul (ianuarie 49 î.e.n.), Pompei s-a retras în Grecia, a fost învins de Cezar la Pharsalos și s-a refugiat în Egipt, unde Ptolemaios XII a poruncit să fie asasinat, la 28 septembrie 48 î.e.n.

La vederea capului lui Pompei, Cezar este îngrozit

le-a revenit regatul după moartea lui Ptolemaios, tatăl lor, pentru ca ei să-şi exercite puterea împreună, se numesc Ptolemeu şi Cleopatra; ea are 20 ani, el — 14. Sunt căsătoriţi, conform uzanţei faraonice, care permite mariajul unui frate cu o soră pentru exerciţiul regalităţii. Ptolemeu, împins de „doica" lui, eunucul Pothinus, preceptorul Theodotus şi căpitanul gărzilor sale, Achillas, a încercat să o îndepărteze de la putere pe sora lui. Ea a fugit în Siria, şi-a organizat o armată, a pornit spre Capitală şi a fost oprită la Pelusium, de Achillas. Cele două armate îşi adună întăriri acum, stând faţă în faţă.

— Şi Pompei? întreabă Cezar.

— A debarcat la Alexandria. A aflat că regele şi consilierii lui au întâlnit armata la Pelusium. A plecat acolo imediat şi se spune că...

Dar Theodotus, preceptorul lui Ptolemeu, devenit prim-ministru, poate să-i furnizeze lui Cezar mai multe informaţii decât „se spune că"... Se prosternează pe pod, în manieră orientală, şi ridică fluturând în aer un cap tăiat: cel al lui Pompei.

Cezar contemplă faţa duşmanului său. Ochii i se umplu de lacrimi. Îşi ascunde faţa într-un pliu al togăi.

— Iată sigiliul lui, strigă Theodotus.

Şi insistă:

— Am poruncit să fie ucişi sau arestaţi legionarii care i-au servit cauza...

Theodotus interpretează lacrimile lui Cezar ca fiind de bucurie; crede că generalul şi-a acoperit faţa pentru a ascunde excesul de emoţie. De aceea este îngrozit de vocea tunătoare a lui Cezar, care îl insultă şi îi ordonă să părăsească locul.

Theodotus nu are altceva de făcut decât să fugă. Rătăceşte precum un vagabond în lungul şi latul Siriei şi Asiei Mici. Va fi crucificat câţiva ani mai târziu, după moartea lui Cezar, ca responsabil de asasinarea marelui Pompei.

Cezar este structurat ca un calculator. Satisfăcut, de fapt, de moartea lui Pompei, se reţine să-l felicite pe autor. Şi pe bună dreptate. Pompei este încă agreat la Roma şi în armată. Cezar ar fi de-a dreptul inabil dacă s-ar face — prin gratitudinea sa — complice cu Theodotus. El are proiecte cu Egiptul şi nu ţine să pătrundă acolo ca un „obligat" primului ministru, pentru a lua în mâini Alexandria. El are interes să slăbească guvernul micului Ptolemeu, privându-l de primul său ministru.

Astfel, de-abia l-a alungat pe Theodotus, că îşi pune din nou toga sa roşie şi ordonă debarcarea legiunilor.

Cezar a fost într-adevăr emoţionat la vederea capului lui Pompei. Se luptase cu el — fără ură — însă, îl stimase mult. Şi, pe pământ străin, se simţea solidar cu acest mare roman, şi nu cu asasinul său oriental.

Noaptea, în palatul mult prea somptuos, Cezar primeşte veşti: în port, trei legionari au fost găsiţi strangulaţi; o patrulă abia ieşită din cazarmă a fost ţinta unor săgeţi de la o fereastră; doi soldaţi plecaţi în cartierul evreu s-au întors răniţi, ducând cu ei un camarad mort.

Cezar face parte dintre acei oameni care merg peste tot pentru a restabili ordinea. Trebuie numai ca acea ordine să fie aparent tulburată. Iată că este. Mulţimea murmură. Ucide. Cezar nu se teme de nimic. Zidurile masive ale Palatului regal şi ale cazărmilor îl izolează de oraş. În cel mai rău caz, vasele ancorate la zidurile palatului îi pot asigura retragerea. Este hotărât să ducă aventura din Egipt până la capăt. Prevede sosirea armatei de la Pelusium, comandată de Achillas, o forţă de 30 000 oameni, şi trimite imediat la Domitius Calvinus, guvernatorul Asiei, o cerere de întăriri.

În acelaşi timp, îi roagă pe funcţionarii egipteni, care îl înconjoară, reticenţi, să-i anunţe pe cei doi fraţi mai mari, Ptolemeu de 15 ani şi sora sa Cleopatra, că doreşte să-i primească — în propriul lor palat! — pentru a le arbitra diferendul.

Regină „la pachet"

A doua zi a lui Cezar în Alexandria trece fără evenimente importante. Mulţimea rămâne pe străzi, dar la palat atmosfera e calmă.

Pe 5 octombrie 48 î.e.n. tânărul Ptolemeu se prezintă. A părăsit acest palat ca stăpân, revine ca invitat. Amabilitatea primirii îl exasperează. Pothinus — pe care fuga lui Theodotus l-a făcut singurul său consilier — îl linişteşte din priviri, în timpul primei întâlniri.

Cezar se preface că nu vede emoţia tânărului, că nu remarcă vigilenţa ipocrită a eunucului. Se poartă ca un stăpân. Dar afirmă că este în trecere, fericit de a face un serviciu dinastiei egiptene... Asta e tot.

— Sunt emisarul tatălui vostru, executorul lui testamentar. Pe când eram consul, mie mi-a încredinţat tatăl vostru testamentul lui. Datoria mea faţă de el este de a urmări să fie respectat. Ţi-ai alungat sora şi soţia Cleopatra, pe care tatăl vostru a desemnat-o să domnească împreună cu tine.

— Nu am alungat-o. A plecat. M-a trădat. A ridicat o armată de mercenari străini pentru a ameninţa Egiptul.

— Sunt convins de asta. Dar mai trebuie să o ascult și pe ea, cum te ascult pe tine. Dacă ea s-a arătat nedemnă de încrederea tatălui vostru, voi fi primul care voi recunoaște asta.

— Vă va minți, strigă Ptolemeu, ea...

— Deloc, exclamă Pothinus, cu bonomie. Orice ar minți, Cezar ar înțelege. Cred că nu va îndrăzni să se prezinte aici.

Pothinus și Ptolemeu părăsesc camera. Cezar este mulțumit de el: în câteva minute și-a confirmat rolul de arbitru. Când îi va avea și pe frate și pe soră înaintea lui, va fi judecătorul lor — judecător atotputernic al suveranilor Egiptului.

Se lasă noaptea. Vocea lui Cezar răsună surprinsă.

— Un cadou? La ora asta? Nu mă încred în cadouri în această țară. Cercetați.

Trece un minut, apoi ofițerul revine lângă Cezar.

— Omul care aduce cadoul se numește Apollodor. Vorbește latina. Este un servitor al reginei Cleopatra. A sosit la palat cu barca, purtând pe umăr un bagaj. A fost lăsat să treacă. Ajuns la capătul galeriei, l-a anunțat pe centurionul de gardă că este mesagerul reginei Cleopatra și că dorește să vă întâlnească, pentru a vă da cadoul reginei, pe care continuă să-l poarte pe umăr.

— Și care pare a fi ce?

— Este o rogojină de dormit. Un fel de covor, rulat, legat, destul de subțire și...

— Bine. Să intre.

Cezar se așază. Începe din nou să scrie. Înalță capul, când Apollodor, un adevărat zdrahon, apare, cu o rogojină multicoloră pe umăr, escortat de un ofițer, urmat de două gărzi.

— Unde este regina?

Apollodor răspunde printr-un gest oriental, evaziv.

— Atunci mesajul, poruncește Cezar.

Apollodor zâmbește. În loc de răspuns, depune rogojina pe dale, apoi îi spune lui Cezar că nu poate acționa decât în fața lui, fără alte prezențe. Cezar poruncește gărzilor să iasă. În timp ce acestea se îndepărtează, Apollodor se apleacă și desface rogojina. Cezar contemplă pe covor o tânără. Este îmbrăcată „à la grecque": o rochie mov, sandale strălucitoare. Dintr-o mișcare, fata este în picioare. Apollodor, înclinându-se, părăsește încăperea.

Cezar încearcă să improvizeze un protocol de general învingător, care primește o suverană.

— Știți că, dacă m-aș fi prezentat la porțile Alexandriei, soldații fratelui meu, din ordinul lui Pothinus și Achillas, m-ar fi omorât.

Cezar are 53 ani și fata asta pare a avea doar vreo 20.

— Fără îndoială că la Roma nu se știe istoria Ptolemeilor. Cine l-a ucis pe Ptolemeu III? Fiul său. Și acest fiu nu fusese însărcinat să-l întemnițeze pe fratele său? Și...

Și numele victimelor și ucigașilor se succed în gura frumoasă, abia întredeschisă.

— Deci știți ce am riscat venind să vă văd.

— Știu. Și vă felicit pentru inteligență.

— Dacă n-aș fi venit și fratele meu îmi rezista, aș fi putut ruina Alexandria. Aveam o armată și bani pentru a ridica felahii. Nu aș fi putut cuceri Alexandria, dar era suficient să o rup de Egiptul Superior și de Marea Roșie, pentru a face din ea un oraș mort.

— Eu aș fi putut să accept acest război, sprijinindu-mă pe fratele dv. Or eu v-am chemat.

— Pentru a profita de dezbinarea noastră. Fratele meu, Achillas, Pothinus nu au alt vis decât să vă arunce în mare. Eu nu. Noi doi, dacă ne înțelegem, putem stăpâni imperiul Jumii.

Servitori ciprioți vor aduce torțe, parfumuri, vor umple cupele, apoi îi vor lăsa singuri, pe acest roman și pe această egipteancă.

Capul lui Pothinus

A doua zi, Ptolemeu se prezintă din nou la palat într-o ținută maiestuoasă, cu diadema Egiptului Superior și Inferior pe cap. Cezar îl informează că este la curent cu tratamentul pe care i l-a acordat surorii sale. Chiar de la ea. Ptolemeu înțelege totul.

În Alexandria sunt deja 20 000 de soldați ai lui Achillas. Și se adună. O parte a flotei egiptene, dezarmată, somnolează la celălalt capăt al portului. Corăbiile pot ataca palatul de pe mare. Ce-

Frumoasă, cultivată, inteligentă, perfidă și curajoasă, la 20 de ani ai ei, Cleopatra a știut să-l seducă pe Cezar

zar acționează. Orator convins, el captivează mulțimea. Citește testamentul și arată că, în numele regelui defunct, el reconciliază pe frate cu sora lui. Ptolemeu cedează. A primit sfaturi de la Pothinus: trebuie să câștige timp, să-și concentreze mai întâi întreaga armată asupra Alexandriei, să liniștească spiritele în acest oraș turbulent și incert. Se împacă deci cu Cleopatra, acceptă să mimeze că domnește sub egida celui mai mare, el însuși, acest mai mare, cucerit de dictatorul roman.

În câteva ore, Cleopatra trece de la starea de rogojină la cea de regină, în plus mult iubită de un om celebru.

Cezar și Cleopatra se iubesc. Sunt inteligenți, spirituali, vorbesc mult împreună. Cezar dezbate strategii cu o femeie. Pentru prima oară. Foarte repede constată că interesele lor concordă: să-i înlăture pe Ptolemeu, pe un alt frate mai mic, o altă soră mai mică, Arsinoe, de 15 ani, un diavol la fel de înzestrată de natură, ca și Cleopatra; să-i îndepărteze pe Pothinus, pe Achillas, pe consilierii și funcționarii lor și să adune puterea unică în mâinile unei Cleopatre care face jocul lui Cezar, acest joc al cărui preț este unirea Romei și Alexandriei, deci a imperiului lumii cunoscute.

În câteva zile, ei vor fi așediați în palatul lor. Pentru cei doi amanți este o șansă în plus. Claustrați în cel mai frumos palat al lumii, vor cunoaște aceleași pericole, vor auzi șuierând aceleași sulițe, vor bănui că în vinul lor a fost turnată aceeași otravă.

Căci răgazul obținut de Cezar ce afișase testamentul regal nu durează. În van a luat decizii pentru a-i îmbuna pe consilierii lui Ptolemeu și pentru a fi pe placul populației, înapoind insula Cipru Egiptului, renunțând la orice contribuții de război, evitând să pună întreținerea armatei sale în contul orașului, reducând enorma datorie a Alexandriei către Roma la modesta sumă de 10 milioane de dinari.

După cum se știe, motivul romantic al dragostei Cleopatrei — ultima reprezentantă a dinastiei Ptolemeilor — cu atotputernicii triumviri romani, mai întâi cu Cezar, apoi cu marele Antoniu, a depășit teritoriul istoriei, intrând în cel al artei și literaturii. L-au folosit — cu adâncimi diferite în cunoașterea oamenilor și în zugrăvirea sentimentului iubirii — Shakespeare (Antoniu și Cleopatra), **Gautier de La Calprenéde** (Cleopatra) **și Isaac de Benserade (ciclu de poezii), în secolele XVI-XVII, apoi George Bernard Shaw** (Cezar și Cleopatra), **la sfârșitul veacului XIX. A urmat o celebră filmografie: „Cleopatra", cu Elisabeth Taylor și Richard Burton, „Cezar și Cleopatra", cu Vivien Leigh și Claude Rains etc.**

Apreciată în istorie drept unul dintre cele mai puternice, complexe și individualizate personaje feminine ale antichității, plină de farmec, instinctuală, Cleopatra a fost deopotrivă capricioasă, nestatornică, perfidă, în fond, deși regină prin origine, o curtezană pe tron, cum s-a scris deseori.

După moartea lui Cezar, în 44 î.e.n., ea l-a întâlnit pe Antoniu, care, la rândul lui, s-a îndrăgostit nebunește de ea. Mai ușor decât pe Cezar, Cleopatra a reușit să-l antreneze pe acesta în visul unui mare imperiu oriental și — o vreme — proiectele lor comune au apărut ca o gravă amenințare pentru hegemonia romană asupra Mediteranei. Când, în 31 î.e.n., Octavian i-a învins pe amândoi la Actium, Cleopatra a revenit la Alexandria și — după ce Antoniu s-a sinucis — a încercat din nou să uzeze de farmecele ei, pentru a obține clemența lui Octavian. Acela însă, inflexibil, intenționa să o poarte pe regina Egiptului la Roma, ca trofeu al triumfului său. Ea a ales însă moartea. La numai 36 ani, prin mușcătura unei vipere.

Dar cum s-au întâmplat toate acestea veți afla în ultimul număr pe acest an al revistei noastre.

Pothinus, care este sufletul rezistenței, furnizează grâu stricat soldaților lui Cezar, îl sfătuiește cu insolență să se reîmbarce când acesta protestează și, simulând că nu găsește milioanele de dinari — pe care, în treacăt fie spus, le-ar fi putut aduna într-o singură zi, într-un oraș atât de bogat —, poruncește să se topească odoarele din temple, pentru a emoționa populația.

Nu este decât un război rece. Armata lui Achillas, staționată în oraș, face dificile ieșirile în afara palatului. Dar Cleopatra dă petreceri acolo, la care participă aristocrații din Alexandria. Cezar învață să guste farmecul și eficacitatea acestei tinere femei, care, pe lângă latină și greacă, vorbește limbile acestei răspântii de populații, de la ebraică la partă, de la etiopiană la medă, de la arabă la siriană, și care, fără pretenții de înaltă politică, nici măcar de diplomație, este o intrigantă lucidă, o complotistă eficientă, o manipulatoare ce știe să exprime cu ochii atât ambiție, cât și venalitate. Cultivată, gustând deopotrivă matematicile și artele, îngrijându-se de prestigiul său ca o orientală, poate juca jocuri ca un băiat, poate sări ca un efeb, poate trece de la mânie la un râs nebun, regăsindu-și apoi imediat demnitatea și disprețul, orgoliul chiar, când trebuie să se apere în fața sarcasmelor și afronturilor fratelui ei și ale alexandrinilor.

Războiului nervilor îi succede un război de-adevăratelea. Pothinus, în secret, începe să reînarmeze flota egipteană, chiar în fața flotei lui Cezar, ancorată în lungul palatului. În câteva ore, Cezar incendiază cele 50 corăbii de război, apoi ocupă farul și vârful insulei Pharos, asigurându-și astfel accesul la marea deschisă. În același timp, primește de la Roma desemnarea sa ca dictator pe un an. Totul merge bine.

Totul merge rău. Arsinoe,

(Continuare în p. 58)

LENIN CONTRA REGELUI FERDINAND

MARIAN ŞTEFAN, FLORIAN TĂNĂSESCU

• Evadaţi şi dezertori • „Revoluţia“ mercenarilor • Sugestie incitantă pentru Lenin • Comisarul Roşal în misiune • Nici Troţki nu-l iubeşte pe regele Ferdinand • Consiliul de Miniştri din miezul nopţii • Nicolae Iorga — un martor neiertător

În 1917, când în Rusia a debutat cel mai vast, dar şi cel mai dramatic experiment social, economic şi politic din istoria umanităţii, mulţi oameni, mai ales din straturi sociale cu venituri mici sau nesigure, au sperat că sosise ceasul izbăvirii. Ei şi-au îndreptat privirile spre vulcanul rusesc, aşteptând un semn al „miracolului“ pe care, la prima vedere, îl credeau posibil. Dar, în timp ce dincolo de hotarele fostului imperiu pravoslavnic tensiunile şi convulsiile sociale erau privite cu vizibil interes, în interiorul „cazanului“ se petreceau fenomene care aruncau cu totul altă lumină asupra intenţiilor şi obiectivelor urmărite de bolşevici şi conducătorii lor. Unele dintre aceste obiective vizau direct România. Şi nu oricum. Încă înainte de 27 martie 1918, când s-a săvârşit revenirea Basarabiei la vatra străbună, bolşevicii şi noul lor „ţar“ — Lenin —, considerându-se moştenitorii de drept ai hinterlandului colonial ţarist, au iniţiat o vastă „operă“ de menţinere a acesteia sub poleială bolşevică.

O nouă profesie: „revoluţionar“

Evenimentele din februarie şi noiembrie 1917 din Rusia au surprins pe teritoriul imensului imperiu ţarist un mare număr de români. Nu este vorba despre basarabeni (aproape două milioane de suflete), ci despre zecile de mii de cetăţeni români sau de naţionalitate română aflaţi în diferite gubernii sau localităţi precum Petrograd, Moscova, Kiev, Harkov, Poltava, Odessa, Rostov, Celiabinsk, Samara, Sevastopol, Vladivostok etc. Mii şi mii de români care, firesc, au adoptat poziţii diferite faţă de evenimentele în curs de desfăşurare în Rusia. Poate cea mai importantă concentrare de români se găsea la Odessa şi în zona Crimeei: muncitori de la fabricile româneşti evacuate în sudul Rusiei, tineri aduşi spre a lucra la fortificaţii, militari (la Odessa fusese retrasă întreaga flotă militară românească şi tot aici erau navele şi personalul navigaţiei fluviale şi al serviciului hidrotehnic din porturile Chilia Veche, Ismail şi Vîlcov), numeroşi refugiaţi civili, funcţionari, oameni politici fugiţi din calea trupelor Puterilor Centrale.

În unele zone interioare ale Rusiei se aflau mai multe mii de prizonieri români proveniţi din armata austro-ungară (după unele surse, peste 100 000). Circa 100 ofiţeri şi peste 5 000 soldaţi dintre aceştia au alcătuit Legiunea românilor din Siberia, care, o vreme, a luptat alături de armatele lui Kolceak, după care, cu mari eforturi, o parte din efective au ajuns la Vladivostok, unde s-au îmbarcat pe diferite nave pentru a se repatria. Din lagărul de prizonieri de la Darniţa, de lângă Kiev, în primăvara anului 1917, au venit la Iaşi 116 ofiţeri şi 1 200 soldaţi pentru a se alătura armatei române refăcute.

În 1917, la Odessa şi-au făcut apariţia şi doi cunoscuţi fruntaşi social-democraţi români — Cristian Racovski şi Mihail Gheorghiu Bujor. Şi unul şi celălalt, până în ziua de 1 mai, se aflaseră la Iaşi sub stricta supraveghere a organelor de ordine ale statului român. Cu prilejul demonstraţiei organizate în acea zi de către soldaţii ruşi bolşevizaţi aflaţi în capitala Moldovei, Racovski a fost eliberat din arestul în care se găsea depus şi, îmbarcat într-un tren cu soldaţi ruşi, a fost trecut peste graniţă, în Rusia. Acestuia i s-a alăturat şi Mihail Gheorghiu Bujor, care se afla mobilizat, având grad de locotenent. Împreună cu evadatul şi dezertorul au mai părăsit ţara şi alţi tovarăşi de idei ai celor doi, între care Al. Nicolau.

Ajunşi la Odessa, cei doi socialişti români au proclamat constituirea unui aşa-zis Comitet de acţiune social-de-

mocrat român, organism structurat pe principii bolșevice, care și-a propus să capteze cât mai mulți aderenți și să inițieze o revoltă în țară, vizând răsturnarea ordinii de drept și instituirea regimului bolșevic în România. La 5 septembrie 1917 a fost editată gazeta *Lupta* și au fost lansate și introduse clandestin în țară mai multe manifeste cu conținut incendiar.

În vara anului 1917, în contextul declanșării ofensivei germane pe frontul din Moldova, „Comitetul" și-a manifestat energic opoziția față de o eventuală retragere a regelui Ferdinand și a altor autorități române, în caz de nevoie, la Cherson sau Rostov. Și tot ca un semn al adevăratelor sale intenții de destabilizare a situației din România trebuie amintită și încercarea de incitare la grevă și revoltă a muncitorilor care lucrau la șantierul militar românesc evacuat la Odessa.

Încă înainte de fuga sa, C. Racovski se făcuse cunoscut ca unul din adepții acțiunilor extremiste, „de forță", poziție care îl pusese în conflict cu autoritățile vremii, fiind și expulzat din țară, după răscoala din 1907. Avea aureolă de „revoluționar intransigent". Așa că s-a adaptat ușor ideologiei și practicilor bolșevice. Întreținea legături cu Lenin, de care era apreciat, motiv pentru care, la scurtă vreme după sosirea sa în Rusia Sovietică, a primit importante funcții de partid și în aparatul de stat bolșevic. Ieșind în întâmpinarea tendințelor imperialiste ale noii puteri sovietice — mascate sub lozinci de genul „revoluției mondiale" sau aceea a „internaționalismului proletar" —, C. Racovski s-a manifestat ca adversar înverșunat al Unirii Basarabiei cu patria mamă, iar în perioada imediat următoare primului război mondial a fost unul dintre dușmanii României Mari, acționând pe toate căile — inclusiv prin fluturarea lozincii „dreptului minorităților la autodeterminare până la desprinderea de România" — pentru destabilizarea și destrămarea statului unitar român.

Camarad de partid și prieten apropiat al lui Racovski, orbit și el de miracolul izbăvirii omenirii prin revoluția bolșevică, Mihail Gheorghiu Bujor n-a rezistat tentației de a-și însoți prietenul în Rusia. Manifesta și el înclinații stângiste și o rigiditate ideologică ce îl puseseră în situații conflictuale cu majoritatea membrilor conducerii Partidului Social-Democrat din România (P.S.D.R.). Evenimentele din octombrie 1917 l-au surprins la Odessa și reacția lui a fost promptă. Prin intermediul *Luptei* — gazeta pe care o conducea —, la numai două zile după ce bolșevicii cuceriseră Palatul de Iarnă, Bujor afirma cu satisfacție nedisimulată: „Dacă maximaliștii [bolșevicii] vor reuși să câștige încrederea țării, un capitol nou se va deschide în istoria revoluției ruseşti. *Popoarele mici, cum suntem și noi, nu au de ce să fie îngrijorate de această schimbare. Ea vine doar în numele principiilor celor mai largi de libertate și democrație, proclamate de socialism*" [subl. ns.].

Cine trebuie să salveze poporul român...

Intransigent și voluntar, fără a avea totuși o imagine limpede a viitorului, Bujor a trecut imediat la acțiune și, împreună cu Al. Nicolau, A. Zalic, Dik-Dicescu și alți maximaliști români refugiați în Rusia, a creat un „batalion revoluționar internaționalist" cu „sediul" la Odessa și alcătuit, după unele aprecieri, din circa 1 000-1 500 oameni, după altele din mai mulți, în majoritate muncitori și marinari, pe care i-a pus la dispoziția bolșevicilor. Faptul n-a rămas fără urmări; Lenin, satisfăcut, l-a felicitat personal pe Bujor pentru faptele sale.

Atât Racovski cât și Bujor — alăturați cu trup și suflet bolșevicilor — erau convinși că victoria deplină a acestora nu putea avea loc decât într-un context general-revoluționar, care să integreze și România. Robi ai acestei idei, cei doi s-au angajat în diferite acțiuni menite să precipite evenimentele din țară și să le canalizeze spre instituirea unei republici a „sfaturilor de muncitori și de țărani", după modelul oferit de bolșevici. Încurajări în acest sens — e drept nu prea precise — primiseră ei chiar din cursul lunii aprilie 1917, când amândoi „revoluționarii" români se aflau încă la Iași. Le veniseră printr-un articol publicat în *Pravda* din 11 aprilie și intitulat *Soarta unui social-democrat român:* un aspru rechizitoriu la adresa autorităților române care îl supravegheau îndeaproape pe Racovski și exprimarea speranței că socialiștii români vor porni la luptă și aceasta va fi încununată de succes.

Dar mai interesant este faptul că la numai două săptămâni după evadarea și dezertarea celor doi din Iași, gazeta *Odesski listok*, din 14 mai, semnala că Racovski fusese eliberat din închisoare chipurile pe „cale diplomatică", prin negocieri ale bolșevicilor cu Ionel Brătianu, lansându-se această falsă versiune despre „fuga" lor cu intenția vădită de a crea confuzie în opinia publică. Adevărat este faptul că, imediat după ce a sosit la Odessa, Racovski s-a pus pe treabă. „Prin ziare, mitinguri și manifeste — aflăm dintr-o notă a organelor române de contrainformații —[Racovski] cere concursul revoluționarilor ruși pentru a năvăli în România, să detroneze pe rege și să declare republica sfatului muncitoresc al soldaților".

Pentru a fi mai sigur de reușită, Bujor a redactat chiar un memoriu-apel către Lenin, în numele Comitetului de acțiune social-democrat român, în care descria situația din România și perspectivele evoluției acesteia. Documentul a fost expediat la începutul lunii iulie 1917 — în preajma declanșării crâncenelor bătălii de la Mărăști-Mărășești și Oituz. Exact

atunci, când întreaga suflare românească făcea eforturi supraomenești spre a păstra în libertate colțul de țară în care ființa statalitatea românească — Bujor cerea în mod expres „organizarea unui centru revoluționar la Odessa", considerând că era „un moment favorabil pentru începerea luptei" în vederea torpilării „vechilor rânduieli" din România.

În așteptarea răspunsului, Bujor îi amenința pe guvernanții români prin articole publicate în *Lupta:* „Muncitorii, țăranii și soldații români aflați la Odessa... somează guvernul român să se alipească de inițiativele guvernului rus și să trimită delegați cu care să trateze încheierea păcii. Dacă el nu va asculta nici de data aceasta de dorul și voința clasei muncitoare, a poporului român, atunci ruptura dintre guvern și guvernanți va deveni definitivă și prăpastia care se va deschide va înghiți oligarhia pentru totdeauna".

După aproape doi ani de la expedierea memoriului lui Bujor către Lenin, un alt bolșevic român implicat în tentativa de răsturnare a ordinii constituționale din România, Al. Nicolau, înainta un amplu raport Secretariatului Internaționalei Comuniste, în care sunt menționate și alte acțiuni antiromânești, ce vizau bolșevizarea țării prin proclamarea „Republicii socialiste sovietice România". El afirma textual: „Și în luna iunie [1917], când trista bejenie [sic!] a socialiștilor români în Rusia abia începuse, câțiva tovarăși dintre noi, care se aflau la Iași în momentul acela, visau la *marele proiect al unei lovituri de stat împotriva regimului, cu ajutorul trupelor rusești*" [subl. ns.].

Bacău, 17 mai 1917: părăsindu-și pozițiile de luptă, soldații ruși, incitați de bolșevici, manifestează pentru pace

Demonstranți bolșevici ruși pe străzile orașului Iași, în ziua de 9 mai 1917

Câțiva dintre adepții lui M. Gheorghiu-Bujor adunați la Odessa sub faldurile steagului roșu, încadrat de lozinca „Trăiască revoluția română"

Toate acţiunile lui Racovski, Bujor, Al. Nicolau ş.a. erau coordonate şi se desfăşurau sub înaltul patronaj bolşevic. La 29 decembrie 1917, *Izvestia* publicase o scrisoare adresată de Racovski „guvernului socialist al Republicii ruse", asupra căreia orice comentariu este inutil:

„Scumpi tovarăşi,

...Poporul român încredinţează de asemenea soarta lui guvernului socialist rus. Faţă de dvs. nu poate fi vorba despre teama şi neîncrederea pe care o aveau popoarele faţă de guvernele imperialiste. Fie ca revoluţia să triumfe în Rusia; acesta va fi şi interesul poporului român... El vede salvarea sa nu în guvernul român, care nu are nimic comun cu dânsul, ci în voi, reprezentanţii autorităţii revoluţionare ruse..."

Scrisoarea era semnată „N. Racovski, membru în Comitetul Executiv Central al Partidului Muncitoresc Social-Democrat Român". Este lesne de înţeles că o semnătură simplă, fără declinarea nici unei funcţii, ar fi fost ineficientă, dar funcţia pe care o invoca Racovski indica titulatura unui partid inexistent la acea dată, căci Partidul Social-Democrat din România fusese interzis odată cu intrarea ţării în război, la 14/27 august 1916, şi introducerea stării de război pe cuprinsul întregii ţări. Folosind o astfel de calitate, Racovski voia să treacă drept purtătorul de cuvânt al întregii muncitorimi române şi că aceasta, chipurile, cerea concursul bolşevicilor în vederea răsturnării guvernului şi a monarhiei. Într-o notă a serviciilor de informaţii române privitoare la această scrisoare se aprecia, între altele, că semnatarul ei „îşi exprimă nădejdea că «odată cu încetarea războiului, va înceta şi regimul monarhist din România»".

Ţinta nr. 1: regele Ferdinand

În viziunea celor doi „revoluţionari", principalul obstacol în realizarea planurilor de bolşevizare a României era monarhia. Acesta este şi motivul pentru care au întreprins demersuri pe lângă fruntaşii bolşevici, inclusiv Lenin, pentru a acorda sprijinul necesar răsturnării regelui român. La 4 decembrie 1917, Bujor a redactat şi el un memoriu către Sovietul din Petrograd, prin care saluta victoria obţinută de bolşevici şi le solicita ajutorul în vederea întronării regimului sovietelor în România. La 15 decembrie, Bujor se afla deja la Petrograd, cu intenţia de a discuta personal cu Lenin proiectul unei acţiuni în România. E posibil ca odată cu el să fi venit şi Racovski, deoarece o notă a Marelui Cartier General Român, cabinetul marelui pretor, din 11 decembrie 1917, precizează: „Săptămâna trecută, dr. Racovski a plecat de la Odessa la Petrograd, unde se află şi acum împreună cu prietenii săi *Trotzki* şi *Braunstein* [sic!]. Acesta din urmă numit comisar al poporului pentru afacerile străine. Consfătuirile de la Petrograd ale lui Racovski se fac cu *Lenin*, *Trotzki* şi *Krylenko* asupra măsurilor luate cu privire la România. Cum *Rada* ucraineană a refuzat orice concurs (ajutor) militar ce a cerut cu scop de a schimba regimul din România, Racovski solicită acest ajutor bolşevicilor şi se vorbeşte la Petrograd că Trotzki i-a promis lui Racovski ajutorul ce i l-a refuzat Rada".

Plecarea precipitată a lui Bujor de la Odessa era astfel motivată de el însuşi mai târziu: „Era absolut necesar şi urgent de a mă pune în legătură cu guvernul comisarilor poporului, prezidat de Lenin, în privinţa activităţii noastre revoluţionare".

Ce s-a întâmplat în realitate la Petrograd?

Timp de câteva zile, Bujor a lucrat cu febrilitate în arhiva Comisariatului pentru afaceri externe, cercetând documente privind... intrarea României în război! Informaţiile culese le-a utilizat mai apoi în broşura *Cum s-a prăpădit ţara*, conţinând atacuri virulente la adresa păturii conducătoare româneşti care, chipurile, s-a lăsat târâtă într-un război cu caracter imperialist, teză dragă tuturor adversarilor României Mari!

Aflat în camera sa de la Hotelul „Astoria", într-o dimineaţă a sunat telefonul. Era chemat de la cabinetul lui Lenin! I s-a comunicat că era invitat la o întrevedere şi pentru că timpul era foarte scurt, i s-a trimis o maşină.

Nu am fi cunoscut niciodată conţinutul convorbirii, dacă nu am fi depistat câteva file cu însemnări aparţinând chiar lui Bujor. Nişte foi scrise cu creionul ce par a fi ciorna unui memoriu adresat „cuiva" rămas neidentificat, poate şi pentru faptul că finalul documentului nu ni s-a păstrat. În prima parte, Bujor arăta informaţiile pe care Lenin i le-a furnizat despre România, cu accent deosebit pe atmosfera încărcată ce domnea la Iaşi. Apoi i-a împărtăşit lui Lenin propria-i părere, că exista o situaţie favorabilă pentru ca în România să fie declanşată o acţiune în vederea instituirii regimului sovietic. „Lenin — nota Bujor — s-a arătat de acord că monarhia este bastionul reacţiunii în România, situaţie care impune doborârea ei". În discuţie s-a conturat ideea „arestării regelui Ferdinand de către revoluţionari". De bună seamă, de către revoluţionari ruşi, care „erau bine pregătiţi"! Lenin i-a spus că fostul comandant bolşevic al fortăreţei Kronstadt, „comisarul Roşal a fost desemnat să ducă la îndeplinire planul de arestare a regelui României". Pentru aceasta, numitul comisar avea să se deplaseze la Iaşi, cu o „echipă" specială, care trebuia să-l aresteze pe generalul Şcerbacev, comandantul trupelor ruse din Moldova, şi cu trupele scoase de sub co-

manda acestuia și răsculate, să treacă la arestarea regelui Ferdinand, dând astfel semnalul revoluției în România...

L-a păcălit Lenin pe Bujor?

Se pare că interesul lui Lenin pentru „sugestiile" celor doi „revoluționari" români a fost atât de mare încât a devansat „soluționarea" problemei „regele Ferdinand al României". Spunem se pare, deoarece nu avem încă suficiente date spre a stabili calendarul precis al evenimentelor ce au urmat și care, pe alocuri, pare oarecum contradictoriu. Desigur, unele confuzii pot surveni și din folosirea simultană a ambelor stiluri calendaristice (vechi și nou), de unde și aparenta diferențiere de datare! Înclinăm însă să credem că bolșevicii au preluat „cazul" pe cont propriu. Să facem un mic calcul. Bujor expediase al doilea memoriu la 4 decembrie, iar prezența sa la Petrograd este semnalată la 15 decembrie. Lenin l-a primit după câteva zile, probabil către 18 sau 20 decembrie. Dar primele știri despre un posibil atentat la viața regelui Ferdinand datează din... 17 noiembrie! Iar la 8 decembrie a avut loc încercarea de arestare a generalului rus Șcerbacev.

Există două posibilități. Ori Roșal a luat legătura cu Bujor încă înainte ca acesta din urmă să fi plecat din Odessa, ori — și acesta pare a fi adevărul — Lenin a dat imediat curs sugestiei avansate de Bujor. În acest caz, ceea ce au discutat ei putea reprezenta doar o detaliere a planului general, pus deja în aplicare și coroborat și cu alte măsuri pe care Bujor nu le cunoștea. Dar să urmărim filmul evenimentelor desfășurate la Iași.

La 17 noiembrie, în cercuri politice și militare restrânse românești se discuta despre o iminentă „lovitură" pusă la cale de bolșevici care urma să aibă loc în acea zi sau în următoarele. Din acest motiv, s-au luat măsuri de securitate sporită. După cum aflăm de la Nicolae Iorga — în acele zile retras la Iași —, la 30 noiembrie „Roșal, președintele «Republicii» de la Kronstadt, vine la Iași, cu «garda» sa de matrozi și această gardă, capabilă de orice, ar trebui oprită neapărat".

Evenimentele s-au precipitat în primele zile ale lui decembrie, cum aflăm din articolul publicat de A. Reabinin Scicarevsky în numărul din ianuarie-februarie 1925 al revistei *Letopisețul revoluției*, sub titlul *Ocuparea Basarabiei de către România*. Articolul reproduce pasaje ample din notele fiului generalului Șcerbacev și folosește documente din arhivele de la Odessa, Kiev, Cameneț, Feodosia și Moscova. El a fost recenzat de către dr. P. Cazacu în revista *Viața românească*, nr. 9, din septembrie 1925, recenzie din care reproducem următoarele: „La Iași era un comitet revoluționar bolșevizat: Șcerbacev a instituit împotriva lui un comitet de coaliție din reprezentanți ai naționalităților. Acest comitet [de coaliție] a arestat la Iași comitetul bolșevist și l-a expulzat la Socola, unde aceștia [bolșevicii] s-au întărit și au întrerupt comunicațiile trenurilor cu producte, care veneau din Rusia și mergeau la front. Din această cauză, Șcerbacev a convocat la el acasă, la 6 decembrie, ambele comitete pentru a încerca o conciliere. S-a ajuns la o înțelegere. Rămâneau de discutat detaliile, pentru care s-au adunat [din nou] la 8 decembrie. Pentru această ședință din 8 decembrie a venit și Roșal, trimis bolșevic din Petrograd, cu 22 bolșevici din comitetul local și comisarii naționali, 20 de membri. Roșal s-a declarat președinte, naționaliștii au protestat și au părăsit sala și au trecut în altă odaie; discuțiile separate au durat două ore. În sfârșit, un grup de bolșevici iese din odaia lor, declarând că nu mai pot face concesii și că pleacă la Socola. Era evident că se duc după forțe armate. Pentru a evita neînțelegerile, comisarii naționali au chemat soldați ucraineni. Casa a fost înconjurată. În odaia din mijloc a ieșit Cornev (locotenent bolșevic) și Asenov (ofițer bolșevic) și s-au îndreptat către odaia lui Sion (ofițer român, aghiotant pe lângă Șcerbacev). Cornev a împins ușa, care era închisă, a lovit un ofițer, care voia să intre, și a scos revolverul. Trei ofițeri din suita lui Șcerbacev (Vadin, Massalski și Andro) l-au dezarmat pe Cornev. Bolșevicii au fost invitați să predea armele. Ei s-au opus. Li s-a declarat că vor fi lăsați liberi, afară de cei doi care au atentat la viața lui Șcerbacev. Toți au plecat. La ieșirea din oraș, au fost arestați. Roșal, Rog și alții...

Despre soarta lui Roșal, Șcerbacev fiul povestește: «Într-o zi, în închisoarea unde era deținut Roșal, au venit două persoane în uniformă de ofițeri ruși, cu ordin de la comandamentul român de a li se preda Roșal. Ofițerii l-au luat pe Roșal... Au trecut două zile. Accidental s-a aflat că comandantul român n-a dat nici un ordin privitor la Roșal și că hârtia era falsă. Roșal a dispărut... A doua zi, în gazeta rusească *Republicanul* a apărut o notă, că în împrejurimile Iașilor s-a găsit un cadavru în uniformă de soldat rus, fără epoleți, cu semne de moarte violentă. S-a presupus că era Roșal»".

„...în șanț, cu sentința pe piept"

În versiunea lui Nicolae Iorga, „evenimentele de la Socola" au următoarea derulare: „Vineri seara [10 decembrie 1917] s-a încercat o lovitură contra lui Șcerbacev. Încercând să împace deosebitele curente la el acasă, Conov [Cornev], șeful maximaliștilor, l-a chemat în altă odaie și i-a pus revolverul în tâmplă... Maximaliștii au fost arestați, dar continuarea operei de restabilire a ordinei nu se putea fără noi [armata română].

La unu' din noapte s-a chemat un Consiliu de Miniştri, care a ţinut până la ziuă. Ion [I. C.] Brătianu, a expus situaţia: Iancovescu, Greceanu, Titulescu, Take Ionescu a strigat contra politicii de aventuri, chiar dacă o recomandă şi o cer Aliaţii... Hotărârea în sensul colaborării cu ucrainenii s-a comunicat de la şase dimineaţa regelui, trezit din somn, care a primit-o... Îndată după hotărâre, cazacii au arestat pe şefii maximalişti, între cari se află, într-adevăr, Roşal, cel de la Kronstadt. Gara de la Socola au ocupat-o românii, cari stăteau în spatele cazacilor. Trei mii de maximalişti, cari veneau să prade Iaşul, au fost opriţi în drum şi dezarmaţi fără rezistenţă".

Două zile mai târziu, la 12 decembrie, Iorga nota din nou: „Fiul meu Petru a păzit la Copou pe Roşal şi pe tovarăşa sa, d-na Boga (care, la Cartierul General, în noaptea când maximaliştii au năvălit acolo, luase asupră-şi [sarcina] să redacteze proclamaţia, de care nu era în stare grupul de imbecili masculini)..."

Informaţiile deţinute nu i s-au părut suficiente pentru a-şi explica sensul evenimentelor, aşa că istoricul a continuat investigaţiile, la începutul anului 1918 aflând noi amănunte. Iată ce nota la 28 februarie 1918: „Iancevetchi [ziarist rus] îmi explică amănuntele revoluţiei de la Iaşi. Roşal soseşte la Socola. Îndată someaza pe Şcerbacev, bătrân fricos, să-i lase comanda, deoarece altfel va intra în Iaşi în fruntea a 10 000 de soldaţi... Şeful de stat major, colonelul Virubovschi, înţeles cu agitatorii, adaugă la perplexitatea generalului. Iancevetchi merge la Brătianu, dis de dimineaţă. Nu e primit. Scrie pe o carte de vizită că în două-trei zile «bolşevicii» vor da o lovitură. Întrebat de Brătianu, care i se pare «un om de fier», dacă e sigur, întăreşte afirmaţiile şi adaugă că soldatul rus, deprins a i se porunci, se va da îndărăt înaintea mitralierelor. «Voi lua măsuri», a spus Brătianu. Bolşevicii năvălesc noaptea la Tuffli. Înştiinţat telefonic, Iancevetchi se duce acolo în uniformă neagră de şofer. Întrebat ce caută, invocă, îndrăznet, calitatea de corespondent al Agenţiei Viestnic.

— Dar nu mai există.

— Există; a devenit bolşevică. Cum? Nu ştiţi?

— Dar d-ta admiţi regimul bolşevic?

— Cum să nu-l admit dacă există!

Atunci a asistat la conversaţie. Erau, de toţi, douăzeci, neavând decât şase revolvere. Adversarii fugiseră toţi, afară de un cazac de 18 ani, pe care Iancevetchi l-a angajat la biroul lui.

Proclamaţia către front nu era cine s-o facă. «Sânteţi nişte imbecili», a strigat ţiitoarea lui Roşal, «cetăţeana» Rok [Boga]. A făcut-o ea! Când a fost vorba să se apere Şcerbacev, el stătea la gânduri dacă să cheme soldaţii români. I s-a amintit că este «adjunct» al regelui şi are deci calitatea trebuitoare. El se temea de «ce vor zice soldaţii noştri». «Prezan, spune Iancevetchi, a scăpat [salvat] situaţia».

Roşal a fost luat de la divizie [unde se afla în arest] cu un fals de ordin românesc, de către comitetul secret rusesc antimaximalist. I s-au amintit toate crimele, până la fierberea în cazane a ofiţerilor de la Kronstadt. «A înnebunit; nu mai ştia ce spune». A fost împuşcat şi aruncat în şanţ, cu sentinţa pe piept". ■

Un nou episod, în viitorul număr al revistei.
● O stafie bântuie Moldova — bolşevismul ● Misiuni secrete la Bucureşti ordonate de Moscova ● Stalin între reproşuri şi admiraţie ● Iuliu Maniu obţine graţierea fruntaşului comunist M. Gheorghiu-Bujor

ÎN SPATELE UŞILOR ÎNCHISE...

(Urmare din p. 44)

nunţat împotrivă a fost mai mare decât al celor care au fost pentru. Dar singura măsură luată de congresmeni a fost scrisoarea semnată de 19 senatori şi trimisă lui Ceauşescu, în care îşi exprimau preocuparea pentru represiunile la care erau supuşi credincioşii, cei ce doreau să emigreze şi minoritarii. Drept urmare, România şi-a păstrat clauza pentru încă un an.

La 30 august, preşedintele Reagan l-a numit pe Roger Kirk ambasador al Statelor Unite ale Americii în România. Spre sfârşitul anului, secretarul de stat George Shultz a întreprins o vizită în România. A ajuns la Bucureşti la 15 decembrie. Aducea un mesaj din partea preşedintelui S.U.A. pentru Ceauşescu şi altul din partea congresmenului Robert Michel pentru ministrul de externe Ilie Văduva. Michel era membru al unei secte persecutate de Bucureşti. În timpul întrevederii cu Ceauşescu, Shultz l-a avertizat pe conducătorul român că dacă nu întreprindea acţiuni hotărâte pentru îmbunătăţirea politicii sale în domeniul garantării drepturilor omului, avea să piardă clauza. Ceauşescu a fost de acord să se instituie un sistem de discuţii periodice între membrii Ambasadei române din Washington şi Edward Derwinski, consilierul Departamentului de Stat, pe de o parte, şi între Roger Kirk, ambasadorul S.U.A. la Bucureşti şi ministrul de externe Ilie Văduva. Schultz a descris atmosfera care a domnit în timpul întrevederii drept „deschisă şi sinceră". Dar mesajul transmis era clar: vreţi clauza, modificaţi politica de represiune. ■

Introducere şi versiune românească: Cristian POPIŞTEANU şi Dorin MATEI

AMINTIRILE UNUI OM LIBER

AL. IACOVACHI

În nr. 3-5/1993, revista noastră a publicat fragmente din amintirile despre I.I.C. Brătianu ale lui Al. Iacovachi (1876-1955), fost diplomat şi inalt funcţionar în Ministerul de externe (o prezentare a sa în nr. 3/1992).

Reproducem acum, în acest număr şi în cele care vor urma, fragmente din lucrarea sa memorialistică inedită Amintirile unui om liber, **păstrată la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. Scrierea, redactată după ieşirea la pensie a autorului, cuprinde însemnări din peste patru decenii de activitate (fără o ordine anume) precum şi comentarii pe marginea evenimentelor din anii '30-'40: ultimii ani de domnie ai regelui Carol II, ciuntirea României în urma rapturilor teritoriale din 1940, venirea lui I. Antonescu la conducerea statului, declanşarea războiului în est, evenimentele premergătoare actului de la 23 august 1944 etc.**

Deşi nu mai ocupa un loc important pe scena politică a vremii, Al. Iacovachi, prin legăturile sale de rudenie sau de prietenie, prin relaţiile sale cu inalţi demnitari, cu diplomaţi, cu alte personalităţi ale vremii, este informat asupra culiselor multora dintre evenimentele din urmă cu cinci-şase decenii.

Notaţiile sale — ca şi altele de acest fel publicate de revista noastră — aduc rezonanţe dintr-un mediu mai puţin prezent în memorialistică: planul secund al protagoniştilor istoriei, al celor care se mişcă în fundal şi care, legaţi prin tainice fire de prim-plan, înregistrează ceea ce multora le scapă. În marea carte de memorii pe care o constituie memorialistica publicată în paginile Magazinului istoric **în cei peste 26 ani de apariţie, astfel de însemnări îşi au rolul clar-obscurului din pictură: dau relief şi profunzime cadrului, adăugând acele nuanţe care fac şi mai valoroase informaţiile din sursele primare (d.ex., în aceste pagini, şi cele care vor urma, Al. Iacovachi aduce date suplimentare, nuanţate, faţă de cele consemnate în memoriile lor de V. Slăvescu, A. Călinescu, R. Rosetti etc., apărute în revista noastră).**

Precizări privind transcrierea textului am publicat în nr. 3/1993.

Datorez faptul de a mă putea numi „un om liber" tatălui meu, a cărui memorie o venerez. El m-a crescut, mi-a dat putinţa de a mă instrui, el mi-a format caracterul, făcând din mine un om stăruitor şi mândru. Fiind disciplinat moralmente, am putut munci stăruitor atât pentru ţară, cât şi pentru mine; fiind mândru, m-am ferit întotdeauna de situaţiuni pe cari o conştiinţă cinstită ar fi putut să le reprobe.

Am predat d-lui G. Paraschivescu, secretar general al Ministerului afacerilor străine, în primele zile ale lui februarie 1937, protocoalele încheiate de mine la Varna şi prin cari fruntaria noastră cu Bulgaria era confirmată. Am lăsat la zi toate lucrările Direcţiunii fruntariilor şi cu o conştiinţă liniştită am părăsit serviciul ţării, după 37 ani de muncă ce-i închinasem.

Mă simţeam un om liber. Priveam în jurul meu spre a vedea cum aş fi putut să mai aduc un serviciu ţării.

La acel moment, viaţa politică cu toate că pervertită de excesul politicianismului, mai dăinuia încă. Mă gândeam să cer înscrierea mea în rândurile partidului liberal, dar în afară de şeful acestui partid — domnul Dinu Brătianu, — care reprezenta o tradiţie — toţi ceilalţi conducători erau divinităţi minore, iar şeful guvernului, d-nul Tătărescu, era numai umbra unui om de stat şi iluzia unui caracter.

Hotărâi deci să amân realizarea dorinţei mele până mai târziu şi aveam ca motiv de a o face faptul că guvernarea partidului liberal era pe sfârşite şi că era mai demn să mă înscriu în rândurile lui după retragerea acestui partid de la putere.

Nu am putut să o fac, căci tocmai după un an viaţa politică la noi a încetat cu desăvârşire.

M-am ocupat deci de îndeplinirea formalităţilor necesare la stabilirea pensiunii la care aveam drept. Lucrurile au mers cam încet, dar după aproape două luni am primit adresa Casei pensionarilor care fixa drepturile mele la aproximativ 15 000 lei pe lună, după 37 ani serviţi statului.

La finele lui decembrie 1936, s-a stins din viaţă după o lungă suferinţă prietena mea din copilărie Simona Lahovary. Boala care i-a curmat zilele s-a declarat cam cu vreo 5 luni înainte de moartea ei. Simky — căci aşa era numită de toţi prietenii ei — se afla la Cumpăna, în munţii Argeşului, la doamna Eliza Brătianu, când fiica ei, Irina Pherekyde, fu înştiinţată că mama ei fusese greu bolnavă şi că urma să fie adusă la Bucureşti pentru un consult medical.

Medicii au recunoscut nevoia unei operaţii care a fost făcută la finele lunii septembrie. Operaţia în sine reuşi, boala însă nu ceda. Atunci medicii recunoscură că era vorba de un cancer care nu iartă. Moartea scăpă de dureri pe scumpa mea prietenă la sfârşitul lui decembrie. M-am întâlnit cu dânsa pentru ultima oară în dimineaţa zilei de Sân Pietru [29 iunie] 1936.

La finele lui august 1936, regele îndepărtă de la conducerea Ministerului afacerilor străine pe d-l Titulescu. Boala gravă de care Titulescu suferea în momentul când prin remanierea guvernului Tătărescu a fost exclus de la postul său de comandă a produs o mişcare generală de simpatie pentru omul care adusese ţării netăgăduite foloase, dar a cărui stea apusese de acum, poate pentru totdeauna.

În cursul iernii 1937-1938, Titulescu a încercat să-şi salveze situaţiunea, căutând să lămurească relaţiunile sale cu Garda de fier prin publicare în *Universul* a unui articol intitulat *Eu şi Garda de fier,* prin care se dezvinovăţea de învinuirea ce i

se adusese de a fi cerut lui Duca dizolvarea acestei periculoase grupări fasciste.

Dizolvarea Gărzii de fier a fost hotărâtă de Duca, nu cerută de mine, spunea Titulescu în acest articol care a produs cea mai fierbinte impresie, căci cel învinuit — Duca — nu mai era aci pentru a-şi spune cuvântul.

Partidul liberal a reacţionat imediat, dând d-lui Titulescu o categorică dezminţire, care a avut darul de a-l supăra întratâta, încât omul care se mândrise de a fi asupra şi în afara partidelor politice se înscrise împreună cu cei mai devotaţi ai săi prieteni în Partidul Naţional Ţărănesc.

El îşi puse chiar candidatura la alegerile din decembrie 1937 la Olt, în capul listei naţional-ţărăniste. Sănătatea însă nepermiţându-i să înfrunte greutăţile unei campanii electorale, Titulescu a recurs la ajutorul plăcilor de gramofon cărora le-a încredinţat programul său de guvernământ, părerile sale politice şi filipicele sale îndreptate în contra liberalilor. Această inovaţiune nu a fost pe placul alegătorilor din Olt.

Aceste alegeri, în cursul cărora comuniştii şi socialiştii au votat în bloc pentru Garda de fier au fost însă pentru ţară semnalul încetării libertăţilor sale. Guvernul Tătărescu nu a putut obţine mai mult de 38 la sută din voturile exprimate.

Dacă d-nii Tătărescu şi Franasovici ar fi avut destul simţ politic pentru a înţelege că împăcarea cu George Brătianu era o necesitate cerută de însăşi existenţa partidului liberal, voturile liberale nu ar fi fost împărţite. Asemenea greşeli politice se plătesc foarte scump nu de partide, ci de ţară.

Astfel, de pildă, faptul de a nu fi reprimat la timp mişcarea gardistă a avut între alte rezultate pe acela de a fi arătat preoţilor, învăţătorilor şi funcţionarilor care este puterea de care dispun pentru excitarea maselor şi cum se unelteşte pentru a zămisli o revoluţie.

După alegerile din decembrie 1937, dacă nu intervenea la timp regele, ţara se îndreptă spre aşa ceva.

În loc de a forma un guvern izvorât din partidele care obţinuse cele mai importante coeficiente în recentele alegeri, regele încredinţă formarea guvernului asociaţiunii antisemite Goga-Cuza. Scopul regelui era de a răpi gardiştilor argumentul „jos jidanii" de care se prevala acum ca şi mai înainte profesorul Cuza şi a

Regele Carol II întâmpinat în Gara Victoria din Londra de suveranul Marii Britanii, George VI.

le lăsa speranţa că ei vor prezida la noi alegeri, cari urmau să aibă loc în primele zile ale lunii martie 1937.

Procedura cam sumară propusă de guvernul Goga-Cuza pentru revizuirea drepturilor judeo-străinilor la cetăţenia română a avut ca urmare o mişcare foarte serioasă a evreimii internaţionale. Puterea acestora era atât de mare, încât ministrul Franciei a fost însărcinat să atragă atenţiunea guvernului nostru asupra consecinţelor nefavorabile pe care o asemenea politică le-ar putea avea faţă de interesele statului. Iar ministrul Angliei a fost însărcinat să spună guvernului că vizita proiectată de regele nostru la Londra pentru finele lunii martie [1938] trebuia amânată deoarece impresiunea produsă în cercurile financiare engleze de noile măsuri luate de guvernul Goga-Cuza era atât de nefavorabilă încât în asemenea împrejurări o vizită oficială a regelui la Guild Hall părea imposibilă.

Regele a fost impresionat de aceste două demersuri oficiale şi convins de inoportunitatea guvernării Goga-Cuza ceru demisia guvernului.

La 10 februarie 1938 regele încredinţă puterea unui Cabinet Miron Cristea, dl. Tătărescu fiind ministru al afacerilor străine. La 24 februarie noua Constituţie era propusă plebiscitului şi la 27 februarie, în vădită contrazicere cu prevederile Constituţiei în vigoare, noua Constituţie era votată cu o infimă minoritate de voturi contra.

Din vina şi ticăloşia politicienilor, libertăţile publice de care se bucura România erau de acum pierdute pentru mult timp. Cabinetul Miron Cristea îşi prezintă demisiunea după promulgarea noii Constituţii. Aceasta fu primită.

Regele însărcină tot pe patriarh cu formarea noului guvern. De notat este faptul că în conformitate cu prevederile noului pact fundamental, regele numi ca consilieri ai Coroanei pe domnii Iorga, Anghelescu, Văitoianu, Argetoianu, şi general Ballif. Scopul înfiinţării acestui nou serviciu bugetar — fiecare din consilierii regali fiind retribuiţi cu 50 000 lei pe lună — era de a asigura politicii noastre indispensabila continuitate, de a curma pretenţiunile pentru postul de prim-ministru, împiedicând răzbaterea celor ce aspirau la această demnitate printr-o bogată leafă lunară. Miniştrii de resort erau puşi mai jos decât consilierii regali; ei nu mai erau consilierii Coroanei, ci simpli referenţi la diversele departamente, regele fiind în realitate conducătorul tuturor ministerelor. Iată deci îndemnarea spre dictatură. Despre alegeri deocamdată nu mai putea să fie vorba. Regimul parlamentar încetase.

Grijile regelui erau două: încetarea agitaţiunii Gărzii de fier şi îndrumarea administraţiunii statului spre mai multă muncă efectivă, prin încetarea abuzurilor politicienilor şi reprimarea fraudelor, cari caracterizaseră regimul parlamentar în ultima sa înfăţişare.

Administraţia ţării fu încredinţată unor magistraţi şi mai ales militarilor. Se simţi imediat o uşurare, căci furtul înceta a fi o îndeletnicire protejată de cei cari reprezentau statul. Partidele politice păreau a se fi întrecut nu în căutarea modalităţilor cari ar fi putut să ocrotească interesele statului, ci în născocirea mijloacelor de a-şi apropia avutul statului, cu împlinirea formelor legale.

Reprimarea acţiunii dusă de Garda de fier în tot cuprinsul ţării trebuia de asemeni urmată prin mijloacele pe care legile le puneau la îndemâna statului.

În ziua de 11 februarie 1938, dl. Octavian Goga, având audienţă la rege, îşi propunea să-i

vorbească despre întrunirea și funcționarea Parlamentului de curând ales. Regele însă nu-i lăsă timpul de a-și dezvolta subiectul, ci prezentându-i un Decret regal semnat îi spuse: „Semnează acest decret de numirea patriarhului Miron Cristea ca prezident de Consiliu".

Dl. Goga semnă și apoi se retrase. Câteva zile după aceea, dl. Goga aflându-se la Cluj fu nevoit să ia parte la un banchet politic. Fie din cauza turburării pe care i-o lăsase modul cum fusese concediat de rege, fie din alte cauze, dl. Goga se înapoie la Ciucea foarte slăbit și a resimțit acolo atacul de apoplexie care i-a curmat viața.

În guvernul Goga funcțiunea de subsecretar de stat al armamentului fusese îndeplinită de generalul Glatz, care avusese aceeași însărcinare și în timpul guvernului Tătărescu. Deoarece regele se temea foarte mult în februarie 1938 de spiritul ostil (gardist) care se manifestase în armată, el crezu că va potoli această ostilitate numind pe generalul Ion Antonescu ministru al apărării naționale, cerându-i însă totodată să mențină pe generalul Glatz în funcțiunea sa.

Generalul Antonescu refuză pe motivul că generalul Glatz nu era om cinstit. Regele propuse atunci pentru acest post pe generalul Teodorescu, pe care generalul Antonescu îl primi fără entuziasm, precizând că o face pentru că credea în onestitatea lui. El propusese regelui pe generalul Dobre pentru postul de secretar general al Ministerului armamentului, numire care s-a realizat.

În cel de-al doilea guvern Miron Cristea, generalul Antonescu a fost scos din guvern, iar generalul Teodorescu fu numit ministru al aerului și marinei. În locul celui dintâi veni la Ministerul apărării naționale generalul Argeșanu, iar generalul Glatz își reluă postul de subsecretar la Ministerul armamentului.

În ziua de 14 octombrie 1938, ambii acești ofițeri au fost demisionați de rege. Primul redevenind comandant al Corpului 2 de armată, iar cel de-al doilea rămânând în vânt.

Cu privire la cauzele demisiunilor sunt două versiuni și anume: prima, pe care o voi numi oficială și pe care mi-a dat-o prietenul meu generalul George Manu, ar fi cum că regele s-a arătat nemulțumit de gestiunea generalului Glatz, pentru că lipsit de discernământ dăduse unor chestiuni secundare o importanță pe care ele nu o

Patriarhul Miron Cristea - prim ministru

comportau și din contră lăsând în așteptare chestiuni privind armamentul și pe care regele le socotea de cea mai mare importanță. Generalul Argeșanu, văzând nemulțumirea regelui s-ar fi solidarizat cu colegul său pentru a scăpa — cred eu — de o răspundere care întrecea cu mult mediocra sa inteligență.

A doua versiune care-mi vine din cercurile politice este că regele a voit numirea generalului Glatz pentru că acesta se pricepea la obținerea comisioanelor din cari cea mai mare parte mergeau la visteria privată a regelui. Mi s-a spus lămurit: „Glatz a furat pentru el, nu pentru altul". Această nenorocită versiune mi-a fost confirmată, în parte, în ziua de 9 octombrie 1938, zic în parte pentru că ea se referă numai la persoana generalului Glatz, a d-lui Căpităneanu, fost consilier de legațiune și actualmente subdirector adjunct al Protocolului în Ministerul de externe.

Îi spuneam d-lui Căpităneanu părerea mea despre cauza demisiunei generalilor Glatz și Argeșanu, pe care o atribuiam rezistenței d-lui Cancicov, ministru de finanțe, la cererile de credite pe cari Ministerul armamentului i le adresa neîncetat. „Nu cred că aceasta să fie cauza acestor demisiuni", mi-a spus dl. Căpităneanu. „Când eram în post la Budapesta, mi s-a vorbit de afacerile pe cari le făcea subsecretarul de stat la armament. Fiind în aceeași calitate la Viena, un mare industriaș îmi spuse că ar dori să întemeieze în România o fabrică de armament, dar că pentru a realiza această dorință trebuie mulțumite mai întâi cererile generalului Glatz și că aceste cereri erau foarte mari. Iată de ce, încheie dl. Căpităneanu, regele a demisionat pe generalul Glatz".

Informatorul meu politic de la care știu prima versiune a adăugat însă că de acum misiunea generalului Glatz putea să fie considerată ca terminată, deoarece suma cerută de visteria regală fusese strânsă. Am notat aceste informațiuni pentru că ele aruncă o oarecare lumină asupra demisiunilor celor doi generali, demisiuni cari din partea organelor oficiale au fost numai imprimate fără nici o explicație.

[29 noiembrie 1938]. Conform instrucțiunilor primite de N. Petrescu-Comnen, ministru al Afacerilor străine, a supus semnăturii M.S. în ziua de 29 noiembrie 1938 decretul prin care Vasile Grigorcea [ministrul României de Londra] a fost pus în disponibilitate la acea dată. Regele semnând decretul a rectificat data actului, scriind cu mâna sa data de 28 noiembrie, pentru ca să se știe că această măsură fusese luată chiar în ziua înapoierii sale din călătoria oficială pe care o făcuse la Londra.

Această măsură a surprins pe toți cei care urmăriseră călătoria suveranului și întrebarea pe care mulți și-au pus-o a fost: ce greșeală a comis ministrul nostru pentru a fi astfel pedepsit după ce pregătise și asistase la o călătorie care avusese loc cu câteva zile mai înainte. Notez că măsura luată de M.S. a trebuit să surprindă lumea politică engleză, căci fiind pus în disponibilitate, dl. Grigorcea nu va putea să prezinte regelui Angliei scrisorile sale de rechemare, lucru care constituia pentru dânsul o vădită micșorare. ■

Prezentare și selecție:
Ioan LĂCUSTĂ

Fostul diplomat român prezintă alte momente din culisele politice românești din anii 1938-1939: **Goana după decorații • Soția ministrului român la Londra nu coboară la timp • Carol II între Gh. Tătărescu și A. Călinescu • Ceai parlamentar... sabotat • Goi — în curtea Palatului regal.**

CEZAR ŞI CLEOPATRA

(Urmare din p. 48)

sora mai mică, fuge cu preceptorul său Galymede şi întâlneşte la porţile Alexandriei armata lui Achillas. Împotriva Cleopatrei, care a trădat şi s-a prostituat cu Cezar, contra lui Ptolemeu, un incapabil, ea se consideră singura suverană a Egiptului. Cât despre Galymede, el se vede deja prim-ministru.

Zeiţa din Templul lui Venus

Dar Achillas, care şi-a pus speranţele în Ptolemeu, cu care corespondează în fiecare zi, pretinde să o îndepărteze pe Arisinoe. Totul merge mai bine pentru Cezar, când află că Galymede l-a asasinat pe Achillas. Dar rămâne Pothinus. Mereu la palat, la fel de influent în oraş, ca şi în armată, şi stăpân al hotărârilor lui Ptolemeu. Pothinus acţionează: otrăveşte sursa de apă potabilă. Cezar ordonă săparea unui puţ şi are şansa să ajungă la o pânză de apă. Dar, într-o dimineaţă, cuvântul „otravă" se răspândeşte din nou în palat. De această dată a fost ameninţat vinul lui Cezar şi al Cleopatrei. Bărbierul generalului a aflat la timp. Ancheta ajunge până la Pothinus. I se taie capul.

Cezar ar prefera să facă război, dar, chiar cu ajutorul Legiunii XXXVII, sosită pe mare, nu poate angaja o adevărată bătălie împotriva armatelor egiptene, mult mai numeroase. Se limitează la hărţuieli pe cheu, în apele portului, în insule, care uneori sfârşesc rău pentru el. Într-o seară, Cleopatra îl vede întorcându-se ud, după ce plonjase dintr-o barcă şi îşi continuase drumul până la palat înot.

Vestea sosirii ajutoarelor îi permite lui Cezar să redevină strateg. Această armată de întărire, venită din Siria prin deşert, a luat prin asalt Pelusium şi s-a confruntat deja cu trupele egiptene, păstrând gurile Nilului. Înainte de a-i prelua comanda, Cezar face ordine în situaţia politică, cu mare viclenie. Simţind victoria iminentă, vrea să se debaraseze de Ptolemeu. După izbândă, situaţia trebuie să fie clară: Cleopatra pe tronul Egiptului, devotată lui Cezar, căpetenia Imperiului roman. Ptolemeu deci...

Micul rege este convocat de Cezar, care a deliberat mult cu Cleopatra, mai multe zile şi mai multe nopţi, la masă, în sunetele unui oboi, în pat, pe terasele luminate de lună şi izbite de valuri.

— Dorisem — îi spune Cezar lui Ptolemeu, să se respecte testamentul tatălui vostru, dar evenimentele, în mod evident, se opun. Întreaga armată egipteană te cere. Păstrându-te aici, îi sporesc furia şi-n ochii urmaşului trec drept un tiran, care abuzează de tinereţea ta. Nu te mai împiedic să mergi la armata ta.

Ptolemeu care, de la moartea lui Pothinus, a redevenit un băieţel, se sperie. Vrea să rămână. Ştie că în calitate de şef al unei armate învinse va fi trimis la moarte.

— Această armată se va bate pentru tine. Ca tu să fii în mijlocul ei, aşa cum sunt eu în mijlocul armatei romane care mi-a apărat drepturile.

„Fiul Soarelui" plânge. Se prăbuşeşte pe dale şi se agaţă de genunchii lui Cezar. Privirea Cleopatrei devine dură. Nu-i place laşitatea, nici măcar la un copil. A pierdut, să plătească.

Va plăti repede. Alungat din palat, este primit pe străzi de aclamaţiile mulţimii, apoi de armată. Îl încearcă o infimă speranţă că va învinge. Doar luptă pentru religia sa, tronul său, independenţa Egiptului. Este singurul rege al Egiptului.

Dar Cezar, plecat din palat pe mare, debarcă imediat, reuşeşte joncţiunea cu trupele lui Mithridate, lângă Memfis, şi merge drept la tabăra lui Ptolemeu. Bătălia durează două zile. Este decisivă. În ziua următoare, cadavrele acoperă malurile Nilului: Corpul lui Ptolemeu este recunoscut după armura de aur, a cărei greutate l-a tras în mâl.

Alexandria este calmă. Poporul s-a resemnat în faţa faptului împlinit, deci în faţa Cleopatrei. Preoţii o numesc cu titlurile rezervate succesorilor lui Ramses. O primesc ca pe o divinitate. Cu coroana dublă pe cap, cu şarpele regal pe frunte. Se prosternează în faţa ei ca în faţa vechilor zei ai Egiptului.

— Vreau ca şi la Roma să fii o zeiţă, spune Cezar. Voi aşeza o statuie a ta, o statuie de aur, în Templul lui Venus.

— Dacă te căsătoreşti cu mine, şi tu vei fi un zeu în Egipt, răspunde ea.

— Mă voi căsători cu tine. Mă voi întoarce la Roma, voi pregăti spiritele pentru lucrurile mari ce le avem de făcut. Vei veni şi tu. Mi se va face un triumf pentru războiul Alexandriei. Îl vei împărţi cu mine. Până atunci fiul nostru se va naşte.

Într-adevăr, Cezar, întors la Roma, îşi va primi fiul, pe Cezarion-Ptolemeu, împreună cu mama lui. Ea va vedea, aşa cum i s-a promis, propria sa statuie în Templul lui Venus. În curând, Cezar, mereu îndrăgostit — dacă nu fidel — îşi va anunţa căsătoria cu ea şi nu va mai ascunde că este un zeu pe pământ care se va alia cu o zeiţă[1]. ■

În româneşte de Florentina DOLGHIN

[1] Iuliu Cezar trece apoi în Asia, în Africa, în Spania, mereu victorios, apoi se întoarce la Roma. Duşmanii îl acuză că aspiră la regalitate. În timpul idelor lui Marte, în 44 î.e.n., asasinii îl străpung cu 23 lovituri de cuţit. Nepotul său Octavian (Augustus) şi locotenentul său, Marc Antoniu, vor primi moştenirea sa politică.

IMPERIUL COLONIAL PORTUGHEZ ÎN TREI BIOGRAFII

CHARLES MEYER

La începutul veacului XV, marinarii portughezi nu aveau nici pe de parte reputaţia de cutezanţă a genovezilor, veneţienilor sau arabilor[1]. Cu toate acestea, mânaţi de pasiunea descoperirii, în mai puţin de 100 ani, şi-au cucerit o supremaţie de necontestat pe toate oceanele. „Organizator ştiinţific" a fost un prinţ, rămas în istorie cu numele de Henric Navigatorul (1394-1460), deşi nu navigase niciodată. El construise la Sagres, în provincia meridională Algarve, „Vila do Infante", un fel de strămoaşă a institutelor oceanografice, care reunea pe cei mai buni cartografi, cosmografi, ingineri şi piloţi ai timpului.

Dirijată până atunci fie de intuiţie, fie de hazardul vânturilor şi al curenţilor, explorarea maritimă europeană a intrat într-o nouă fază. Nu se ştie foarte exact când le-a venit ideea portughezilor că pentru a ajunge în India, putea fi înconjurată Africa. În anul 1488, când Bartolomeo Diaz a descoperit un cap botezat de el Tormentoso, navigatorul nu bănuia că acesta era punctul sudic al continentului african[2]. Nouă ani mai târziu, Vasco da Gama a părăsit Lisabona, la 8 iulie 1497, cu patru caravele, a depăşit faimosul cap rebotezat „do Esperanca", a urcat de-a lungul coastei orientale a Africii până la Mombasa şi, după 23 de zile de traversare a Oceanului Indian, a aruncat ancora, la 20 mai 1498, în rada Calicutului (Kozhikode), pe coasta Malabar. Se inaugurase astfel prima linie de navigaţie între Europa şi Asia prin sudul Africii.

A fost începutul extraordinarei aventuri portugheze din veacul XVI „în India şi în China". Aceea a aşa-numitelor „Naus da Carreira da India", nave cântărind până la 2 000 tone, în care, la plecare, se îngrămădeau cam 100 membri zdrenţăroşi ai echipajului, de cinci sau şase ori mai mulţi pasageri, înlocuiţi, la întoarcere, cu mirodenii, mătăsuri şi porţelanuri, aducând un venit de 100 ori mai mare decât investiţia sau chiar mai mult. Bineînţeles, dacă o furtună nu le ducea la fund. Ceea ce se întâmpla în jumătate din cazuri.

Vasco da Gama la Capul Bunei Speranţe, în 1497

Cei 150 ani de stăpânire a apelor indiene de către portughezi au lăsat istoriei figuri-prototip, figuri-generice de viceregi, vagabonzi şi mercenari — cu toţii protagonişti ai procesului de făurire a imperiului colonial lusitan în Asia —, din ale căror biografii, juxtapuse, se poate reface tabloul explorărilor maritime portugheze şi al cuceririi de noi ţinuturi de către Lisabona. Istoricul contemporan pornit la această întreprindere beneficiază de o sursă plină de savoare: epopeea naţională Lusiadele, **a celebrului poet portughez Camões (c. 1524-1580), care evocă expediţia lui Vasco da Gama în Indii şi, deopotrivă, istoria Portugaliei.**

Un prim „erou" este viceregele Alfonso de Albuquerque, considerat fondatorul puterii coloniale portugheze în India.

---

[1] Reproducem acest articol, cu titlul şi subtitlurile redacţiei *Magazin istoric*, din revista franceză *Historia*.

[2] În acel an şi în precedentul, Diaz a ocolit întreaga coastă meridională a Africii, ajungând până la Golful Algoa, unde a descoperit apele Oceanului Indian, considerat de mulţi o mare închisă. La întoarcere, a întâlnit o stâncă uriaşă, pe care a numit-o Cabo Tormentoso (Capul furtunilor). Mai târziu regele João II al Portugaliei a denumit acest punct Capul Bunei Speranţe, deoarece drumul spre India fusese descoperit.

Sub un potop de săgeți

S-a născut în 1453 lângă Lisabona, într-o familie ilustră, și a primit o educație aleasă la Curte. Când a simțit chemarea Indiei, la vârsta de 50 ani, era intendent general al grajdurilor regelui João II.

Albuquerque a prins din zbor marea idee: să închidă arabilor și venețienilor drumul Indiilor, prin Egipt și Marea Roșie, pentru a asigura portughezilor monopolul absolut al comerțului de mirodenii cu Europa. Insula Socotra, la intrarea în golful Aden, fusese deja ocupată, fără dificultate. Trebuia deci să-și asigure poziția-cheie din strâmtoarea Ormuz, la golful Persic. La vederea corăbiilor portugheze, regele a considerat prudent să trateze, el a promis să plătească un tribut în perle de Bahrein și să cedeze teren pentru construirea unui fort. Apoi, când corăbiile portugheze au dispărut la orizont, s-a răzgândit. Ele aveau să revină peste șapte ani.

Vicerege al Indiilor era pe atunci Don Francisco de Almeida (1450-1510). Personalitate puternică, comandant militar preocupat exclusiv de a asigura Portugaliei o supremație maritimă totală, Almeida a eșuat, nemulțumindu-și suveranul, pe Manuel I cel Mare „cel Norocos" (1495-1521), prin prea marea sa independență. În 1508, regele i-a adus la cunoștință rechemarea și înlocuirea lui cu Albuquerque. Ca răspuns, Almeida l-a întemnițat pe succesorul său, când acesta s-a prezentat la Cochin! Apoi, la 3 februarie 1509, în largul portului Diu, a dat o bătălie victorioasă cu flota egipteană, unită cu aceea a regelui din Calicut.

La puțin timp după această ispravă, Almeida s-a îmbarcat pentru Portugalia. Unde nu a mai ajuns, deoarece, la 1 martie 1510, „va muri de mâna cafrilor"[1].

[1] Nume dat de arabi populațiilor din Africa meridională. Cafrii erau nemulsulmani sau „necredincioși" (în arabă *kafir*).

Instalat în funcție, Albuquerque a avut ambiția — ca și predecesorul său — să întărească și să extindă dominația portugheză asupra mărilor. El a înțeles însă să o sprijine pe o rețea de porturi și de puternice fortărețe, pentru început între Ormuz și Malacca. Prima sa operație împotriva Calicutului a eșuat. Rănit la mână și la gât, lovit de un obuz, a fost adus la bord în stare de inconștiență, în timp ce oamenii i se retrăgeau, suferind pierderi grele.

În martie 1510, Albuquerque cu flota sa a apărut la intrarea în portul Goa, de pe coasta Malabar, la peste 300 mile (1 milă marină = 1851,85 m) nord de Calicut, important centru de schimburi comerciale, dependent de Yusuf Adil Shah, regele din Bijapur. Orașul și-a deschis porțile portughezilor, dar trei luni mai târziu, armata lui Yusuf, de 60 000 oameni, i-a izgonit. Albuquerque trebuia să răspundă la provocare. În noiembrie, a intrat în rada portului Goa cu 20 nave și 1 000 soldați. A urmat o crâncenă bătălie, în care s-a implicat direct, aruncându-se în mijlocul unui potop de săgeți. Toți locuitorii au fost masacrați, iar trupurile lor îngrămădite în moschei, cărora li s-a dat foc.

Henric Navigatorul, cel care a traversat mările, în 1417, pentru a evangheliza populațiile negre din Sahara

Capcane „diabolice"

Cu un an mai devreme, la 11 septembrie 1509, navigatorul Lopes de Sequeira, care venise cu patru nave să recunoască coastele de nord ale Sumaterei, a ancorat în fața portului Malacca, din peninsula malaysiană; acolo se afla placa turnantă a comerțului maritim între Indii, China și Japonia, insulele mirodeniilor.

Sultanul Mahmud Shah i-a primit bine pe portughezi, a acceptat tratatul de alianță ce-i fusese propus și a autorizat fără nici o dificultate instalarea unei factorii portugheze. Dar negustorii care veneau din Calicut, Ormuz și Aden l-au înspăimântat, povestindu-i nenorocirile pricinuite de acești străini celor care aveau încredere în cuvintele lor frumoase. Mahmud Shah le-a dat în continuare mână liberă portughezilor, dar le pregătea și două capcane, una prin otravă, cealaltă prin fier, ce urmau să rezolve problema. Avertizați de negustorii chinezi, Sequeira și ai săi au reușit să scape plecând în larg, dar abandonându-și câțiva camarazi.

În 1511 întâmplarea a potrivit bine lucrurile: „Albuquerque se pregătea să plece din Goa spre Marea Roșie, dar vânturi potrivnice l-au obligat să-și modifice planurile, l-au făcut să-și schimbe ruta în direcție contrară și să se îndrepte spre Malacca". Astfel, la 1 iulie, cele 18 nave ale sale au intrat în radă, trăgând salve de artilerie și sunând din trompete. Sultanul le-a adresat un mesaj de bun venit. Dar de eliberarea portughezilor, prizonieri de aproape doi ani, nici nu voia să audă. Albuquerque a aflat, tot de la negustorii chinezi, că Mahmud Shah aștepta întăriri. Ca avertisment, navigatorul a dat foc unui cartier de la marginea orașului. Și, la 24 august 1511, a încercat să-l cucerească.

Trupele sultanului au opus o rezistență îndârjită. Portughezii au avut revelația unor arme și capcane „diabolice"

De exemplu, cârlige de oţel presărate sub picioarele lor, arbalete ale căror săgeţi otrăvite provocau întotdeauna răni mortale. Dar mai ales şarja elefanţilor de război a provocat un început de panică. Malaysienii dispuneau de mai multe mii de tunuri, dar le lipseau tunarii pricepuţi, care ar fi putut schimba soarta bătăliei.

Mahmud Shah a fugit cu rămăşiţele armatei sale. Portughezii, sub controlul lui Albuquerque, care a vegheat la dreapta împărţire a prăzii, i-au masacrat pe musulmani şi au jefuit oraşul. A fost pentru prima dată când europenii jefuiau un oraş asiatic. Comoara reprezentând partea regelui Portugaliei a fost îmbarcată pe „Flor de la Mar", nava lui Albuquerque, ce a fost distrusă de recife, înainte de a ajunge la Goa. Întâmplarea a intrat în istoria dinastiei chineze Ming (1368-1644): „Francii (portughezii) au venit cu soldaţi şi au cucerit ţara, regele Sultan Mamat a fugit şi a trimis soli pentru a informa guvernul imperial despre acest dezastru. În această epocă, se afla pe tron împăratul Shizong (Jiajing); el a publicat un decret condamnându-i pe franci, spunându-le să se întoarcă în ţara lor şi a ordonat regilor din Siam şi din alte ţări să-şi ajute vecinii. Totuşi, nici unul dintre aceştia nu a dat ascultare şi regatul Malacca a fost astfel distrus". Acţiunea nu a rămas fără urmări: China şi-a închis porţile „barbarilor din Occident".

Lovitura lui Albuquerque i-a neliniştit pe regii ţărilor vecine, ca Siam, Pegu, Modjopahit, Kampuchia, Champa etc., care considerau că duc o politică bună trimiţându-i ambasade şi cadouri sau primindu-i cu fast solii. Dar „zeul războiului" se îndrepta deja spre Marea Roşie, unde veneţieni şi arabi armau la Suez flota care va distruge puterea portugheză. În timpul acestei campanii, purtate fără mare succes, lui Albuquerque i-a venit ideea cea mai grandioasă şi mai năstruşnică apărută vreodată în mintea unui cuceritor: să-l convingă pe regele Etiopiei să deturneze cursul Nilului către Marea Roşie, pentru a face Egiptul de nelocuit! Ideea a fost uitată căci curând turcii au intrat în Cairo[1]. Se spune că Napoleon, descoperind-o în biblioteca sa din Sfânta Elena, a rămas stupefiat... Obligat să facă ordine, Albuquerque s-a întors la Goa. Indisciplina trupelor, corupţia agenţilor regali, maşinaţiile clerului şi decăderea moravurilor îmbrăcaseră forme scandaloase. El era renumit pentru integritatea sa, ceea ce i-a creat numeroşi duşmani la Curtea din Lisabona. Sub influenţa intrigilor ţesute de aceştia, în 1515, regele a hotărât să-l înlocuiască cu Lopez Soarez, cel mai înrăit dintre inamicii săi.

Bolnav, epuizat, înăcrit, cel mai mare dintre viceregii Portugaliei în Indii consemna în jurnalul personal: „Suport duşmănia oamenilor, datorită dragostei faţă de rege, şi dizgraţia regelui, datorită dragostei faţă de oameni! În mormânt, bătrâne fără pată, a sosit timpul; în mormânt!" Apoi şi-a recomandat fiul aceluiaşi monarh ingrat, încheindu-şi scrisoarea printr-o frază simplă: „Nu vă spun nimic despre Indii. Ele vă vor vorbi destul, şi pentru ele, şi pentru mine". Albuquerque „cel Mare", cum i s-a spus, a murit la Goa la 16 decembrie 1515[2].

Pândit de ghinion

Ferao Mendes Pinto — al doilea protagonist „prototip" al expediţiilor portugheze în Indii — aparţinea miilor de adunaţi în mare grabă pe cheiurile Lisabonei şi îmbarcaţi cu sau fără voie pentru Indii. Când, la bătrâneţe, şi-a scris povestea vieţii cu titlul de *Peregrinaçao* (Peregrinarea), el relatează, cu mare vervă, cum a fost „de 13 ori prizonier şi de 17 ori vândut indienilor, în Arabia fericită, în China, în părţile tătăreşti, în Madagascar, în Sumatera şi în mai multe regate şi provincii ale arhipelagului oriental de la marginile Asiei". Autorul îşi pune destinul sub semnul neşansei. Prima sa escapadă de băieţandru pe o caravelă a fost scurtă. Abia ieşită în larg, nava a suferit atacul unui corsar francez care, după ce a jefuit-o, a scufundat-o. Împreună cu alţi 15 membri ai echipajului, Pinto s-a trezit în fundul unei cale „legat de mâini şi de picioare..." şi cu perspectiva de a fi vândut ca sclav mahomedanilor. În cele din urmă, corsarii i-au abandonat pe o plajă, dezbrăcaţi şi într-o stare mizerabilă.

Mendes Pinto s-a îmbarcat pentru Indii abia 14 ani mai târziu, la 11 martie 1537. Dar la escala în Mozambic a hotărât să se înroleze pe o navă de piraţi. Prima sa victorie a fost asupra unui mare vas arab, bombardat în apropierea insulei Socotra. Din cei 80 pasageri, numai cinci au rămas în viaţă.

La 6 noiembrie 1537 la orizont au apărut pânze. Portughezii, sperând o captură bună, s-au apropiat. Din păcate, erau nave mari turceşti, care au început imediat să-i vâneze! A urmat masacrul. Din cei 54 oameni ai echipajului, cei 11 scăpaţi s-au trezit în lanţuri. Doi dintre ei au murit a doua zi şi turcii i-au tăiat în bucăţi pe care le-au atârnat de catarge, ca semn al victoriei. Supravieţuitorii urmau să fie vânduţi la licitaţie într-o piaţă publică din Moka (port în Yemen), după trei săptămâni de temniţă.

Pândit permanent de ghinion, cum scrie în lucrarea sa, Mendes Pinto a fost cumpărat de un grec, „cel mai zgârcit, cel mai inuman, cel mai crud om ce poate fi întâlnit". Ameninţându-l destul de convingător pe grec că se sinucide, acesta şi-a revândut sclavul, pentru 300 reali plăti-

---

[1] Turcii au ocupat Cairo la 22 ianuarie 1517. Ultimul sultan mameluc a fost executat la 13 aprilie, Egiptul intrând sub stăpânirea Imperiului otoman.

[2] Fiul său va redacta, pe baza însemnărilor sale, volumul *Comentarii* (1557), un fel de lucrare autobiografică a tatălui său, preţios instrument de lucru pentru cercetătorii epocii.

bili în curmale, unui evreu... care l-a condus la Ormuz și l-a predat comandantului portughez al fortăreței, în schimbul unei „despăgubiri cinstite"... Atunci s-a îmbarcat pentru Goa și, încă o dată, puțin a lipsit să nu fie capturat de pirați.

La Goa, afluxul de bogății era uluitor. Bineînțeles, ele se găseau din abundență la curtea viceregelui, în casele episcopilor și aristocrației coloniale, o aristocrație leneșă, dar atentă să nu împrăștie bogăția. Un lux extravagant, plăcerile și depravarea domneau la Curte. Integritatea morală a unor Almeida sau Albuquerque rămăsese numai în amintire. Miilor de soldați și marinari cutreierând fără rost străzile li se adăugau aventurierii care continuau să sosească din Portugalia, vânzându-și brațele și muschetele celui ce oferea mai mult. Scrierile timpului îi prezintă pe acești vagabonzi ca pe o adunătură de supuși răi, de necredincioși, de bandiți fără cuvânt: rușinea Lusitaniei. O scrisoare din 1545, trimisă din Malacca regelui Portugaliei, spunea că „toți aceștia nu se mai tem de Dumnezeu și de atotputernicia sa și lucrează numai pe contul lor, încât nu mai vin până la această cetate, ceea ce provoacă o mare pagubă administrației noastre".

Mendes Pinto a alunecat în această categorie.

La Goa a intrat în serviciul unui gentilom, care se ducea să-și preia postul la Malacca. Acesta i-a arătat o anumită considerație, însărcinându-l cu misiuni de încredere, ce comportau riscuri. Trimis la regele din Batak, în Sumatera, de pildă, a suferit un naufragiu, o rătăcire prin junglă și o nouă perioadă de sclavie, sau: în timp ce se afla la Pattani, întâmplarea i-a scos în cale un aventurier, pe Antonio de Faria. L-a însoțit pe acesta în Marea Chinei, într-o interminabilă urmărire a unui pirat malaysian, ce-i adusese o ofensă. A mers cu el, până la Liampo (Ning bo?), pe coasta chineză de la Zhejiang, unde portughezii erau tolerați. Acolo Faria le-a vorbit însoțitorilor săi despre șaisprezece morminte regale numai bune de jefuit, aflate într-o insulă numită Calempluy, ceva mai departe spre nord!

La 14 mai 1542, Mendes Pinto era în expediția care a părăsit Liampo, cu două ambarcațiuni transportând 55 portughezi, înarmați cu muschete și sulițe, un preot, pentru a celebra liturghia, 48 marinari pentru vâsle și pânze, 42 sclavi pentru muncile de mică importanță. Un marinar chinez i-a condus spre golful Bohai și marile fluvii ale Manciuriei, dar nemaiputând suporta nedreptățile și amenințările „barbarilor", fără să-i anunțe i-a abandonat în voia sorții.

În aceste ape necunoscute, aventurierii au reușit să descopere insula comorii... „înconjurată de un zid de jad... cu mari clădiri, turnuri, coloane și capiteluri bine aurite din toate părțile". Au debarcat, au deschis un prim mormânt, apoi al doilea, au desfăcut sicriele și au risipit osemintele pentru a pune mâna pe aur, argint și bijuterii. Dar alarma fusese dată. Au fost obligați să fugă. Un taifun i-a ajuns din urmă, aruncând ambele nave pe coastă. Doar 14 portughezi, curând reduși la nouă, au reușit să se salveze. Mendes Pinto se afla printre ei.

La ieșirea din China, Mendes Pinto și-a continuat „călătoriile sale aventuroase": a naufragiat pe insula japoneză Tanega, apoi, la fel de plin de neastâmpăr și ca întotdeauna în criză de bani, a revenit la Malacca, de unde a pornit spre Java și Celebes, în Birmania și Siam, pe Gange și Brahmaputra.

Pe la 1549, *picaro-ul* devenise negustor. Norocul îi surâsese. Nava sa, plecând împreună cu multe altele către Japonia, scăpase singură dintr-o furtună îngrozitoare. Fără rival la sosirea în port, încărcătura lui Pinto și-a sporit prețul de peste zece ori.

La o a patra călătorie spre Japonia proaspătul negustor l-a cunoscut pe preotul Francisco Xavier, care predica la Kagoshima. Întâlnirea lor a lăsat urme: i-a provocat un acces de fervoare religioasă lui Pinto, care a început să dovedească umilință și pioșenie. Revenit la Lisabona în 1558, și-a redactat *Peregrinacao* și a murit la 8 iulie 1583, în vârstă de 74 ani.

Mercenarul adoptat

După cucerirea portului Malacca, ambasadorii lui Albuquerque au promis regelui Siamului ajutor împotriva vecinilor săi din nord. 120 mercenari portughezi (a treia categorie-tip de pe scena imperiului colonial al Lisabonei) i-au instruit soldații în mânuirea muschetei. Alte câteva sute s-au instalat în cele cinci orașe ce le fuseseră deschise și, foarte repede, s-au făcut extrem de antipatici, din cauza insolenței lor. O parte dintre ei visau la Kampuchia vecină, pe care și-o imaginau plină de aur.

În anul 1582 sau 1583, la curtea regelui Satha din Kampuchia a sosit portughezul Diego Veloso. Era născut în 1559 sau 1560 la Amarante. Nu se știa decât că pornise din Malacca, împreună cu alți câțiva tovarăși. Veloso a reușit să se facă simpatizat de rege, care l-a luat ca „fiu adoptiv" și i-a dat în căsătorie pe una dintre verișoarele sale. În 1593 a debarcat, venind din Manila, un alt mercenar, spaniolul Blas Ruiz de Hernan Gonzalez, și el adoptat de rege[1]. Veloso și Ruiz aveau să fie eroii unei întreprinderi nebunești, a cărei amintire s-a păstrat în Kampuchia.

Cum amenințarea siameză devenise îngrijorătoare, suveranul kampuchian l-a însărcinat pe Veloso, în iulie 1593, să ducă la Manila (posesiune spaniolă) o cerere de ajutor adresată Spaniei. Prea târziu. Când Veloso s-a reîntors în Kampuchia, în februarie 1594, siamezii ocupaseră Ca-

[1] Din anul 1580, Portugalia fusese cucerită de regele Spaniei Filip II.

pitala, din care regele fugise spre Laos. Portughezul, căzut în capcană, a împărtășit soarta compatrioților săi prizonieri, transportați în Siam.

Veloso deținea arta de a convinge. Siguranța și vorbăria sa l-au încântat pe regele Siamului, Naresuan cel Mare, care i-a încredințat o ambasadă în Filipine și o navă încărcată cu mărfuri, pentru a-și apropia bunăvoința Spaniei. După ce l-a regăsit pe Ruiz și pe alți câțiva, care reușiseră să evadeze și să ajungă la Manila, Veloso a revândut încărcătura siameză și a început să plănuiască recucerirea Kampuchiei. Pentru a-l antrena și pe guvernatorul spaniol din Filipine în afacere, nu a ezitat nici un moment să semneze în numele lui Satha, la 3 august 1595, „capitulații care plasau Kampuchia sub dependența Spaniei și prevedeau trecerea la religia catolică a regelui, a familiei și a supușilor săi".

La 18 ianuarie 1596, o expediție comandată de generalul Galinato a pornit din Manila cu trei nave împreună cu Veloso și oamenii săi, cu 120 „vechi soldați castilieni". Expediția a început cu semne de rău augur: o furtună a împins fregata generalului cu grosul trupelor spre coastele malaysiene, iar nava lui Veloso a eșuat la vărsarea Mekongului. Când oamenii lui Ruiz și Veloso au ajuns la Phnom-Penh, capitala Kampuchiei, li s-a adus la cunoștință că siamezii fuseseră alungați din țară și că eliberatorul devenise rege cu numele de Reamea Chung Prei. Palatul lui se afla la câteva leghe distanță...

Primiți cu răceală, izolați în cartierul rezervat străinilor și lipsiți de generalul lor, spaniolii au început să se agite. O ceartă obscură le-a servit de pretext pentru a jefui opt jonci comerciale, pentru a incendia cartierul chinez și pentru a masacra 300 locuitori. Regele cerând despăgubiri, relațiile au devenit încordate.

Însoțit de 38 dintre oamenii săi, Diego Veloso s-a dus la palat pentru a căuta înțelegere. Dar atmosfera nu era favorabilă unei concilieri, discuțiile s-au prelungit și cei 38 s-au hotărât să rezolve rapid problema. După versiunile portugheze și spaniole, la 11 mai 1596, „...alegându-l pe Veloso ca șef și pe Ruiz ca secund, cu binecuvântarea de rigoare a preotului Aduarte, această mână de oameni a luat cu asalt palatul noaptea. Profitând de surpriza și confuzia kampuchienilor, a incendiat clădirile, a aruncat în aer pulberăria, l-a ucis pe rege și pe unul dintre fiii săi și a reușit să se retragă spre navele de la Phnom-Penh, după o urmărire de 24 ore, în care s-au dezlănțuit împotriva lor mii de indigeni, ce și-au revenit din panica inițială, năpustindu-se asupra europenilor".

Fregata spaniolă, care-și reparase avariile la Malacca, a sosit a doua zi. Generalul Galinato a condamnat lovitura lui Veloso și, considerând întreprinderea iremediabil compromisă, a hotărât să se reîntoarcă la Manila. Dar Veloso și Ruiz nu erau dintre cei care renunță. Au debarcat pe coasta Anamului și, străbătând jungle și munți, s-au îndreptat spre Laos, unde „tatăl lor adoptiv" și familia regală își găsiseră refugiul. Și l-au descoperit! Dar, din păcate, Satha și moștenitorul tronului muriseră de multă vreme, din familia regală nemairămânând decât un prinț debil, în vârstă de 19 ani. Însoțiți de o escortă laoțiană, ei au readus în Kampuchia „ultimul lor atu", făcându-l să fie recunoscut ca rege sub numele de Barom Reachea. Era luna mai 1597.

„Laksamana" așteaptă momentul

Veloso și Ruiz câștigaseră, în aparență. Tânărul rege, mare iubitor de alcool și desfrâu, datorându-le restaurarea, nu le putea refuza nimic. Timp de câteva luni, cei doi au fost atotputernici, copleșiți de onoruri, fiecare cu câte o provincie ca fief. Dar regatul începuse să fiarbă. Ici și colo au izbucnit revolte. Au apărut pretendenți la tron. Chiar la palat acționau dușmani care le urzeau pieirea.

La insistențele lor, regele a cerut la Manila, la Malacca și chiar la Goa ajutoare, pentru a menține ordinea. În ciuda promisiunilor, nu a primit însă nimic. Încă nu se știa că

(Continuare în p. 72)

Detaliu dintr-un paravan nipon, reprezentând portughezi în Japonia

AȘA VA PLACE ISTORIA ?

ASIGURĂRILE DE LA LLOYD LA NAPOLEON I

CLAUDE PASTEUR

● Lloyd's Coffee din Lombard Street ● Corăbii cu „lemn de abanos" tânăr ● Beaumarchais ripostează ● „Aiureala" revoluționarilor ● Din guvern direct în temniță ● Bancherul Laffitte nu cedează împăratului

Dacă în Franța, datorită lui Colbert, asigurările maritime au mers bine, în Anglia ele au dus-o și mai bine[1]. La sfârșitul sec. XVII, trăia la Londra un cârciumar numit Edward Lloyd. Avea o cafenea în Tower-Street, strada comercială a orașului. Cafeneaua era o instituție relativ recentă, care aducea mult cu un club; armeni, venețieni, flamanzi, negustori din aceeași ramură comercială se reuneau aici pentru a schimba vești și a face politică. Interzise o vreme de Carol II, cafenelele și-au redeschis porțile prin hotărârea curților de justiție.

Astfel domnea Edward Lloyd în „instituția" sa, frecventată de negustori și căpitani de navă. Aici se purtau discuții și se stabileau contracte de garanție — Edward Lloyd oferea cu generozitate hârtie, cerneală și pene de gâscă.

Acest crâșmar se interesa cu pasiune de tot ce se întâmpla în lume. Conversațiile dintre clienți îi deschideau orizontul, îi stimulau imaginația. Preocupat să se extindă, în 1692 s-a mutat, stabilindu-se în Lombard Street, cartier construit de colonia lombardă și devenit centru economic al Londrei .

Clientela l-a urmat: „Lloyd's Coffee" a devenit un adevărat birou de afaceri maritime, unde se semnau contracte importante. Uneori aveau loc chiar licitații de nave; Edward a construit în acest scop și un podium. Între două vânzări, un băiat de prăvălie („waiter") urca pe acest podium pentru a anunța clienților cele mai proaspete știri din lumea întreagă. Interesul manifestat de public pentru aceste informații i-a dat ideea lui Edward să imprime știrile pe o foaie de hârtie, căreia i-a dat titlul Lloyd's News. Succesul nu s-a lăsat așteptat. În acea epocă, la Londra apărea un singur ziar, London Gazette, care nu publica decât fapte diverse și anunțuri. 76 numere au reușit să apară din ziarul lui Lloyd, până în 1696, când autoritățile publice l-au interzis.

În 1820, Asigurările Generale și-au propus să asigure viața lui Ludovic XVIII

Lunga istorie a cafenelei Lloyd are episoade dramatice, ca, de pildă, rivalitatea sa cu cele două companii „London Assurance Corporation" și „Royal Exchange Assurance Corporation", decanii companiilor de asigurare. Dar instituția fondată de Edward avea baze solide. În 1726, ziarul creat de el a reapărut sub titlul Lloyd's list. Publicul era informat despre cursul de schimb și valorile de la bursă, despre orele fluxului și refluxului, orarul plecării și sosirii marilor nave engleze și străine, despre catastrofele maritime etc.

Dar nu numai la „Lloyd's Coffee" se încheiau asigurări maritime: moda pariurilor atât de specifică Angliei îi indemna pe unii clienți să iscălească polițe pe te miri ce eveniment: supraviețuirea unui rege bolnav sau grațierea unui condamnat la moarte. Regele George II a încercat în zadar să interzică acest tip de polițe. Astfel s-a găsit o poliță care asigura cu un profit de 3 la sută viața împăratului Napoleon, între 21 martie și 21 aprilie 1813, perioadă când starea împăratului era în declin, după campania dezastruoasă din Rusia. Aceste pariuri fanteziste au făcut să se creadă, într-o perioadă, că Lloyd's reprezenta „piața asigurărilor".

Edward Lloyd a murit în 1740. Se gândise el vreodată că în Anglia „Cafeneaua" se va deveni o instituție oficială?

[1] Continuăm publicarea acestui articol, reprodus într-o formă prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Cazul Aimée Dubuc de Rivery

O marfă în mod special vulnerabilă a fost „lemnul de abanos", comerțul cu negri, care a continuat multă vreme după abolirea oficială a sclaviei. Trebuia continuată popularea țărilor noi, în care localnicii fuseseră masacrați, trebuiau cultivate pământurile cu mâna de lucru oferită de negri.

Printre nefericiții înghesuiți ca vitele în cale, în cele trei-patru luni de traversare, moartea era la ea acasă. Unii decedau din cauza bolilor, alții, disperați, se sinucideau. Unii încercau să se revolte și atunci îi aștepta spânzurătoarea. Nici o altă încărcătură nu-i costa mai multe griji pe căpitanii de corăbii decât aceasta, din carne, sânge și lacrimi.

Francezi, olandezi, portughezi, italieni, mai târziu englezi, cu toții au practicat acest comerț roditor. Un negru în bună stare se vindea ușor cu 600 livre în sec. XVIII. În ajunul Revoluției, comerțul cu carne era la apogeu. Articolul 44 al Codului negru, publicat în 1685, sub Ludovic XIV, îi declara pe negri „ființe de mobilier". Puteau fi deci asigurați ca bunuri materiale.

Corabia cu negri trebuia să aibă la bord un chirurg, însărcinat să verifice, în momentul cumpărării, starea de sănătate a negrilor, adesea machiați de traficanții locali. Chirurgul refuza bătrânii, bolnavii, indivizii „cu aer imbecil, ce trăda o dispoziție spre epilepsie". Cât privește negresele, ele trebuiau să aibă „sânii în sus", semn evident de tinerețe... Dacă dimensiunea abdomenului lor anunța un eveniment iminent, marfa valora mai mult, cumpărătorul primind, de fapt, doi sclavi în loc de unul. Pe mare, chirurgul le făcea vizite în fiecare zi captivilor, obligați să se plimbe pe punte, uneori să și danseze, pentru a-și menține condiția fizică. În ciuda acestor măsuri de precauție, se conta pe o șesime pierderi.

Începând din sec. XVII asigurările au acceptat să plătească pentru cei morți la bord de pe urma unei boli, cu condiția ca chirurgul să-i fi declarat la plecare „sănătoși și nedeteriorați". Se plăteau, de asemenea, negrii uciși în timpul unei răzmerițe sau condamnați la moarte pentru indisciplină. Jurisconsultul Pothier scria: „Asiguranții unei corăbii ce fac negoț cu negri știu că se urcă la bord dușmani care, prin fapta lor, ar putea provoca pierderea navei".

Această ultimă clauză nu a fost admisă de toți asiguranții. O dovedesc numeroase procese. Un alt jurisconsult, Emerigon, s-a pronunțat împotriva acestui comerț barbar: „Omul este imaginea divinității, el este mai prețios decât întregul pământ, pare deci imposibil ca o ființă de excepție să poată deveni un lucru, o marfă ce se cumpără și se vinde"...

Unul dintre pericolele maritime a fost — pentru multă vreme — pirateria. Pe brigantinele lor rapide, hoții mărilor atacau corăbiile comerciale, încărcate cu marfă, în principal în Mediterana. Piratii capturau nu numai marfa, ci și pe membrii echipajului, pe călători, pentru a-i revinde ca sclavi. Unii dintre acești prizonieri au rămas celebri, ca Sf. Vincent de Paul, care a fost sclav vreme de cinci ani. Din această aventură, care i-a afectat profund sănătatea, a păstrat o imensă milă pentru cei căzuți în sclavie.

La fel de cunoscută a fost soarta frumoasei Aimée Dubuc de Rivery, verișoară a Josephinei De Beauharnais, capturată de pirați la vârsta de vreo 15 ani. Ei au vândut-o Deyului de Alger, care a oferit-o bătrânului sultan de la Constantinopol. O notă scrisă de cumnatul ei, dl. Marlet, și depusă în arhivele ambasadei de la Constantinopol, povestește în câteva rânduri emoționantul destin al tinerei:

— D-ra Aimée Dubuc de Rivery, cumnata mea, născută în 1766 în Martinica, a fost crescută la Nantes, unde a primit educația cea mai aleasă și i s-au cultivat toate talentele, obligatorii pentru o tânără din familiile cu stare. Chemată de părinți în țara ei înainte de Revoluție, a fost luată prizonieră de pirați, și, după multe peripeții, frumoasa creolă a ajuns în serai, unde curând frumusețea și educația sa aleasă au fost remarcate de sultanul de atunci, Abdul-Hamid, care a făcut-o „sultana lui favorită". Aimée a ajuns astfel, grație piraților, la curtea Turciei, în vârful puterii.

Clavière și prietenii lui influenți

Existau și nave înarmate pentru războiul de corsari, ce aparțineau unei persoane particulare, recunoscută oficial de rege. Corsarul era deci un soldat care se lupta pe mare pe propria sa navă, angajându-se cu viața și bunurile sale în serviciul statului. În caz de ostilități cu o altă țară, corsarii cereau „scrisori de represalii", care le dădeau dreptul de a captura vase dușmane (de război sau comerciale) și de a-și apropria o bună parte din captură. Guvernul nu făcea mofturi la eliberarea acestor scrisori, întrucât corsarii ofereau avantajul de a se finanța singuri, ceea ce evita prelevarea de armament și nave aparținând statului.

Multă vreme, riscurile incendiului pe uscat și pe mare au fost relativ mari. Pe uscat se conta pe asociațiile caritabile ce veneau în ajutorul sinistraților, sau pe faptul că mai mulți proprietari se adunau să reconstruiască imobilele arse. A fost nevoie de uriașul incendiu din Londra, care a distrus, în 1666, catedrala Saint-Paul și peste o mie de case, pentru a se crea în Anglia un „oficiu contra incendiilor" și o companie ale cărei polițe erau valabile

Câţiva dintre cei ce şi-au înscris numele în epopeea asigurărilor: Beaumarchais, Robespierre, d'Herbois...

şapte ani. La Paris abia în anul 1753, un negustător parizian, Hilaire de Maison-Neuve, a creat, împreună cu şapte asociaţi, o „Cameră de asigurări generale contra incendiului". Mai multe încercări similare au avut loc în aceeaşi epocă, aproape toate sortite eşecului. În mai toate ţările, dezvoltarea asigurărilor împotriva incendiilor a fost frânată de teama izbucnirii unor incendii criminale, provocate exclusiv pentru a încasa indemnizaţiile.

La începutul sec. XVIII s-au creat mai multe companii de asigurări contra incendiilor, pe modelul societăţilor engleze, în mai multe oraşe, între care şi Parisul. Dar în Franţa ele s-au dezvoltat greu, iar în ce le priveşte pe cele pe viaţă, ele aveau o proastă reputaţie.

Trăia pe atunci la Paris un oarecare domn Etienne Clavière de vreo 50 de ani, genevez de origine, care, lucrând la Londra, patrie a asigurărilor, venise cu idei şi principii moderne privind acest domeniu. El visa să creeze societăţi asemănătoare la Paris, în colaborare cu prietenul lui, baronul Jean de Batz, cu vreo 20 de ani mai tânăr decât el. Cultivat, spirit umanist, înclinat spre proiecte mari, om de afaceri, dar nu lipsit de suflet, animat de grija faţă de ceea ce se cheamă bunul public, Clavière legase prietenie cu Mirabeau, pe care îl întâlnise în Anglia. Frecventase casa acestuia, unde îl cunoscuse pe Brissot, viitorul girondin, şi pe Condorcet. Era epoca efervescenţei unor idei generoase, sub influenţa filosofilor. Împreună cu Brissot şi Condorcet, Clavière a fondat „Societatea prietenilor negrilor", ce îşi propusese să abolească sclavia.

Genevezul tocmai se pregătea să creeze o companie de asigurare contra incendiilor, când a aflat că fraţii Périer urmăreau să înfiinţeze o companie asemănătoare. Personalităţi interesante aceşti doi ingineri, dintre care unul, Jacques, inventase pompa de la Chaillot, ce alimenta Parisul cu apă din Sena. Fraţii Périer vroiau, de fapt, să înlocuiască prin canalizare pitoreasca corporaţie a cărăuşilor de apă. Cât se poate de firesc deci ca apa să lupte cu focul. Ideea unei companii contra incendiilor s-a impus.

Clavière avea însă prieteni influenţi. Mirabeau şi Brissot, imediat informaţi, au declanşat o viguroasă campanie împotriva proiectului fraţilor Périer, demonstrând că aceştia nu sunt decât nişte bieţi jucători de bursă, că proiectul lor era plin de „greşeli, de intrigi şi şarlatanisme".

Avocatul Companiei apelor, un oarecare Beaumarchais, a ripostat prin pamflete la fel de energice. Autorul lui *Figaro* a demonstrat că tiradele lui Mirabeau nu erau decât „mirabeau-isme", inspirate de invidie. Eforturile lui nu au putut salva proiectul fraţilor Périer şi Clavière, cu sprijinul lui Calonne, controlorul general al finanţelor, şi-a pus pe picioare compania sa de asigurări contra incendiilor.

Sinuciderea unui ministru

Clavière a avut ideea de a plasa plăcuţe pe casele asigurate contra incendiilor. Pentru companie operaţia a avut un excelent efect de reclamă. Pe de altă parte, plăcuţele urmăreau să-i descurajeze pe răufăcători, pe cei care, din spirit de răzbunare, ar fi fost inspiraţi să dea foc casei duşmanului. Etienne Clavière s-a lansat apoi într-o operă de popularizare, pentru a explica marelui public mecanismul asigurărilor pe viaţă, întotdeauna interzise în Franţa. El vroia să creeze o companie de asigurare pe viaţă, după modelul celor ce prosperau în Anglia. Dar, în 1787, risca să fie concurat de bancherul Panchaud, ce depusese un proiect analog la Academia de Ştiinţe şi obţinuse vize favorabile de la Laplace şi Condorcet.

Clavière s-a grăbit atunci să încheie lucrarea sa *Pros-*

pectus 1788 și a depus-o la Academia de Științe din Paris. „În toate țările — scria el — unde unii oameni se ocupă de bunăstarea indivizilor, s-au situat la rang de binefăcători ai societății cei care au inventat asigurările". Apoi nu a mai așteptat apariția *prospectus*-ului lui; a deschis birourile Companiei sale Regale de asigurări pe viață. Prietenul său financiarul Delessert i-a garantat sprijinul total; un alt prieten, Fulchiron, i-a asigurat, împreună cu Delessert, administrația, în vreme ce matematicianul Duvillard a calculat o „Tabelă de mortalitate", ce va servi vreme de 50 de ani ca bază pentru calculele companiilor franceze de asigurări. Baronul Jean de Batz, grație sprijinului D-lui de Breteuil, ministru al Casei regale, a obținut decizia prin care compania contra incendiilor lua numele Companiei Regale de Asigurări, compusă din două compartimente: Incendii și Viață, cu privilegiul de 15 ani fără concurență. Ceea ce l-a înfuriat pe Mirabeau. Relațiile între tribun și Etienne Clavière s-au răcit. Mirabeau, permanent preocupat să-și joace rolul de pur și dur, s-a întors împotriva vechiului său prieten, declarând că privilegiul de mai sus „era o supraviețuire a anarhiei feudale" și a denunțat Compania Regală.

Imperturbabil, Clavière și-a urmat ascensiunea. În 1792, a fost numit ministru al contribuțiilor (ministru de finanțe) în guvernul girondin Dumouriez-Roland, care nu va dura decât două luni. Prietenul său, Brissot, devenit ministru de interne, îl introdusese la Dumouriez, ministru de război. Dar când, în iunie 1792, regele a revocat ministerul girondin, Clavière se găsea într-o perioadă „grea, de muncă și neliniști", în centrul atacurilor unor „comisari ignoranți și avizi", care îi cereau conturile companiei. La 10 august 1792, când populația l-a închis la Temple pe regele Ludovic XVI și familia sa, Clavière a reintrat în ministeriat. La 21 septembrie, Convenția a declarat regalitatea abolită și a proclamat republica.

Nu se mai spunea domn și doamnă, ci cetățean și cetățeancă...

Ce face Etienne Clavière? La 21 ianuarie 1793, Ludovic XVI, condamnat la moarte, aștepta în închisoare trăsura ce urma să-l conducă la eșafod. Se află că trăsura primarului Parisului, ce trebuia să-l transporte pe rege, nu era disponibilă. Unde putea fi găsită, la repezeală, o alta? Ministrul finanțelor, Etienne Clavière, și-a oferit-o pe a lui... Ce se întâmplă mai departe?

La 2 iunie 1793, Clavière a fost arestat. Companiile financiare au devenit suspecte, sunt suspectate de ajiotaj [trafic sub cursul schimburilor], cuvânt îngrozitor, sinonim cu manevrele oneroase. Clavière este transferat în închisoare, la Conciergerie. Acolo se află deja prietenul său, Delessert. A rămas în temniță șapte luni. În temniță a aflat despre soarta cunoscuților săi: Brissot a fost ghilotinat în octombrie; Roland s-a sinucis în noiembrie pe drumul spre Rouen, când a aflat că soția sa, Manon Roland, a fost executată. Condorcet s-a otrăvit; Dumouriez a trecut în rândurile regaliștilor. O lume murea, fără să fi apărut zorii unei societăți noi.

La 18 octombrie, Etienne Clavière a primit actul de acuzare: delapidare, ajiotaj, expedierea unor sume de bani în străinătate, corespondență cu regaliștii. În „memoriile" sale, contele Beugnot, care a împărțit aceeași celulă cu Clavière, alături de alți trei deținuți, a povestit tragedia acestui om, care, într-un gest de indignare, s-a sinucis în închisoare. Așa a murit primul ministru de finanțe pe care l-a avut republica.

Financiarul Delessert, mai norocos, și-a datorat libertatea unei „aiureli" a revoluționarilor, care l-au uitat în infirmeria de la Conciergerie. Pe 9 Termidor era liber. Cât îl privește pe baronul de Batz, un aventurier seducător în cel mai bun sens al cuvântului, a reușit să treacă prin

...și Brissot, Clavière, Mirabeau

Convenţie, fără să-i cadă în plasă, după care a izbutit să se strecoare şi sub Teroare. La 26 mai anul următor, Convenţia a pus sub sechestru bunurile Companiei Regale, ale cărei case au fost găsite aproape goale...

Napoleon nu are timp de Laplace

Napoleon nu a fost favorabil speculaţiilor economice, operaţiilor viagere, tontinelor, asigurărilor. Totuşi, în ciuda a ceea ce credea, el a contribuit la dezvoltarea acestora din urmă, introducând registrele Stării civile. În fapt, fiecare deces fiind notat oficial, exista o informaţie preţioasă pentru a întocmi tabelele de mortalitate. Un chilipir, într-un fel, pentru asigurările pe viaţă, care aveau să-şi stabilească calculele pe baze ştiinţifice, nu empirice.

Din păcate, tentativele de creare a unor companii de asigurare nu au găsit deloc un teren sub Primul imperiu (1804-1814). Degeaba a încercat Duvillard, fostul acţionar de la Compania Regală, să intereseze guvernul de proiectul său privind o casă de economie. Aceste soiuri de demersuri nu erau defel la modă, într-o vreme când războaiele neîntrerupte şi stoparea relaţiilor comerciale cu Anglia nu constituiau circumstanţe favorabile pentru economie. S-au păstrat numai câteva asociaţii discrete de ajutor reciproc contra incendiilor, dar fără publicitate. Cât despre asigurările pe viaţă, nici nu intrau în discuţie.

Totuşi, în 1812, marele matematician şi fizician Laplace nu s-a temut să scrie în lucrarea sa *Teoria analitică a probabilităţilor* câteva rânduri în favoarea asigurărilor pe viaţă, care erau „avantajoase pentru moravuri. Guvernul trebuie deci să încurajeze aceste instituţii şi să le respecte vicisitudinile". În 1812 însă, Napoleon, în plină campanie în Rusia, avea altceva de făcut decât să-l citească pe Laplace...

Întotdeauna vom fi surprinşi de partea practică a oamenilor mari. Acelaşi Napoleon, care nu acorda nici o atenţie asigurărilor, a avut multă grijă de veniturile sale personale. Era în 1815. Înainte să plece (pentru a muri) în Sf. Elena, Napoleon — notează un biograf — „a vrut să încredinţeze o sumă considerabilă onoarei celei mai austere, discreţiei celei mai verificate, cinstei celei mai rigide. L-a chemat deci pe Domnul Laffitte . Jacques Laffitte, marele bancher ce avea să devină fondatorul mai multor companii de asigurare, s-a dus deci la Malmaison şi a zăbovit acolo două ore. „Napoleon a deschis un sertar, i-a pus în mână ilustrului bancher 800 000 franci în bilete de bancă, l-a anunţat că îl transportase pe preţiosul său gravor de medalii în trăsură şi că îi va trimite trei milioane în aur în noaptea aceea.

Domnul Laffitte s-a aşezat la biroul împăratului, a luat o pană şi s-a pregătit de scris.

— Ce faceţi? l-a întrebat Napoleon.

— Sire, vreau să fac o autentificare a depunerii pe care mi-o încredinţaţi.

— O autentificare, a reluat împăratul pe gânduri, dar n-am nevoie de aşa ceva.

— Sunt sigur de asta, i-a spus Domnul Laffitte, dar eu pot muri.

— Şi eu; eu pot fi luat prizonier, i-a replicat pe un ton jovial împăratul, o să se găsească atunci autentificarea întocmită de dv. şi veţi fi compromis; nu vreau asta.

Domnul Laffitte nu a semnat deci autentificarea. Dar după moartea lui Napoleon, sumele depuse nefiind suficiente pentru a onora toate dispoziţiile testamentare ale împăratului, bancherul a adăugat 700 000 franci. Napoleon îşi plasase bine încrederea şi banii...

Regimurile vin şi pleacă, asigurările rămân... În anul 1823, un bărbat pe nume Fleury de Chaboulon devenea director al noii Companii Regale contra incendiilor, apoi „pe viaţă". Cine era personajul care făcea astfel carieră în asigurări? Fost secretar particular al lui Napoleon în timpul celor 100 de zile, cel care îl ajutase să plece din insula Elba şi continua să-l servească cu ardoare, până acolo încât şi-a publicat *Memoriile*, pentru a le reproşa francezilor că îşi abandonaseră propriul împărat...■

În româneşte de Florentina DOLGHIN

Un rege neasigurat — Ludovic XVIII ● La 38 ani, Victor Hugo îşi preţuieşte viaţa la 20 000 franci ● Mortul încă dă din pleoape ● Nebunia vitezei — 30 km pe oră! Iată câteva dintre subiectele pasionantei şi, adeseori, amuzantei istorii a asigurărilor pe care le puteţi întâlni în episodul viitor, din nr. 11/1993

ROMANICĂ

(Biverb: 5, 6)

Gheorghe BRAŞOVEANU

Călăreţul ce urcă pe drumul şerpuit de munte zăreşte, de îndată ce trece de ultima cotitură a potecii, „prora" Citadelei înălţându-se din ceaţă, asemenea unui vas fantomă rătăcind pe mare[1]. Înaltă cât un transatlantic, Citadela din Haiti este una dintre cele mai mari fortăreţe din lume. Corpul principal, care are cinci etaje, este construit în jurul unei curţi, după un model francez din secolul XVIII. Arcadele, tavanele boltite şi complicatul sistem de apeducte sunt asemănătoare celor folosite de romani. Bateriile de tunuri supraetajate reprezintă o inovaţie influenţată de arta construcţiilor militare din sec. XIX. Cetatea a fost ridicată la începutul acelui veac pentru a-i apăra pe haitieni — pe atunci o naţiune tânără, creată din foşti sclavi — de o eventuală invazie europeană.

CITADELA DIN HAITI —

SIMBOL AL UNEI NAŢIUNI

FRANCES MACLEAN

Fortăreaţa devenise principalul obiectiv pentru regele Henry Cristophe, un negru care a domnit între anii 1807-1820. Christophe a fost un monarh aspru, dar multe dintre măsurile sale au avut un caracter progresist. Într-o ţară sortită sărăciei şi anarhiei politice, legenda lui Christophe a devenit, ca proporţii cel puţin, foarte asemănătoare cu cea a regelui Arthur.

Citadela n-a mai fost terminată; lucrările s-au întrerupt după moartea lui Christophe. În urmă cu mai mulţi ani, un proiect de restaurare şi conservare, cu subvenţii internaţionale, a salvat-o de dubla acţiune destructivă a climei şi a timpului. Astăzi, Citadela este considerată un monument închinat primei împrejurări în care sclavii s-au ridicat împotriva stăpânirii coloniale, pentru a-şi făuri şi menţine propria lor naţiune. UNESCO a înscris-o pe lista moştenirilor culturale de interes universal, alături de piramidele de la Gizeh, Catedrala din Chartres şi Acropolea Atenei.

[1] Reproducem acest articol, într-o forma prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei *Magazin istoric*, din revista americana *Smithsonian*.

Sclav sau om liber?

La poalele promontoriului pe care a fost ridicată construcţia, se află locul unde se crede că a ancorat, în decembrie 1492, Cristofor Columb, în prima sa călătorie transatlantică. În apropiere este La Navidad, întâia aşezare europeană din Lumea Nouă. Columb a revendicat în mod oficial teritoriul pentru Spania şi i-a dat un nume, La Isla Española (mai târziu Hispaniola). Insula a fost, prin recoltele neîntrerupte de trestie de zahăr şi cafea, cea mai productivă colonie din Lumea Nouă, râvnită de toate celelalte puteri europene. Cruzimea plantatorilor şi variola au venit curând de hac băştinaşilor. Dar recoltele nu au fost afectate. Sclavi negri le-au luat locul indienilor arawak, asigurând pe mai departe profituri însemnate coloniştilor spanioli.

În anul 1679, Franţa a cucerit o parte din insulă, pe care a rebotezat-o Saint Domingue. Spaniei i-a rămas mai mult de jumătate, un teritoriu corespunzând, cu aproximaţie, Republicii Dominicane de astăzi. Doi ani după izbucnirea Revoluţiei franceze, în 1791, însufleţiţi de idealurile promovate de aceasta, locuitorii insulei s-au răsculat în masă *(Magazin istoric,* nr. 6/1981). După cucerirea independenţei, în 1804, teritoriul şi-a reluat vechea denumire: Haiti, adică „ţara munţilor".

În cei 12 ani de lupte s-au distins generalii negri Toussaint Louverture, Jean-Jacques Dessalines şi viitorul rege Henry Christophe. Toţi trei s-au temut că ar putea apărea o nouă armată şi o nouă flotă franceză, care să îi reducă, din nou, la starea de sclavie. Pentru a preîntâmpina o asemenea posibilitate, au conceput planul amplasării Citadelei şi a unui număr de alte 20 forturi mai mici pe culmile munţilor. Istoria îi atribuie lui Toussaint ideea şi lui Dessalines începerea lucrărilor. Christophe — supranumit regele Constructor, deoarece credea că prin înălţarea de clădiri grandioase, noul stat se putea impune în rândul naţiunilor — a fost cel care a dus proiectul aproape până la capăt.

Multe date despre originea şi viaţa lui Henry Christophe rămân simple speculaţii. Chiar şi înfăţişarea lui a dat naştere la descrieri extrem de variate. Un portret al său, realizat de pictorii curţii, îl înfăţişează ca un bărbat de statură medie, de vârstă mijlocie, cu umeri înguşti şi abdomen proeminent, cu un chip blând, inteligent, îmbrăcat ca un gentilom englez. Nimeni nu ştie dacă el s-a născut om liber sau sclav şi nici măcar de unde venea. Vorbea engleza la fel de bine ca franceza, dar ascundea acest lucru atunci când negocia cu englezii. Dr. William Hodges, arheolog amator, crede că s-a născut în Grenada britanică, ceea ce ar explica atât cunoaşterea limbii engleze, cât şi forma în care prefera să-i fie ortografiat numele — Henry; mai degrabă decât Henri. A plecat pe mare la vârsta de 10 ani, angajându-se ca mus. În cele din urmă, corabia pe care se afla a ajuns în Haiti. A rămas acolo până în 1780, când s-a înrolat într-un contingent francez ce avea să lupte alături de americani, în războiul lor de independenţă. A participat la bătălia de la Savannah (1778), în cursul căreia a fost rănit. S-a întors pe insulă, cu banii de soldă în buzunar. În căutarea unei slujbe, a devenit îngrijitor de cai la patronii Hanului Coroanei. Curând a fost avansat chelner, iar mai târziu a ajuns administrator (după ce s-a însurat cu Marie Louise Coidavid, fiica proprietarului). A fost un soţ devotat până în ultimii ani ai zbuciumatei sale vieţi şi un tată scrupulos, deşi deloc expansiv, pentru dolofanul şi puţin promiţătorul său fiu, Victor-Henry, sau fiicele sale Améthyste-Henry şi Anne-Athénais. Înainte de a intra în armata lui Toussaint, era deci un prosper di-

În 1803, la Vertières, haitienii înfrâng trupele lui Napoleon

În p. 69: *regele Christophe (în prim plan, sprijinit în baston) dirijează lucrătorii ce înalţă Citadela, dar pe care nu o vor termina vreodată*

rector de hotel și plantator.

În vremea războiului de independență haitian, Henry Cristophe a fost locotenentul lui Toussaint, primul conducător. A rezistat unei armate franceze de invazie, în anii 1801-1802, predându-se doar după ce i s-a promis că își va păstra gradul militar. Ulterior, i s-a alăturat lui Dessalines pentru a-i alunga pe ocupanți. După asasinarea lui Dessalines, Christophe a devenit, prin voința poporului, noul conducător al Haitiului. El a avut de înfruntat opoziția liderilor mulatri, care controlau atât adunarea legislativă, cât și economia și care îl doreau doar ca marionetă. După o confruntare militară cu opozanții săi, în ianuarie 1807, Henry Christophe s-a retras în nordul insulei, întemeind Regatul Haiti. În partea de sud, conducerea a revenit unui mulatru, pe nume Alexandre Pétion. Acesta a dat foștilor sclavi câte o mică parcelă de pământ. Dar pentru că Pétion s-a dovedit un slab conducător, producția a scăzut mereu și s-a instaurat dezordinea. Statul său s-a înglodat în datorii.

„Bomboanele regale"

La o ceremonie în onoarea celor care muriseră luptând împotriva trupelor franceze, Christophe a declarat: „Îi vom uimi pe cei care ne-au defăimat rasa, dovedind că nu suntem în nici o privință inferiori ca forță fizică și morală celorlalți locuitori ai lumii și arătând că putem ajunge la același nivel de civilizație și progres cu europenii". Dar pentru a realiza acest obiectiv, el avea de înfruntat multe greutăți. Deoarece proveneau din diferite triburi africane, mulți dintre cei 170 000 de supuși ai săi nu vorbeau aceeași limbă. Elementele care îi uneau pe supușii săi erau mai puține decât cele care îi dezbinau. De aceea, Christophe a condus țara cu o mână forte pentru a nu permite dezmembrarea statului. El a creat o aristocrație ereditară, formată din 4 prinți, 8 duci, 22 conți, 37 baroni și 14 cavaleri. A instituit coduri vestimentare, în special pentru „Primirea de joi", când curtenii îi sărutau mâna, după care îi adresau rapoarte și cereri personale. Bărbații trebuiau să apară îmbrăcați în tunici albe cu ciorapi de mătase și pantofi din marochin roșu cu catarame pătrate, cu săbii având mânerul suflat în aur și pălării rotunde.

Christophe a pus să se construiască un bulevard și o biserică pentru o somptuoasă ceremonie de încoronare, comandând în acest scop, din Anglia, un sceptru de aur și o spadă lungă de 2,40 m. În ziua de 2 iunie 1811, la 43 ani, el a fost încoronat ca

Christophe pozând pentru un tablou într-o atitudine ce amintea de regele Angliei George III, pe care îl admira în mod deosebit

Henry I, Rege al Haiti-ului, suveran al insulelor La Tortue, Gonâve și al altor insule îndepărtate, Nimicitor al Tiraniei, Înnoitor și Binefăcător al Națiunii Haitiene, Creator al Instituțiilor ei Morale, Politice și Militare.

Obiectivul căruia i-a consacrat aproape toată energia sa a fost renașterea economică a Regatului Haiti. A profitat și de dorința Spaniei, Angliei, dar mai ales a S.U.A. de a face comerț cu insula pentru a-și recupera profiturile pierdute pe vremea când Franța deținea privilegii comerciale exclusive în colonie. Printr-o muncă foarte severă reglementată, Câmpia de Nord producea, după numai câțiva ani, zahăr în cantități remarcabile.

Plantațiile mari au fost păstrate ca unități agricole. Nu a împărțit pământul foștilor scalvi, dar acestora le revenea un sfert din ceea ce realiza plantația și aveau sâmbăta liberă ca să își cultive micile grădini și să își vândă surplusul la piață. Duminicile erau pentru rugăciuni și odihnă. Dar, potrivit *Codului rural* al lui Christophe, muncitorii agricoli trebuiau să se trezească la ora 3 dimineața, de luni până vineri. La ora 4.30 plecau la câmp să dea foc mărăcinișurilor și să pună totul în ordine, până când se făcea ziuă și începeau munca propriu-zisă. De la 8 la 9 făceau o pauză pentru masă și lucrau apoi până la prânz. După o odihnă de două ceasuri, munceau până la apusul soarelui, când li se îngăduia să plece acasă.

Infracțiunile de orice fel atrăgeau condamnări grele. Furtul se pedepsea cu moartea. Măsurile aspre aplicate de Christophe erau menite nu numai să ducă la realizarea de lucruri măreție într-un timp scurt, dar și să ridice nivelul comportamentului social al haitienilor. Deși a fost un tiran aspru, care cădea uneori pradă acceselor de furie, Christophe s-a bucurat de reputația de a fi un om drept. Judecățile sale inflexibile se aplicau și propriei familii. Chiar prințul moștenitor, Victor-Henry, a efectuat o dată muncă silnică la Citadelă.

Pentru aplicarea legilor, Christophe a adunat un corp de armată de elită, alcătuit din bărbați recrutați în special din Africa, având toți aceeași înălțime și statură. Deoarece erau îmbrăcați la fel, în uniforme elegante, mucaliții i-au poreclit „Bomboanele regale".

La fel ca la Gizeh

Poate că dintre toate realizările lui Christophe cea mai folositoare a fost cea legată de învățământ. Credea cu ardoare în importanța instruirii și compensa propria sa nești-

ință de carte punând să i se citească mereu, pentru a fi la curent cu ultimele noutăți. Purta o vastă corespondență cu multe personalități din Europa, printre care aboliționistul Thomas Clarkson și episcopul William Wilberforce. Cheltuind mari sume de bani, a inițiat un program intensiv de instruire cu profesori aduși din Anglia și Statele Unite, pentru a pune bazele unui sistem național de învățământ cu predare în limba engleză, după modelul britanic. A creat o Academie Regală și un mare gimnaziu, în care să se învețe aritmetică, gramatică, istorie, geografie și limbi moderne. La capătul a doi ani, școala elementară era frecventată de 700 copii, iar cea secundară de 200.

Christophe s-a temut tot timpul că francezii s-ar putea reîntoarce. Avea o pasiune pentru telescoape și pusese să îl însoțească pretutindeni un paj care să poarte un astfel de obiect, înfășurat într-un șervet de pânză, în așa fel încât în clipele de răgaz să poată privi marea. Neliniștea sa era întemeiată. Tratatul de la Paris din 1814 îl detronase pe Napoleon, dar prelungise negoțul cu sclavi în posesiunile franceze cu încă cinci ani. Insula Guadelupa, din apropiere, revenise deja la sclavie.

Între timp, Pétion, rivalul lui Christophe, complota mereu împotriva lui. El s-a aliat cu francezii, care erau dornici să îl folosească drept unealtă pentru a-l doborî pe Christophe. În fața acestei situații, Christophe a grăbit lucrările de construcție la Citadelă. A devenit tot mai necruțător, având chiar scurte accese, în timpul cărora devenea periculos de violent.

În vreme ce oamenii lui Pétion beau rom la soare, poporul lui Christophe târa bușteni și lespezi peste munți, pentru Citadelă, sau muncea într-un ritm ucigător pe plantații. Patrick Delatour, arhitect restaurator și istoric, care lucrează în prezent la Citadelă, a emis ipoteza că pentru construirea ei a fost necesară o forță umană egală cu cea folosită pentru una dintre marile piramide de la Gizeh. Asemenea unora dintre egiptenii care s-au refugiat în deșert, nici haitienilor nu le plăcea munca grea și disciplina severă. Instigați de către Pétion, au început să organizeze tot mai multe comploturi împotriva lui Christophe. Acesta a reușit să le zădărnicească pe toate.

În 1820, asistând la o ceremonie, s-a prăbușit deodată pe podea și nu s-a mai putut ridica. Făcuse o congestie cerebrală, care i-a paralizat partea dreaptă. A fost transportat la palat.

Hărțuielile de la graniță cu oamenii lui Pétion s-au întețit. Proprii lui generali au început să își dispute succesiunea. Încercând, cu o ultimă sforțare, să recâștige controlul asupra situației, să își dovedească talentul de conducător și puterea de fascinație care îl menținuseră la cârma țării atât de mult timp, Christophe i-a poruncit medicului său să îi frecționeze corpul cu un lichid fierbinte preparat din rom și ardei iute, până ce n-a mai suportat usturimea. A fost apoi ajutat să se îmbrace și a ieșit din palat. Și-a adunat soldații și stând în picioare în fața lor, le-a vorbit. Apoi, s-a întors să încalece, dar s-a prăbușit cu fața în jos la pământ. Suferise un nou atac cerebral.

În noaptea aceea s-a răspândit vestea că a izbucnit o răscoală. Prin palat răsunau strigăte: „Libertate! Jos sclavia! Jos cu regele!". Unul dintre puținii aghiotanți care nu îl părăsiseră a relatat reacția lui Christophe: „Deoarece poporul din Haiti nu mai crede în mine, știu ce am de făcut". A cerut să i se aducă apă caldă și lenjerie curată. Și-a schimbat hainele, apoi a spus noapte bună soției și copiilor săi. De îndată ce a rămas singur, a luat un pistol și și-a tras un glonte în inimă.

După moartea lui, țara a intrat într-un declin prelungit.■

Traducere de
Raluca COTRUȚĂ

IMPERIUL COLONIAL PORTUGHEZ..

(Urmare din p. 63)

o expediție plecată din Manila la 17 septembrie 1597 fusese scufundată de o furtună. Totuși, peste un timp, la Phnom-Penh au sosit câteva zeci de aventurieri și preotul Maldonado, dominican, apoi o fregată și un galion spaniol, care urcaseră pe Mekong. Mandarinii de la curte, care îi dușmăneau pe portughezi, au înscenat o răzmeriță, în fața căreia lusitanii au pus mâna pe arme, i-au antrenat pe aliații lor japonezi, aruncându-se asupra taberei malaysiene. Era exact momentul așteptat de *laksamana*, comandantul armatei terestre și marinei regale, ale cărui trupe camuflate în împrejurimi au trecut imediat la atac. Înconjurați, depășiți ca număr, aventurierii, incapabili să se servească de muschete, s-au apărat cu curaj, dar au murit unul după altul. Numai fregata spaniolă a reușit să fugă cu preotul Maldonado și alți câțiva, care au povestit masacrul.

Imperiul portughez din Indii a cântărit puțin în fața lui „Vereenigde Oostindische Compagnie" (Compania Indiilor Orientale), fondată la Amsterdam, în anul 1602, și având permisiunea „de a încheia pacte, de a întreprinde acțiuni de război, de a lua pământuri în posesiune, de a construi fortărețe, de a numi funcționari și a bate monedă". Imperiului portughez îi vor rămâne Goa (până în 1961) și câteva factorii în Indii, Macao, jumătate din insula Timor. Negustorii și contabilii olandezi i-au înlocuit pe mercenarii și pe gentilomii cu panaș... Descendenții acelor portughezi din sec. XVI, deveniți indieni, chinezi, malaysieni sau thailandezi, au păstrat până astăzi nume ca Souza, de Lopez sau Santos. ■

În românește de
Eugen DENIZE

TAROM — O EMBLEMĂ

A ARIPILOR ROMÂNEŞTI

• 23 iulie 1919. La Conferinţa de pace de la Paris, Nicolae Titulescu susţine necesitatea înfiinţării unor companii internaţionale de transport aerian • Cea dintâi legătură aeriană între Vestul şi Estul Europei prin România • „Aviaţia a creat între Franţa şi România o nouă şi puternică trăsură de unire" • 1929: în cinci luni, avioanele româneşti au transportat 877 pasageri pe 202 090 km zbor • TAROM în I.A.T.A.

Paris, 1919. Abia s-au stins ecourile primei conflagraţii mondiale. În capitala Franţei, oamenii politici şi diplomaţii lumii, discutând despre încheierea păcii, se referă implicit la viitorul omenirii.

În acest cadru, Nicolae Titulescu abordează, la 23 iulie 1919, şi o stringentă problemă a actualităţii: dezvoltarea aviaţiei. Pornind de la importanţa pe care aviaţia a avut-o în anii primului război mondial, Nicolae Titulescu pleda pentru înfiinţarea unor companii internaţionale de transport aerian la care să contribuie şi statul român. Titulescu sublinia rolul deosebit pe care aviaţia îl deţine în consolidarea legăturilor dintre state. Două luni mai târziu, în cadrul aceleiaşi Conferinţe de la Paris, a fost semnată Convenţia pentru reglementarea navigaţiei aeriene, la care au aderat 26 de state, printre care, bineînţeles, România.

Se deschidea, astfel, o pagină nouă în istoria legăturilor dintre ţări şi popoare, în cronica participării românilor la dezvoltarea civilizaţiei şi culturii pe bătrânul continent european, de data aceasta prin intermediul aviaţiei.

Tradiţiile aviaticii româneşti, se ştie, sunt legate de înseşi începuturile aviaţiei mondiale. Traian Vuia, Aurel Vlaicu, Henri Coandă — spre a aminti doar pe cei mai cunoscuţi pionieri români ai aviaţiei — sunt printre cei ce au făcut ca visul milenar al omului, zborul, să devină realitate şi să se înscrie printre marile realizări ale civilizaţiei din acest secol.

Vom începe călătoria noastră în trecutul aviaţiei civile româneşti din preajma unui monument ridicat în urmă cu peste şapte decenii în apropierea aeroportului Băneasa şi care aminteşte un moment deosebit din istoria nu numai a aripilor româneşti, ci şi a deschiderii României spre lume.

Să ne oprim deci şi să citim inscripţia sa: *„La 12 XI 1922 s-a inaugurat acest monument pentru comemorarea deschiderii liniei aeriene internaţionale Paris-Bucureşti-Constantinopol de către Compania Franco-Română de Navigaţie Aeriană"*.

Era transmis astfel generaţiilor viitoare, spre neuitare, mesajul unei realizări deosebite a tinerei autorităţi aeronautice româneşti şi a aviaţiei naţionale de transport.

Să urmărim, aşadar, pe baza documentelor şi mărturiilor vremii, câteva repere semnificative din istoricul transporturilor aeriene româneşti, de la începuturile lor — din urmă cu aproape trei sferturi de veac — până la realităţile de largi perspective ale actualei companii TAROM, una

Echipaje L.A.R.E.S. în fața unui avion „Potez - 560"

dintre puternicele companii aeriene din această parte a continentului, care de la 22 aprilie 1993 a devenit membru activ al Asociației Internaționale a Transportului Aerian (I.A.T.A.), cu sediul la Montreal-Canada, asociație care are în componența sa, în prezent, peste 200 membri activi și asociați.

După cum preciza doamna *Carmen Rădulescu*, purtătorul de cuvânt al TAROM — cu a cărei colegială cooperare am realizat acest serial de prezentare a aviației civile de transport române —, între principalele avantaje ale companiilor membre ale I.A.T.A. se află: *reducerea costurilor administrative și operative, urmare a preluării de către Asociație a unor sarcini din acest domeniu; integrarea într-un cadru informațional complex cu acces la un volum considerabil de date; posibilitatea de a menține niveluri ridicate de siguranță și eficiență, la prețuri competitive etc.*

Și, desigur, o nouă confirmare a faptului că „S.C. TAROM-S.A." pătrunde astăzi în elita companiilor de transporturi aviatice mondiale.

Dar mai bine să deschidem cronica tradițiilor aeronauticii civile de transport din țara noastră la paginile ei de început, din urmă cu peste șapte decenii. Și vom putea înțelege mai ușor drumul parcurs și mai ales locul unde ne situăm în prezent și spre ce zburăm.

Am văzut, așadar, că la 13 octombrie 1919, România s-a aflat printre cele 26 de state care, la Paris, au semnat Convenția pentru reglementarea navigației aeriene, document care statua noua dezvoltare a aeronauticii în noua Europă, creată după primul război mondial.

După nici un an de la acest eveniment, la *26 iunie 1920*, s-a înființat la București, în cadrul Ministerului comunicațiilor, *Direcțiunea aviației*, punându-se astfel bazele autorității aeronautice și, totodată, a aviației de transport din țara noastră: „Navigația aeriană — se spunea în documentul de constituire a Direcțiunii aviației — este o problemă cu totul nouă, care astăzi se impune în mod imperios, mai ales după rolul ce l-a jucat în timpul războiului... Transportul rapid de călători și mărfuri, de coletărie ușoară și mai ales serviciul de poștă acut, iată principalele atribuții ale acestui mod de locomoțiune".

Iată, în continuare, o succintă cronologie istorică a principalelor etape din dezvoltarea aviației de transport civile din țara noastră.

1920. La 12 noiembrie statul român concesionează exploatarea liniilor externe Companiei Franco-Română de Navigație Aeriană, cu sediul la Paris, înființată în aprilie același an și care este autorizată a transporta — pe termen de 20 ani — călători, mărfuri și poștă pe rutele: București - Belgrad - Budapesta - Viena - Praga - Strasbourg - Paris și București - Istanbul. Se realiza astfel *cea dintâi legătură* aeriană între Vestul și Estul Europei, de la Atlantic până la Bosfor.

Au fost amenajate primele două aeroporturi ale companiei la București-Băneasa și la Arad-Gai.

În *1922* — după cum am amintit — s-a realizat efectuarea zborurilor pe întreg traseul Paris - București - Istanbul, evenimentul fiind marcat prin amintitul monument de la Băneasa.

1923. Direcțiunea aviației din Ministerul comunicațiilor este trecută în cadrul Inspectoratului General al aeronauticii din cadrul Ministerului de război. Aeroportul București-Băneasa este dotat cu o instalație de alimentare cu combustibil, o uzină electrică, clădiri pentru stația meteorologică, noi depozite și ateliere, garaje, un pilor pentru stația T.F.F.

Avioanele folosite de companie sunt de tip *Caudron* (5-7 locuri) și *Blériot-Spod* (3 locuri).

1925. Se deschide, experimental, traficul intern de pasageri și poștă, în cadrul Direcției aviației civile (din 1927, Serviciul național al navigației) din Ministerul de război, pe rutele București-Galați-Iași, cu piloți militari și avioane ale armatei.

1926. Compania Franco-Română de Navigație Aeriană se reorganizează, denumindu-se *Compania Internațională de Navigație Aeriană.*

1928. La 2 august, se redeschide traficul intern, fiind în exploatare liniile: București - Galați - Chișinău (410 km), București - Iași - Cernăuți (536 km), București - Cluj (380 km) și București - Constanța (200 km).

1929. În sezonul de exploatare 20 mai-26 octombrie, pe traseele mai sus-amintite au fost transportați 877 pasageri și 1 806 kg marfă, în 202 090 km zbor.

Personalități ale vieții politice românești au salutat dezvoltarea aviaticii naționale, succesele dobândite de aceasta în primul ei deceniu de existență.

Astfel, *dr. N. Lupu*, ministrul muncii și al cooperației în 1927, nota: „Aviația, independent că este element de apărare, este fără discuție în timp de pace element civilizator. Prin dânsa, spațiile dispar, timpul se scurtează, granițele se apropie".

Un an mai târziu, *R. Franasovici*, subsecretar de stat, scria: „Pentru consolidarea internă a României, creațiunea forțelor aerului joacă un rol de o importanță covârșitoare. Menită să aducă noi garanții de siguranță în apărarea teritorială, aviația își oferă serviciile sale neprețuite progresului și civilizației prin în-

temeierea navigaţiunii aeriene de pace.

Comunicaţiile aeriene au adus pretutindeni un aport nebănuit de propăşire economică. Iată de ce, orice bun român nu poate ura ţării sale decât o aviaţie puternică, deoarece o aviaţie tare este o România tare"

La rândul său, *Al. Vaida-Voevod*, prim-ministru, declara în martie 1929: „Un popor care nu are aviaţia impusă de împrejurări este menit pieirii din concertul naţiunilor".

1930. Începând cu 1 ianuarie, aviaţia civilă este trecută în cadrul Direcţiei comerciale a Ministerului industriei şi comerţului, funcţionând ca *Serviciul central al aviaţiei civile*. Tot în acest an ia fiinţă *prima companie naţională* de transport aerian, sub denumirea de *Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat* (L.A.R.E.S.).

Să consemnăm şi această apreciere asupra aviaţiei datorată mareşalului *Al. Averescu*, publicată de revista *România aeriană*, din iunie 1931: „Cucerirea aerului este una din cele mai mari glorii cu care se poate mândri omenirea.

Printre mijloacele de comunicaţie cari de un secol încoace au făcut progrese nebănuite în trecut, acelea pe cale aeriană s-au pus fără multă întârziere în fruntea tuturor celorlalte"

În fine, tot în 1931, J.L. Dumesnil, ministrul Aerului, din Franţa, referindu-se la colaborarea aeronautică româno-franceză, declara în paginile aceleiaşi publicaţii, *România aeriană:* „Aviaţia a creat între Franţa şi România o nouă şi puternică trăsătură de unire. Astăzi, Bucureşti este la mai puţin de o zi de Paris şi distanţa este mică între două ţări pe care le lega din trecutul îndepărtat o atât de trainică dragoste.

Astfel, avionul, cel mai mare progres al timpurilor moderne, consacră secularа comunitate a idealului nostru latin".

Întrerupem deocamdată aici incursiunea noastră în istoricul aviaţiei civile româneşti, pentru a... zbura din trecut în prezent. Doamna Carmen Rădulescu, purtător de cuvânt al TAROM, ne prezintă câteva dintre realizările de ultim moment ale Companiei naţionale române de aviaţie civilă.

„Marele «complex» care este TAROM cu un personal de aproape 3 500 de angajaţi ce lucrează într-un lanţ de companii mente interdependente, a demarat în toamna anului 1992 operaţiunea de restructurare generală — punct de răscruce, când se construieşte viitorul transporturilor aeriene române şi chiar un nou TAROM, o COMPANIE A CALITĂŢII!

Subliniem acest lucru, nu numai pentru că fără servicii de foarte înaltă calitate nu am putea face faţă concurenţei tot mai accentuate, mai ales din Europa, ci şi pentru că ştim că primul contact cu ţara este precumpănitor pentru formarea imaginii României. Or, compania noastră este un port-drapel al ţării peste tot în lume. Prin specificul său de activitate, TAROM-ul s-a aflat în permanent contact cu lumea, cu atât mai mult în ultimii trei ani, când România a devenit o ţară deschisă. Tocmai de aceea, în strategia de dezvoltare pe termen mediu a companiei, Consiliul de administraţie al TAROM a acordat o atenţie specială alinierii serviciilor noastre la standardele internaţionale ale acestui sfârşit de mileniu.

Compania TAROM operează curse regulate şi charter, precum şi de cargo, pe 220 de aeroporturi din întreaga lume. Capitala României este legată prin curse regulate ale TAROM de 35 de oraşe din Europa, Asia, Africa şi America de Nord. Bucureştii sunt, de asemenea, un important punct de tranzit, TAROM asigurând numeroase conexiuni avantajoase, urmărind îmbunătăţirea timpilor de operare şi de escală, pentru a satisface, în cele mai bune condiţii, toate cerinţele unui transport aerian modern.

De la sfârşitul lunii octombrie anul trecut, aeronavele companiei noastre zboară şi la Malé, în Insulele Maldive. Avioanele companiei TAROM asigură astăzi legătura cu 21 capitale şi mari oraşe din Europa, şi cu alte 14 capitale din Asia, Africa sau America, cele mai lungi rute fiind la Beijing (9 480 km) şi Singapore (9 896 km).

Pentru ridicarea «ştanchetei» serviciilor puse la dispoziţia pasagerilor săi, TAROM, împreună cu Lufthansa Airport Ground Service GmbH, cu Regia Autonomă Aeroportul Internaţional Bucureşti-Otopeni şi cu Societatea olandeză Balaclava B.V., a creat societatea mixtă pentru handling la sol «LUTAS», care «şi-a intrat în pâine» la data de 1 noiembrie 1992.

Compania noastră editează şi publicaţia PROFILE TAROM IN-FLIGHT MAGAZINE, în limbile română şi engleză, aflată, la al patrulea număr.

TAROM, principalul transportator desemnat prin toate acordurile aeriene bilaterale să efectueze zboruri regulate internaţionale, singurul operator de curse interne şi cea mai importantă companie de curse charter din şi spre România, este una din principalele societăţi comerciale generatoare de valută din ţară. Compania noastră nu a solicitat împrumuturi de la stat şi a reuşit performanţa până acum de a nu-şi «gripa motoarele», prezentând o situaţie financiară bună, în pofida greutăţilor economice inerente ale etapei de tranziţie spre economia de piaţă".

În episodul viitor, vom prezenta alte momente semnificative din trecutul aviaţiei civile româneşti în incursiunea noastră în istoricul companiei „S.C. TAROM-S.A." — emblemă a aripilor româneşti. ■

Monumentul de la Băneasa ridicat cu ocazia deschiderii liniei aeriene Paris-Bucureşti-Constantinopol; în p. 73 una dintre modernele aeronave ale TAROM—AIRBUS A 310

Ioan LĂCUSTĂ

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

OCTOMBRIE 1943

ÎN BUCUREȘTI. ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● La Sibiu **se desfășoară Congresul anual al Astrei. Printre vorbitori: Iuliu Hațieganu, rectorul Universității din Cluj refugiate la Sibiu, mitropolitul Nicolae și, din partea bisericii unite, administratorul apostolic al mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, Valeriu Traian.**

● Începând **cu 1 octombrie, camuflajul se face între orele 19.00 și 5.30 dimineața.**

● Sindicatul **artiștilor îl sărbătorește pe G. Ciprian pentru împlinirea a 30 de ani de teatru și pentru activitatea sa de dramaturg (autor, între altele, al pieselor** Omul cu mârțoaga și Capul de rățoi).

● Dr. George Potra **publică în** Buletinul Camerei de Comerț și Industrie din București, **nr. 6-7/1943, un studiu consacrat hanurilor bucureștene, însoțit de un bogat material ilustrativ inedit, din colecția sa.**

● Casa **de la Mânjina a lui Costache Negri este declarată, prin decret-lege, monument istoric, „unde se vor păstra colecțiile de cărți, tablouri și orice obiecte care ar evoca memoria marelui vornic Costache Negri".**

● Semnalând **un articol din ziarul** Dacia, **închinat de dr. Aurel Cosma memoriei luptătorului pentru unitate națională dr. Avram Imbroane.** Curentul **reproduce și acest fragment: „L-am văzut pe dr. Avram Imbroane la Alba Iulia, în mijlocul generației unirii, pledând cu evlavie românească pentru alipirea întregului Banat la România și ce-**

Octombrie a doua lună de toamnă.

A venit toamna... se intitulează și însemnările Elizei Mârzescu, publicate în ziarul *Curentul* din 1 octombrie 1943. Să reținem și noi câteva fragmente.

„A venit toamna. Și cu ea s-au reîmprospătat în mințile sovăielnice speranțele că iarna aspră va înlătura de prin orașe și sate nemiloasele incursiuni aeriene vrăjmașe. Vor veni în curând nouri groși, de plumb, și vor acoperi cerul de astăzi, de-un albastru nepătat. Și acești nouri groși se vor coborî jos, jos de tot. Atât de jos, încât vor ascunde cătune, palate și bordeie. Sub această mantie uriașă, oamenii vor trăi liniștiți, cu picioarele-n noroi și cu frunțile scăldate de vise mari. Vise de pace și liniște. Vise de voie bună și înțelegere.[1]"

Pagina întâi a ziarelor, și în această lună, continuă să fie ținută de relatările privind desfășurarea războiului pe frontul de Est, unde trupele germane — și alături de ele cele române — sunt nevoite să se retragă. *Trupele germane se găsesc în grele lupte defensive,* titrează astfel, la 20 octombrie *Viața.*

Sunt publicate, de asemenea, informații privind atacurile aviației engleze asupra unor mari orașe din Germania (printre care și Stuttgart), sau ale avioanelor germane asupra Londrei, despre luptele din Italia *(Magazin istoric,* nr. 2/1980) etc.

Într-un interviu acordat ziarului turc *Tasviri Efkar* din 16 octombrie și reprodus de presa bucureșteană la 21 octombrie, prof. Mihai Antonescu, primul ministru al României, se referă la condițiile intrării țării în războiul din Est: „România se afla în anul 1940 la răspântie de destine europene, singură, părăsită și neînțeleasă. România este o națiune care a adus servicii istoriei: Și atunci, ca și azi, nu avea nici un alt gând, decât acela de a-și asigura cu onoare unitatea și viitorul său național.

Totuși România — continuă premierul — a fost în 1940 jertfa uneia din cele mai mari greșeli pe care le înregistra istoria. Fără nici o provocare din partea noastră, Rusia Sovietică a invadat Basarabia, Bucovina și o parte din Moldova. Agresiunea de la Răsărit a dus și la prăbușirea altor granițe".

În aceste condiții, România „a intrat în luptă pentru a ne asigura dreptul la existență și pentru ca să împiedicăm în același timp ca valurile invaziei să treacă peste trupul nostru zdrobit înspre Strâmtori și Adriatica. Acest val ar fi năruit și statele vecine, distrugându-le libertatea și drepturile".

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Îmbietoare-s roadele toamnei (copertă a *Realității ilustrate*)

Portal ridicat în Cimitirul eroilor din Brăila

Între 19 și 30 octombrie, la Moscova se desfășoară Conferința miniștrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii (*Magazin istoric*, nr. 2-8/1985). Este prima întâlnire tripartită la un astfel de nivel, premergătoare Conferinței de la Teheran a șefilor de state aliate (28 noiembrie-1 decembrie 1943; *Magazin istoric*, nr. 6-8,10,11/1968). În cadrul Conferinței de la Moscova, au fost adoptate o serie de documente, între care Declarația cu privire la securitatea generală, care a pus bazele viitoarei organizații a Națiunilor Unite. Comentând informațiile privind Conferința de la Moscova, ziarul *Viața* din 21 octombrie notează: „Este un prilej pentru Stalin de a declara limpede d-lor Hull și Eden că Rusia Sovietică nu poate continua la infinit eforturile sale militare și că războiul trebuie să fie terminat cât mai repede, prin deschiderea neîntârziată a celui de-al doilea front în Europa de vest, unde milioane de soldați englezi și americani vor jertfi viața lor, așa cum fac milioane de soldați sovietici pe frontul de Est".

Referindu-se la problema deschiderii frontului din Europa, același număr din *Viața* reproduce o știre de la Stockholm privind „un articol al cunoscutului critic militar Cyrill Folks care constată că anglo-americanii nu sunt destul de tari pentru a se măsura cu armata germană". Opinia autorului citat este că „forța trupelor noastre [aliate] de uscat nu este îndeajuns de tare pentru a frânge forțele germane în afara teatrului de război rusesc. Atacurile noastre strategice sunt o groaznică flagelație pentru Germania, însă ele nu sunt îndeajuns pentru a o doborî".

Săpăturile arheologice începute în Munții Orăștiei sub conducerea prof. C. Daicoviciu, titularul catedrei de arheologie de la Universitatea din Cluj (refugiată la Sibiu) trezesc interesul opiniei publice, presa relevând semnificația acțiunii inițiate. Această campanie de cercetare a vestigiilor dacice, arată Ștefan Ionescu în *Viața*, din 3 octombrie, „prezintă o importanță deosebită nu numai din punct de vedere arheologic în legătură cu istoria veche a poporului român, dar și din punctul de vedere al prezentului istoric, prin aceea că descoperirile de acolo vor fi în măsură să lămurească atât de numeroasele și necunoscutele aspecte din viața și civilizația poporului dac, demonstrând, în același timp, și rațiunea istorică a prezenței poporului român pe acest pământ".

Este subliniat, de asemenea, caracterul educativ al acestor acțiuni de scoatere la lumină a vestigiilor dacice, la care trebuie să ia parte și tineretul. „Este vorba ca la aceste lucrări să participe și tineretul nostru universitar sau chiar școlar, pentru ca adunat în tabere, în apropierea acestor cetăți, să poată trăi toată acea atmosferă și ambianță în cadrul căreia s-a desfășurat chiar viața dacilor. Pentru tineretul nostru, în al cărui suflet freamătă dra-

Cronică măruntă

rând să se respecte dorința bănățenilor ca unirea să fie proclamată fără condiții. Cu acest program politic a intrat în viața publică, destășurând un steag de luptă, pe care urmașii săi vor trebui să-l ducă la biruință".

•Sunt puse în vânzare un set de planșe cu instrucțiuni privind apărarea pasivă, cu următoarea tematică: alcătuirea, dotarea și funcționarea formațiunilor de apărare pasivă de la stabilimentele industriale, comerciale și autorități de orice fel; lupta contra focului (uscat, gras, electric și special); lupta contra bidoanelor cu fosfor, a plăcilor incendiare și bombelor incendiare cu fosfor și elctrontermit.

• Premieră jubiliară la „Cărăbuș": Răbdare Tănase, prilejuită de împlinirea a 25 ani de activitate a acestui teatru de revistă.

„Istoricul «Cărăbușului» — scrie Mircea Ștefănescu în Curentul din 4 octombrie —, ca și acela al revistelor antebelice de la Eforie, se întovărășește cu istoricul vieții noastre politice, cu anecdotica atâtor aspecte economice, sociale, edilitare, literare, din ultimii treizeci de ani. De aceea, când «Cărăbușul» împlinește azi 25 de ani de activitate, să nu uităm să-i sărbătorim pe creatorul și animatorul lui (C. Tănase — n.n.) pentru acești ani de revistă, în cari s-au strâns cu haz lângă haz, cu necaz lângă necaz, atâtea și atâtea manuscrise, în cari a palpitat poate cel mai viu jurnal al ac-

OCTOMBRIE 1943

Moment edilitar — fa inaugurarea Şoselei Colentina

Cronică măruntă

tualităţii".

● În şedinţă **publică, la Academia Română, la 8 octombrie, prof. I. Nistor prezintă comunicarea** Vlahiile din Tesalia şi Epir.

● Cetăţenii **care locuiesc în cartierul Şerban Vodă, începând de la Liceul „Gh. Şincai" până la Cimitirul Bellu, în cea mai mare parte funcţionari publici, sunt sufocaţi de mirosul greu al gunoaielor care se depozitează în Valea Plângerii pe malul dinspre bdul Şerban Vodă. Ei roagă pe d. primar general să dispună grabnice măsuri, salvându-le sănătatea.**

● Din manifestările **muzicale ale lunii: lieduri la Ateneul Român cu Arta Florescu; la Operă** — Carmen **cu Edgar Istraty, dirijează Jean Bobescu; Dinu Lipatti concertează la Zürich; tot la Ateneu** — Te Deumul **de Anton Bruckner, dirijează George Enescu.**

● Se inaugurează **noul stadion sportiv al Facultăţii de drept, cu terenuri de volei, handbal şi tenis.**

● O apariţie **editorială deosebită:** Comoara neamului, **culegere de folclor românesc, în zece volume, publicată de Gh.I. Tăzlăuanu, la capătul a 25 ani de cercetare.**

● Se apropie **de final lucrările de amenajare a unei noi artere bucureştene: Bulevardul Constantin Brâncoveanu, între biserica Sfântu Gheorghe şi Piaţa Naţiunii. „Prin lărgimea sa de 50 m, noua arteră a determinat şi rectifica-**

gostea de pământ şi de viaţă românească, nu poate exista nici o educaţie în măsură să-i întărească puterile minţii şi ale spiritului după legile de viaţă ale poporului român, mai puternică decât propria lor prezenţă la aceste săpături.

Văzând pietrele cetăţilor, fiind ei înşişi săpători ai vieţii noastre dintâi, respirând în duhul înălţimilor şi al istoriei dacilor, tineretul va retrăi viaţa neamului în tot ceea ce are ea grandios şi unic".

Deşi aflat sub stăpânire străină, pământul românesc al nord-vestului Transilvaniei cotropit de horthyşti nu este uitat de românii de peste munţi. Ziarele acordă permanent spaţii prezenţelor din ţinuturile ocupate.

Astfel, la împlinirea a 80 ani de la înfiinţarea liceului grănicieresc din Năsăud, în Bucureşti au loc impresionante manifestaţii comemorative, iar la radio se difuzează o „Oră a Năsăudului". În *Gazeta Transilvaniei,* poetul Lucian Valea scrie: „Cine-o mai fi străjuind porţile sale înalte [ale liceului], prin care s-au scurs atâţia oameni mari? Soclul din faţa liceului a fost spart cu ciocanele, iar figura blândă şi caldă a lui badea George [Coşbuc] zâmbeşte amarnic din cioburi. Nu ne mai întristăm de nimic, fiindcă am uitat să plângem. La această comemorare răspundem *prezent,* aşa cum vrea neamul, în noi cu grăitoarea lui tăcere.

Departe de Năsăud, în casele popilor sau ţăranilor — cătane negre care au răzbunat istoria naţiei înscriind-o în universalitate pe toate câmpurile Europei — ard opaiţele străbune. Iată de unde vor ţâşni vâlvătăile unei mari întoarceri, care să ne deschidă cale înspre Ierusalimul nădejdelor noastre".

Un semnificativ gest de solidaritate şi în acelaşi timp îndemn la luptă pentru redobândirea moşiei răpite este lansat de Comisariatul general al refugiaţilor ardeleni care, prin prof. Grigore Forţu, a luat iniţiativa de a emite o serie de timbre poştale consacrate unor figuri proeminente ale Ardealului, fiecare timbru având şi câte un motto, după cum urmează: Samuil Micu Clein: „Biserica în naţiune, nu dincolo"; Petru Maior: „Începuturile românilor — semnul menirii lor"; Horea, Cloşca şi Crişan: „Treimea durerilor noastre"; Gheorghe Lazăr: „Şcoala — scutul sufletului românesc"; Octavian Goga: „Al răzvrătirii noastre tunet"; Simion Bărnuţiu: „Ori ei, ori noi!"; George Coşbuc: „Vrem pământul românesc"; Timotei Cipariu: „Limba — Altarul Patriei"; Andrei Şaguna: „Dătător de legi şi datini"; Gheorghe Şincai: „Până la moarte credincios istoriei neamului". Timbrele acestea, scrie *Curentul* „sunt pline de spovedaniile sufletului transilvan".

Demonstrații sportive pe stadionul A.N.E.F.

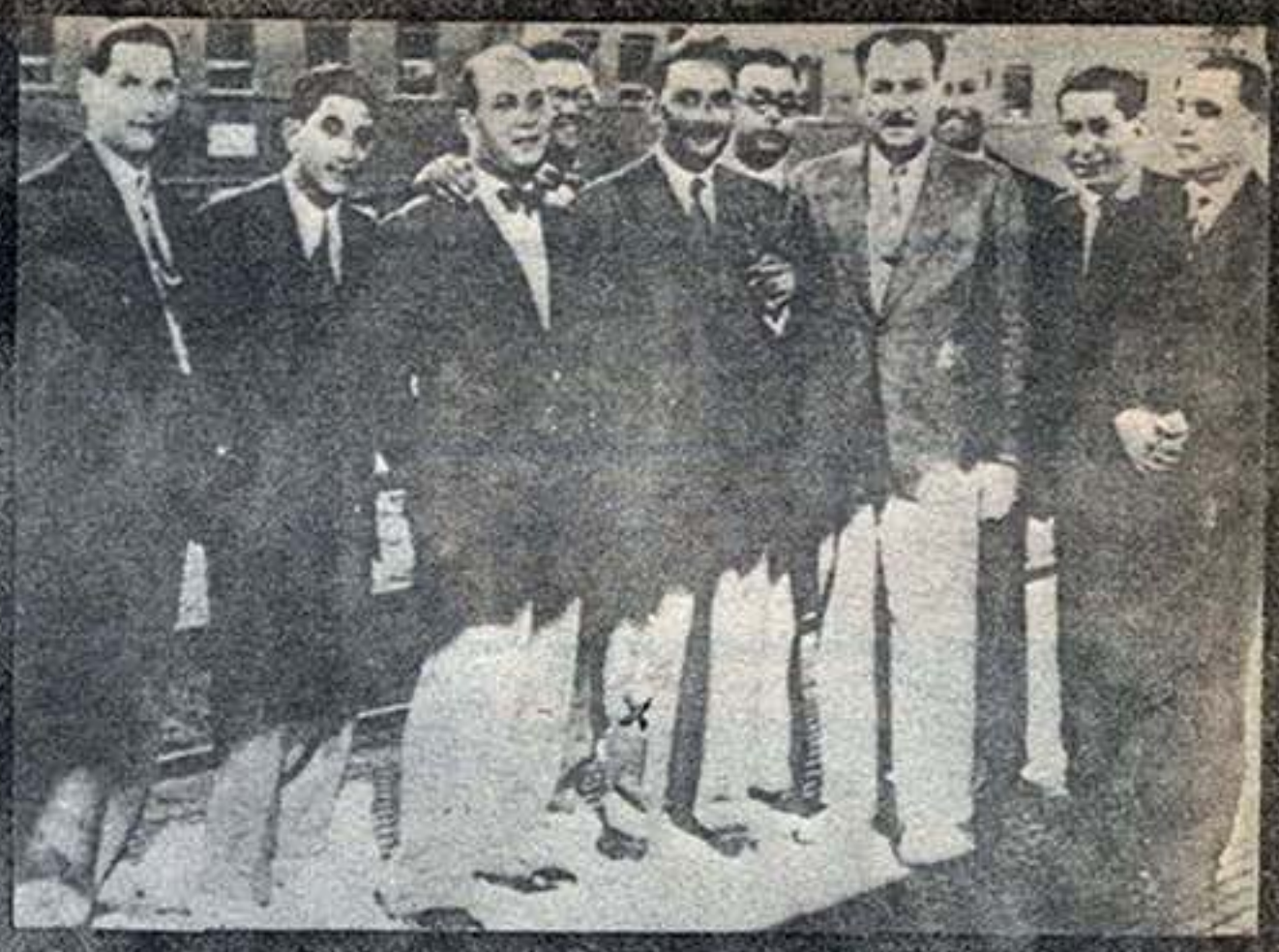

Fănică Luca (x) și taraful său, în Gara de Nord, înaintea plecării în turneu la Istanbul

Recenzând în *Revista Fundațiilor Regale* cartea istoricului Emil Vârtosu, *Foletul Novel, calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu 1693-1707*, George Băiculescu relevă însemnătatea pe care aceste lucrări au avut-o pentru răspândirea cunoștințelor în straturi foarte largi de cititori: „Contribuția de azi a d-lui Emil Vârtosu se referă la epoca începutului acestor lucrări în țările noastre, la epoca în care ele circulau numai în manuscris, întocmite doar pentru folosința Domnului și cuprinzând de obicei scurte informații de politică externă și precizările astrologilor, în care domnii căutau și așteptau dezlegarea tainelor viitorului lor și al statelor lor. Este vorba despre calendarele alcătuite de un oarecare Ioan Românul (pe numele adevărat Ion Frâncul), pentru Constantin Vodă Brâncoveanu, din care ni s-au păstrat până azi calendare pentru anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1700, 1701, 1703 și 1707. Existența acestor calendare ale lui Constantin Brâncoveanu i-a fost cunoscută de altfel, încă din 1861 și lui Al. Odobescu, care s-a referit însă numai la unele din ele".

Cum vom fi în anul 2043? se întreabă *Realitatea ilustrată* din 14-20 octombrie, încercând să întrezărească în negura timpului chipuri ale viitorimei. Să reținem câteva dintre acestea, acum când au trecut deja 50 de ani de la previziunile din 1943.

„Oamenii, scrie revista amintită, vor străbate spațiul cu viteză crescândă, vor merge din ce în ce mai sus și mai departe și poate că și bolile, aceste mizerii ale vieții omenești, vor fi învinse.

Este posibil că oamenii viitorului nu vor fi mai fericiți decât noi și că dacă bolile și sărăcia ar putea fi învinse vor mai rămâne suficiente motive care-i vor face pe oameni să se întreucidă și să-și învenineze viața".

Se vor folosi noi surse de energie, printre care cea atomică. „Dacă energia atomică ar putea fi captată și folosită, viața omenească ar lua o întorsătură fantastică și greu de bănuit", prevede publicația citată.

În domeniul transporturilor, „automobilul va înlocui trenul. Automobilul viitorului va fi electrificat, va fi amfibie și ușor demontabil". Avioanele vor fi „stratosferice și vor putea transporta 100 de pasageri cu o viteză de 800 kilometri pe oră".

În fine, în domeniul comunicațiilor, „procesul radiofoniei poate fi socotit imens. Când un mare eveniment se va produce undeva pe glob, el va putea fi văzut din oricare punct al planetei. Este posibil că telefonul va fi și el televizionat și astfel se va pune capăt farselor la telefon". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

rea străzilor din împrejurimi — consemnează Viața. **Lucrările de conducte subterane, telefon, cable electrice, canal etc. au fost desăvârșite, iar în prezent se instalează tocmai liniile de tramvai".**

● Orezării. **În 1935 în România se cultivau 143 ha cu orez, cu o recoltă medie de 1 848-2 000 kg la hectar. În 1943 s-au cultivat 3 446 ha cu orez, cu recolte la hectar între 3 800 kg și 10 000 kg.**

● Musca... lui Vergiliu. „Poetul roman Virgil — scrie Evenimentul zilei — **a cheltuit 800 000 de sesterți pentru înmormântarea muștei sale favorite. Corteglul funerar a plecat de la casa lui spre colinele Esquilene. Oaspeții funerari au fost Virgil, Varius, Maecenas și câțiva curteni ai lui Octavian. Maecenas a ținut o lungă și minunată cuvântare de adio. Această extravaganță a poetului Virgil, care l-a costat 30 000 000 lei, s-a dovedit a fi o investiție excelentă a capitalului. În zilele celui de al doilea triumvirat (38 i.e.n.), au fost confiscate proprietățile bogătașilor displăcuți regimului și împărțite veteranilor din războaie. Anumite excepții s-au făcut în favoarea acelor terenuri unde se aflau înmormântate rude sau persoane iubite. Virgil a fost în stare să-și păstreze terenurile confiscate, fiindcă erau locul de înmormântare al muștei sale favorite".**

„OMORÂŢI-L PE HEISENBERG“

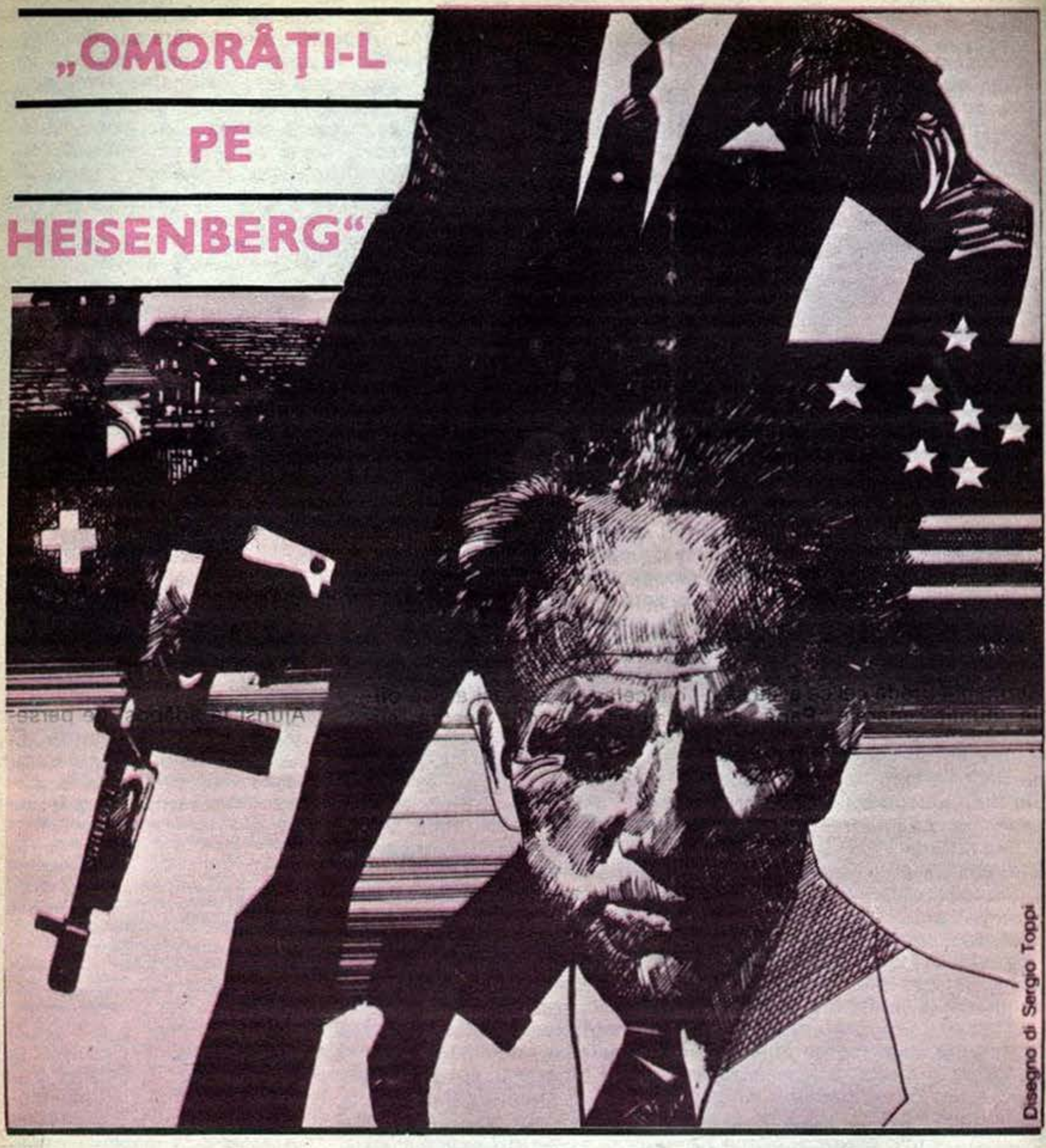

Disegno di Sergio Toppi

LEON SĂRĂŢEANU

Marele savant Werner Heisenberg, supranumit „fizicianul numărul unu“ al Germaniei, nici nu putea visa în timpul războiului că persoana lui dădea nopți de nesomn membrilor înaltului comandament militar al S.U.A. și foștilor lui colegi și prieteni care, antinaziști convinși, se refugiaseră în America, unde, în cel mai mare secret, lucrau cu febrilitate la pregătirea bombei atomice.

Pentru a înțelege pericolul pe care, în ochii puținilor oameni „în temă“ de peste ocean, îl reprezenta omul de știință german, este nevoie de câteva date preliminare, chiar dacă unele dintre ele au fost deja popularizate prin numeroasele studii consacrate istoriei armei nucleare.

Cei mai frumoşi ani

A fost o vreme când fizicienii şi chimiştii lumii, indiferent de limba maternă şi de poporul căruia îi aparţineau, au trăit frăţeşte, cercetând paşnic tainele atomului şi comunicându-şi liber rezultatele muncii. Epoca dintre anii 1920 şi 1930 avea să fie calificată de marele Max Born profesorul de fizică de la Göttingen, vestitul centru universitar german, drept „cei mai frumoşi ani". În afară de Göttingen, mai existau câteva „temple" ale fizicii noi: Cambridge (Marea Britanie), unde trona ilustrul Ernest Rutherford, ridicat la rangul de lord; capitala daneză, Copenhaga, unde preda vestitul Niels Bohr; Paris, unde lucra, aureolat de glorie, Frédéric Joliot Curie; Berlin, unde „Kaiser Wilhelm Institut" se bucura, ca şi Universitatea din Leipzig, de un binemeritat prestigiu internaţional. Şi tot în Germania preda cel ce avea să fie numit „marele Papă al fizicii", Albert Einstein. Tinerii care se pregăteau să devină fizicieni trebuiau să treacă obligatoriu printr-unul din aceste „temple". Acolo se învăţa nu numai carte, dar şi se legau prietenii, ce păreau indestructibile.

Werner Heisenberg era unul din tinerii învăţăcei. În 1920 termina liceul la München, oraşul natal, şi se înscria la facultatea de fizică din acelaşi oraş. După un an, stimulat de profesorul său, care îi prevedea un viitor strălucit, pleacă la Copenhaga să îşi continue studiile cu Niels Bohr. Acolo cunoaşte tineri de aceeaşi vârstă cu el, dintre care mulţi aveau deja în „raniţă" diploma de laureat al Premiului Nobel. Este vorba, în primul rând, de ungurul Leo Szilard şi de italianul Enrico Fermi. Cu aceştia Heisenberg va rămâne, de fapt, prieten toată viaţa, ca şi cu olandezul Samuel Goudsmit, pe care soarta îl va trimite ca membru în comando-ul militar american „Alsos" care, în 1945, cu patru zile înainte de sfârşitul războiului în Europa, avea să-l captureze şi să-l ducă prizonier în S.U.A. Tot la Copenhaga, Werner Heisenberg se va cunoaşte cu tânărul său compatriot Karl Friedrich von Weizsäcker, fiul ambasadorului german în Danemarca, care va fi, până la prăbuşirea Reichului hitlerist, principalul său colaborator în cercetările pentru bomba atomică. De la Copenhaga, Heisenberg pleacă la Cambridge, unde se va împrieteni cu purtătorul unui alt mare nume din istoria fizicii mondiale, rusul Piotr Ilici Kapiţa.

„Două fizici"

Nimic nu părea să tulbure seninătatea fizicienilor care, de dragul ştiinţei, îşi dăduseră mâna peste frontiere, colaborând la progresul cunoaşterii omeneşti. Dar, la 30 ianuarie 1933, în Germania, fostul caporal Adolf Hitler, în vârstă de 48 de ani, devine cancelar. În acelaşi an se oficializează teoriile despre „superioritatea rasei ariene nordice", despre destinul germanilor de a fi „Herrenvolk" (popor de străini), despre „popoarele inferioare", precum francezii sau neamurile slave, şi despre necesitatea de a „şterge de pe faţa pământului pe evrei şi pe ţigani". Trebuie spus că majoritatea oamenilor de ştiinţă germani, „arieni" sută la sută, nu s-au lăsat înşelaţi de propaganda nazistă la care, la început, au văzut doar latura ridicolă, nu şi pe cea monstruoasă. Nu se cunoaşte nici un „cântec în strună" intonat nici de „Wener Heisenberg, nici de von Weizsäcker, în toată perioada cât au fost la putere naziştii. S-au găsit doar câteva excepţii. Philip Lenard spunea: „Ştiinţa nu e internaţională; ea e legată de rasă şi condiţionată de sânge". Iar Rudolph Tomascek scria: „Fizica modernă e o unealtă cu care judaismul încearcă să distrugă ştiinţa nordică". Graţie unor astfel de făpturi apare şi teoria Existenţei a două ştiinţe: cea „ariană" şi cea „evreiască".

1933 este şi anul în care Hitler şi ai lui fac ştiinţei din ţările libere, fără să ştie şi — desigur — fără să vrea, un cadou inestimabil. Căci discriminările şi persecuţiile la care îi supun pe evrei determină refugierea, mai întâi în Marea Britanie, apoi în S.U.A., a celor mai valoroşi chimişti şi fizicieni. Albert Einstein, huiduit de studenţi nazişti, pleacă. La fel procedează Max Born şi James Frank, care lasă fără titulari catedrele lor de la Göttingen, unde pregătiseră crema fizicienilor tineri. Totodată, părăsesc Germania şi savanţii „arieni", cunoscuţi ca antinazişti militanţi. Austriacul Fritz Houtermans se alătură lui Niels Bohr, salvat „in extremis" din Danemarca ocupată, şi antifasciştilor italieni, formaţi şi ei la Göttingen, Enrico Fermi şi Emilio Segé, laureaţi ai Premiului Nobel.

„Alarmă"

Ajunşi la adăpost de persecuţii, aceştia dau alarma. Ei cunosc şi valoarea colegilor germani şi agresivitatea nazistă. „Hitleriştii vor pregăti bomba atomică", spun fizicienii, atrăgând atenţia factorilor de răspundere şi adăugând: „Ţările libere trebuie să se pregătească şi să nu-i lase să ajungă primii în posesia acestei arme". Cel mai activ se dovedeşte Leo Szilard. Un fapt îl nelinişteşte în mod deosebit. La Berlin lucra vestitul savant chimist Otto Hahn, descoperitorul fisiunii nucleare. Principala lui colaboratoare era evreica austriacă Lise Meitner, pe care o preţuia în mod deosebit. Câtă vreme Austria fusese un stat de sine stătător, calitatea ei de cetăţeană a acestei ţări o ferise de urgia legiuirilor rasiste. Dar când Austria este ocupată de armatele lui Hitler, lucrurile se schimbă. Bravul Otto Hahn nu pregetă să-i ceară direct lui Hitler ca ea să fie lăsată — „în interesul ştiinţei germane" — să lucreze. Inutil. Atunci savantul pune personal la punct plecarea clandestină a asistentei în Suedia. Şi când aceasta

ajunge în lumea liberă, confirmă temerile lui Szilard: „Da, la Berlin se fac cercetări pentru arma atomică".

Al doilea element care stimulează energia fizicianului maghiar îl constituie informaţia că Werner Heisenberg a fost numit director la „Kaiser Wilhelm Institut". „E limpede, spune Szilard. El şi mâna lui dreaptă, von Weizsäcker, au fost aduşi să pregătească bomba. Sunt cei mai bine pregătiţi pentru asta".

Urmarea se cunoaşte. Szilard îl convinge pe Einstein, devenit profesor în S.U.A., să-i scrie preşedintelui Roosevelt şi — la Los Alamos, în deşertul Nevada — la adăpost de priviri indiscrete, cea mai selectă cohortă de fizicieni de toate neamurile începe cursa contra cronometru pentru a dota armata americană cu arma atomică, înaintea Germaniei.

Planul de ucidere

Până la sfârşitul războiului, fizicienii refugiaţi peste ocean şi — la avertismentele lor — marii comandanţi de oşti ai coaliţiei antihitleriste vor fi obsedaţi de ideea că cercetătorii germani sunt mult mai avansaţi. Ameninţările lui Göbbels cu o „armă cum nu a cunoscut niciodată omenirea" nu fac decât să le sporească spaimele. Abia la sfârşitul războiului, când vor fi găsiţi Heisenberg, von Weizsäcker şi Otto Hahn şi se va putea cerceta arhiva lor, spaimele au fost spulberate. Atunci au înţeles fizicienii din afara Germaniei că bravii lor prieteni şi confraţi nemţi erau mult în urma lor şi că, în bună măsură intenţionat, lungiseră cercetările pentru a nu pune în mâna lui Hitler arma de distrugere în masă. Dar, ceea ce nu s-a ştiut până de curând este că, între timp, Înaltul comandament american pusese la punct un plan de eliminare fizică a lui Werner Heisenberg.

Dezvăluirea s-a produs de curând, sub pana unui cunoscut ziarist american, Thomas Powers, laureat al premiului Pulitzer, cea mai mare distincţie americană acordată pentru publicistică.

Într-o carte apărută anul acesta, în martie, şi intitulată *Heisenberg's war* (Războiul lui Heisenberg), Powers arată că a cercetat în amănunţime imensul material din arhiva Institutului de fizică din New-York, obţinând, apoi, acces la documentele Pentagonului referitoare la cel de-al doilea război mondial, documente care au depăşit nu de mult obligaţia de a rămâne secrete. Acolo ziaristul a găsit detaliile planului de „eliminare" fizică a lui Heisenberg.

De fapt, planul a avut mai multe variante. Prima a fost aceea de a se distruge prin bombardamente Institutul „Kaiser Wilhelm" din Berlin, unde se ştia că era instalat reactorul atomic şi toate laboratoarele lui Heisenberg. Dar s-a aflat ulterior că fizicianul, sătul de atacurile aeriene la care era supusă capitala germană, se refugiase, cu toată aparatura şi toţi colaboratorii, într-un banal oraşel, pe care spionajul aliaţilor n-a reuşit însă să-l localizeze. Atunci s-a elaborat o a doua variantă: Heisenberg, care urma să vină la Zürich, în Elveţia, în decembrie 1944, pentru a participa la un colocviu internaţional de fizică, va fi pur şi simplu răpit, dus deasupra oceanului cu un avion, pentru a fi predat unui submarin al flotei americane, care-l va transporta în S.U.A.

Până la urmă şi această variantă a căzut. În primul rând, datorită obiecţiilor lui Allan Dulles, şeful serviciilor secrete americane, care operau cu succes în Elveţia. Dulles arăta că autorităţile acelei ţări vor privi acţiunea ca pe o gravă atingere a neutralităţii lor, ceea ce va duce la un conflict diplomatic grav, conflict pe care Washingtonul ţinea cu tot dinadinsul să-l evite. În al doilea rând, răpirea combinată cu avionul şi submarinul nu ar fi putut, în nici un caz, să scape vigilenţei agenţilor britanici, care, deşi aliaţi, trebuiau neapărat să fie ţinuţi departe de întreaga operaţiune.

În ultimă instanţă, serviciile secrete americane au decis să trimită la Zürich un agent cu misiunea de a-l ucide chiar acolo pe Werner Heisenberg. Asasinul a fost ales în persoana lui Morris Berg, zis Moe Berg, poliglot (excelent cunoscător a şapte limbi), lucru necesar pentru a putea urmări chiar şi conversaţiile particulare ale fizicienilor veniţi la colocviu din numeroase ţări. „Moe" trebuia să se ţină scai de Heisenberg şi să găsească modalitatea de a-l elimina prin procedee care să excludă suspiciunea de crimă (accident de circulaţie, otrăvire prin imprudenţă etc.).

Dar Morris Berg s-a dovedit a nu fi un ucigaş de duzină. El şi-a urmărit victima, încercând să afle, cu ajutorul unor fizicieni veniţi la colocviu, în ce stadiu se aflau pregătirile germane pentru arma atomică. Trudă inutilă, întrucât Heisenberg, altfel volubil şi gata de dialog, păstra o muţenie absolută pe această temă. În schimb, agentul a fost în măsură să comunice şefilor lui un lucru hotărâtor. La un pahar de vin, în intimitate cu câţiva confraţi, Werner Heisenberg a avut aprecieri dure la adresa hitleriştilor şi a afirmat că, fără nici o îndoială, naziştii au pierdut războiul. Era clar că el nu avea în vedere o apropiată folosire a unei bombe nucleare.

Informaţia a determinat rechemarea agentului şi Werner Heisenberg a mai trăit liniştit mulţi ani după război, fără a bănui vreo clipă prin ce pericol trecuse atunci când, la sfârşitul lui 1944, venise în Elveţia să participe la un paşnic colocviu de fizică fundamentală. ■

De la H. Focillon la J. Balturšaitis

UN CAPITOL DE ARTĂ ŞI ISTORIE:

„SUPRAVIEŢUIRILE“

RĂZVAN THEODORESCU*

În cartea sa postumă pregătită la Yale în ultimele sale luni de viaţă, o temă omniprezentă a operei lui Henri Focillon răzbătea într-un titlu ce echivala cu un program de cercetare şi care definea o prodigioasă carieră de savant: *Evul mediu. Supravieţuiri şi renaşteri. Studii de artă şi de istorie* („Moyen Âge. Survivances et réveils. Etudes d'art et d'histoire“).

Găsim în acest volum publicat în America acum o jumătate de secol — alături de un text despre vechea artă românească unde prietenul lui Ion Cantacuzino, al lui Nicolae Iorga şi al lui Vasile Pârvan, comisarul expoziţiei de artă românească din 1925 de la Jeu de Paume saluta, prin monumentele sale, „calitatea eroică şi visătoare a unui mare suflet“, cel al poporului român — câteva studii de fundamentală importanţă pentru înţelegerea largilor orizonturi deschise în istoriografia culturii europene de către Focillon: *Preistorie şi Ev Mediu*, conferinţa inaugurală de la Dumbarton Oaks Research Library din noiembrie 1940 şi *Câteva supravieţuiri ale sculpturii romanice în arta franceză*.

Henri Focillon, critic, metafizician, poet — aşa îl vedea în ultimii ani de viaţă, Charles Seymour, preşedintele celebrei universităţi americane din Connecticut care l-a găzduit pe marele francez autoexilat — era, înainte de toate, un istoric. În memoria fidelilor săi elevi, francezi şi americani — aşa numiţii „les focilloniens“ — savantul a rămas părintele spiritual al unor neaşteptate descoperiri şi intuiţii privitoare la lumea formelor şi a spiritului, iar „supravieţuirile“ morfologice ţin de acest registru tocmai. Undeva, în *Muntele din oraş* — eseu din 1928 consacrat spaţiului urban, prin evocarea celebrei Montagne Sainte-Geneviève pariziene de către cel ce locuia un apartament în spatele Pantheonului —, Focillon se definea, dealtminteri, ca un căutător al necunoscutului: „Cu toate acestea rămân credincios acestui gust al enigmei. Cunoscutul, obişnuitul, familiarul rămân pătrunse de suficient de multă stranietate pentru ca să am plăcerea şi neliniştea descoperirii“.

„Supravieţuirea“ ţine de acel „timp încetinit... unde trecutul este contemporanul prezentului“, despre care tot Focillon scria, prefaţând *Actele* primului Congres internaţional al artelor populare ţinut la Praga în acelaşi an, 1928. Supravieţuirile preistorice din sfera popularului

* Autorul, cunoscut istoric de artă, a fost distins anul acesta cu Premiul Herder, ca o recunoaştere a contribuţiilor sale ştiinţifice la studiul civilizaţiilor sud-est europene.

Fuga în Egipt: *detaliu din portalul bisericii „Sf. Petru“ din Moissac, Franţa (sec. XII)*

sunt mai mult decât morfologii, sunt simptome ale unei identități de mentalitate — spre a folosi termenul de azi —, de mentalitate cu caracter auroral și magic totodată. „Culturile timpului încetinit" — scria Focillon într-un sens pe care îl vom regăsi în *Viața formelor* — „sunt în chip firesc caracterizate prin supraviețuiri, dialecte, credințe, folclor, folosință, arte populare. Invenția, în sensul deplin al termenului este proscrisă", pentru a adăuga, cu un exemplu și o întrebare retorică: „Arta populară pare a continua stilistica artei neolitice. Dar oare, mai mult decât o filiație directă, mai mult decât o moștenire transmisă din generație în generație, nu este îngăduit să se vadă în această identitate constanța unei aceleiași structuri intelectuale?".

Pentru istoricul care nu se ignoră, istoria era o țesătură „de precocități, de actualități și de întârzieri", iar aceste întârzieri devin un capitol al cercetării de istoria artei ca disciplină umanistă care „ne arată juxtapuse în același moment, supraviețuiri și anticipări, forme lente, retardatare, contemporane cu forme îndrăznețe și rapide" (observația aparține momentului 1934, fiind cuprinsă în cel mai celebru al său eseu, *Viața formelor*).

Concepută geologic, în afara devenirii hegeliene, istoria umanității este evocată în textul introductiv la o altă carte faimoasă, întreruptă de moarte, *Anul o mie* — nimic altceva decât mai vechiul său eseu *De la evul mediu germanic la evul mediu occidental* — drept „o suprapunere de straturi geologice diverse înclinate, uneori întrerupte de falii brusce și care, într-un același loc, într-un același moment ne permit să surprindem mai multe vârste ale pământului, în așa fel încât fiecare fracțiune de timp scurs este totodată trecut, prezent și viitor".

Evident este faptul că supraviețuirile sunt altceva decât continuitățile stilistice, prelungirile formale de felul celor care persistă din evul mediu până la Callot, Breughel sau Rembrandt. Supraviețuirile sunt, până la urmă, niște fluvii subterane, sunt forme care își supraviețuiesc reînnoindu-se, precum cele romanice într-un gotic plin cu elemente de bestiariu — sirene cu coada despicată, lei cu capete întoarse — sau, și mai spectaculoase, cele elenistice regăsite în romanic, precum personajul aflat sub arcadă din sarcofagele creștine până în reliefurile de la Cividale și Poitiers.

Din preistorie, anticamera evului mediu impulsurile pentru acea „magistra barbaritas" care este arta germanică și mai apoi arta irlandeză a primului mileniu, așezate de Focillon într-un context de civilizație schițat cu autoritate și nuanțe — nu fără a ne aminti aievea de unele considerații ale unui Worvinger —, în care se regăsesc, alăturate instincte războinice și gustul spiralei, nostalgii silvestre și hagiografii fabuloase.

Uneori supraviețuirile sunt pasive, ca o moștenire de forme fixe, inerte, în medii conservatoare, alteori sunt active, metamorfozându-se cu o vitalitate impresionantă, în fine, alteori ele prezintă o formulă mixtă, existând în această tipologie o anume similitudine cu inhibițiile și exploziile ființei vii, organice. Și tocmai pentru că era istoric în fibra sa cea mai adâncă, Henri Focillon scria la capătul unui studiu dedicat supraviețuirii sculpturii romanice în arta franceză, după ce trecuse în revistă ciopliturile catedralei din sens amintitoare de stele romane din Galia sau remanențe ale zoomorfului merovingian până în grotești morfologii ale lui Hieronymus Bosch: „Cum sunt de interpretat aceste supraviețuiri sau aceste renașteri? Sunt ele rodul unei inspirații conștiente, revelă ele studiul voit al unui model, sau sunt ele cumva, de-a lungul generațiilor, una dintre acele întâlniri naturale la artiștii unei aceleiași rase, supuși unei aceleiași mistici, în cadrul unei aceleiași iconografii? Ceea ce este sigur este faptul că marile invenții nu dispar brusc și că odată timpul lor trecut, nu este spus că ele intră în zona formelor moarte. Chiar când stilul și moda s-au schimbat, după mulți ani, e posibil ca ele să renască la lumină, să primească o vitalitate nouă".

În același an 1931, când magistrul publica la Paris *Arta sculptorilor romanici. Cercetări asupra istoriei formelor*, cel mai celebru dintre elevii săi — sau, în orice caz, cel ce i-a prelungit ca nimeni altcineva spiritul și metoda — publica, complementar, *Stilistica ornamentală a sculpturii romanice*. Citind această carte de tinerețe a lui Jurgis Baltrušaitis, discretul și solitarul lituanian — pe care, în 1968, am avut marea șansă de a-l cunoaște —, devenit în istoriografia artei din veacul nostru un maestru singular, autoritate superioară în cercetarea meandricului „underground" al medievalității europene, încerc să marchez punctul din care lecția lui Focillon era direct continuată.

Cel ce avea să stăruie asupra „anamorfozelor", a „legendei formelor", a perspectivelor corupte, a „specularului", a exotismelor orientale vechi receptate de Europa — mă gândesc la cărți precum *Căutarea lui Isis* și *Oglinda* — a fost, prin excelență, un cercetător al unor anume „supraviețuiri", cele ale marginalului morfologic. Se poate spune că lecția lui Baltrušaitis rămâne esențială întrucât — ca și Focillon de care a fost atât de apropiat în viață și în posteritate — a reușit, prin demersul său euristic plin de vigoare și prin discursul său ermeneutic plin de originalitate, să preschimbe

această istorie a formelor, cercetate din interiorul lor mereu, într-o istorie a ideilor. Consunând stilistic cu chiar timpul lor — primatul pe care ei l-au dat limpede construcției, față de compoziție, în cărțile dedicate romanicului îi arată pe acești medieviști influențați de concepțiile cubismului prin anii '20-'30 ai veacului nostru —, ei au meritul imens de a fi văzut în periferiile și în bizareriile formale ale unor arte antice, islamice, extrem-orientale, locurile predilecte ale „supraviețuirii".

Doisprezece ani după moartea lui Focillon, în 1955, colecția ce-i purta numele în Editura Armand Colin găzduia cartea lui Balturšaitis *Evul mediu fantastic. Antichități și exotisme în arta gotică*", iar cinci ani mai târziu *Renașteri și minunății. Goticul fantastic*, cărți ce se completează reciproc și în care „supraviețuirile" romanice, renăscute între 1200 și 1500 — cu aporturi ale Orientului Îndepărtat — dețin un loc eminent. Cariera inițialei zoomorfe în gotic, prelungită de așa-numitele „litere istoriate" și „litere animate", până în grafica germană din epoca lui Luther, subiectele romanice din sculptura gotică aparțin, de fapt, acelui fond ascuns și străvechi al artei continentului în care fantasticul medieval îngloba pe cel al antichității, cu toată încărcătura-i de forme preistorice și protoistorice, europene și asiatice.

Supraviețuiri periferiale, supraviețuiri marginale, e drept, dar în margini de manuscris medieval, în margini de societăți, de catedrale, de fresce, ele sunt luminate, la un moment dat, ca elemente centrale ale mentalului, ale artei.

Răspunzând unor jurnaliști ce-l chestionau — cu puțin timp înaintea morții — asupra ades comentatei sale izolări și marginalizări, Balturšaitis, cel niciodată intrat la Academie, niciodată văzut la congresele internaționale, răspundea pozitiv, cu o subtilă și înțeleaptă ironie: „Dar bineînțeles, așa este, fiindcă vă spuneam tocmai că esențialul se petrece pe margini..." „Cariera mea a fost mereu excentrică, dar astăzi excentricul este cel care se găsește în centru (*Libération*, 29 ianuarie 1988).

Mărturie a istoriei, a unei istorii ascunse, uitate, regăsite, „supraviețuirea" formală este, în artele vechi — unde mutațiile au loc la mari răstimpuri — un semn al duratei, al continuității, al vitalității, peste marile fracturi de spațiu, de timp, de ideologie. Capitol de istorie și de artă — pentru unii marginal, pentru alții de o superbă centralitate — această „supraviețuire" este un concentrat de istorie.

Undeva, în cartea postumă a lui Focillon — născută dintr-un curs al anilor 1934-1935 —, cea despre Piero della Francesca, pictorul quattrocentist al capelei din Arezzo, stă scrisă o frază pe care o pătrundem, poate, mai bine, în lumina a tot ceea ce a însemnat efort de decriptare a destinului unor morfologii din artele vechi: „...poți fi istoric și prin arătarea modului în care generațiile succesive și cea căreia noi îi aparținem, trăiesc, potrivit nevoilor proprii, formele trecutului". Forme ale trecutului din care „supraviețuirile" fac, cu siguranță parte. ■

Henri Focillon (1881-1943), istoric francez de artă, s-a născut în familia unui gravor din Burgundia. Elev al vestitei Școli Normale Superioare din Paris - unde este coleg cu Jérôme Carcopino și cu Jean Giraudoux - devine, în 1913, profesor de istoria artei la Universitatea din Lyon. Intră în relații cu oameni de cultură și știință români (N. Iorga, V. Pârvan, G. Oprescu, I. Cantacuzino), vizitează România, conferențiază în universitățile românești, este ales membru al Academiei Române și e comisarul expoziției românești de artă de la Paris în 1925. În același an îi succede lui Emile Mâle la Sorbona, iar în 1938 devine profesor la Collège de France. Democrat convins și antifascist, se autoexilează la începutul războiului în Statele Unite unde va influența mult cercetările de istoria artei și unde deține, cu Marcel Aubert, catedra de arheologie medievală a Universității din Yale. Va muri aici înainte de a vedea victoria Franței libere pentru care militase. Creator de școală și de limbaj critic, a scris cărți de sinteză, monografii, studii și eseuri în domeniul artei medievale, a morfologiei artei: *Muntele din oraș* (1928), *Arta sculptorilor romanici* (1931), *Viața formelor* (1934), *Arta Occidentului. Evul mediu romanic și gotic* (1938), *Evul mediu. Supraviețuiri și renașteri. Studii de artă și istorie* (1943), *Anul o mie* (1952), *Piero della Francesca* (1952). Vezi și *Magazin istoric*, nr. 4/1968, 6/1971.

Jurgis Balturšaitis (1903-1988), istoric francez de artă de origine lituaniană, specialist al fantasticului medieval și modern, cercetător al morfologiilor aberante. A fost până în 1939 profesor la Universitatea din Kaunas, după ce studiase la Paris sub îndrumarea lui Focillon. Principalele sale cărți privitoare la arta veche sunt: *Studii asupra artei medievale în Georgia și Armenia* (1929), *Stilistica ornamentală a sculpturii romanice* (1931, reeditată în 1986 sub titlul *Formări, deformări*), *Artă sumeriană, artă romanică* (1934), *Evul mediu fantastic* (1955), *Renașteri și minunății. Goticul fantastic* (1960).

„PIRAŢII" ARABI DIN GOLF

Mituri istoriografice ale secolului XIX

Dr. SULTAN MUHAMMAD AL-QASIMI

Ce putea să facă o mare companie comercială din, să zicem, secolul XVIII sau XIX, atunci când vroia să pătrundă într-o anume zonă a globului pământesc, unde o mânau interesele ei, dar unde întâmpina o vie rezistenţă din partea locuitorilor? Puteam foarte multe. Cel mai adesea, recurgea la falsificarea „imaginii" respectivei populaţii. Băştinaşii erau prezentaţi drept barbari, necivilizaţi care se opun prin cele mai teribile şi bestiale metode oamenilor companiei, mânaţi în zonă doar de misiunea civilizatoare universală a omului alb din vestul Europei.

Aşa a procedat şi compania engleză a Indiilor de Est, care dorea, la sfârşitul secolului XVIII şi începutul celui următor, să îşi extindă dominaţia asupra Golfului Persic. Cum populaţia de aici — şi în primul rând triburile kawasim — nu vroia să renunţe la dreptul de a practica negoţul aşa cum o făcuse de secole, s-a creat imaginea piraţilor care pun în pericol comerţul internaţional, nu numai în Golf, dar şi în Marea Roşie. S-a oferit şi o explicaţie pentru „schimbarea bruscă de atitudine" a arabilor de pe ţărmurile Golfului: sprijinul pe care îl primeau din partea saudiţilor, a căror putere era într-o continuă creştere. Prin acţiunile sale deci, Compania nu numai că salva comerţul internaţional în zonă, dar îi proteja şi pe arabii care nu doreau dominaţia saudiţilor. Şi aşa s-au pomenit britanicii obligaţi să asigure ordinea în Golf, timp de aproape două secole, aproape împotriva voinţei lor.

La concluzia de mai sus ajunge istoricul arab din Emiratele Unite, şeicul Sultan Muhammad al-Qasimi, şef al statului Şardjah-ului, în cartea sa The Myth of Arab Piracy in the Gulf **(Mitul pirateriei arabe în Golf), apărută (în ediţia a II-a) în 1988, în editura engleză Routledge. Cartea se vrea — şi este — o replică la scrierile unor autori britanici — începând cu J. G. Lorimer, cel care şi-a elaborat lucrarea la îndemnul lordului Curzon, vicerege al Indiei — care au răspândit mitul. Şi au făcut-o în ciuda documentelor istorice, la care au avut acces. Astfel, Francis Warden, secretarul administraţiei britanice din Bombay, scria în 1819 că pirateria nu era un fenomen specific Golfului, iar dr. J. B. Kelly afirma, în cartea sa** Britain and the Persian Gulf. 1775-1880 **(Marea Britanie şi Golful Persic. 1775-1880) că „de-a lungul secolelor triburile de pe ţărmurile sudice ale Golfului îşi asiguraseră notorietatea ca piraţi".**

Aşa cum arată şeicul Sultan Muhammad al-Qasimi, sarcina englezilor a fost mult uşurată de rivalităţile dintre triburile arabe. Cele din Oman doreau să se impună în faţa celorlalte, dar cum nu dispuneau de suficiente forţe, s-au aliat cu englezii. Aceştia însă, erau mai interesaţi de o alianţă cu triburile din Muscat. Pentru a-i determina pe guvernanţii din Bombay şi de la Londra să îi susţină, reprezentanţii Companiei engleze a Indiilor de Est au pornit o intensă campanie pentru a-i prezenta pe kawasim-iţi drept piraţi care ameninţau orice activitate maritimă din Oceanul Indian şi apele adiacente.

Utilizând atât lucrările anterioare consacrate temei, cât şi multe documente inedite, aflate în Arhivele din Bombay — deschise din 1954, dar nefolosite încă —, şeicul al-Qasimi analizează atât modul cum s-au desfăşurat evenimentele, cât şi mecanismul prin care erau falsificate, pentru uzul guvernanţilor coloniali, realităţile. În exclusivitate pentru cititorii revistei Magazin istoric, **am desprins din cartea sa câteva pasaje semnificative, pe care le prezentăm cu subtitlurile redacţiei noastre.**

Englezii introduc un element nou

Comerţul de tranzit reprezenta cea mai importantă parte a schimburilor comerciale din Golf. Circulau produse din Asia de sud şi sud-est, Orientul Mijlociu şi Europa. Restul îl reprezentau orezul, mirodeniile indiene importate mai ales de Persia şi Imperiul otoman. Locuitorii de pe ţărmurile Golfului erau implicaţi în acest comerţ de tranzit cu mult înainte de sosirea europenilor. Venirea portughezilor a schimbat însă situaţia. Ei şi-au impus cu forţa dominaţia. Mai târziu, li s-au alăturat olandezii, francezii şi englezii. Competitorii europeni s-au concentrat mai întâi asupra Persiei, cea mai mare piaţă din zonă. În 1616, Compania engleză a Indiilor de Est a primit acordul şahului Abbas I de a face comerţ în Persia. Au urmat olandezii, în 1623, şi francezii în 1666.

La începutul secolului XVIII s-a intensificat competiţia între europeni. Olandezii au ocupat pentru o scurtă perioadă insula Hormuz, dar au fost siliţi să o evacueze. Ascendenţa britanicilor este marcată şi de sosirea, în 1763, a lui William Price, ca „agent pentru problemele naţiunii britanice" în Golf. La sfârşitul secolului XVIII, englezii nu mai împărţeau comerţul din Golf decât cu negustorii din zonă: arabi, persani, armeni sau indieni. Dorinţa Companiei britanice a Indiilor de Est era să îşi sporească ponderea, în detrimentul mai ales al arabilor de pe ţărmurile Golfului. Sarcina nu era uşoară, în ciuda faptului că arabii nu erau uniţi, ba chiar se luptau între ei.

Cei mai puternici adversari erau kawasim-iţii a căror flotă se ridica — după cum scria în 1807 David Seton, rezidentul britanic din Muscat — la 500 nave.

La sfârşitul secolului XVIII, comerţul Companiei britanice a Indiilor de Est în Golf a cunoscut un declin. Competiţia devenea din ce în ce mai dură. Trebuia găsită o cale. Mai întâi, Compania şi-a asigurat colaborarea Persiei şi a celor din Oman.

Pentru kawasim-iţi, comerţul reprezenta singura sursă de venit, în special cel cu porturile indiene, căci de acolo se aprovizionau cu hrană şi cu lemnul necesar pentru a-şi construi corăbii. Este drept, dintotdeauna ei avuseseră de luptat cu competitori străini. Dar englezii introduceau un element nou. Ei cereau acum ca orice navă care făcea comerţ în Golf să dispună de un „permis" dat de ei, ceea ce însemna că se considerau stăpânii apelor şi că întregul trafic trebuie să se conducă doar după interesele lor. Pentru că kawasim-iţii practicau un intens comerţ, în noile condiţii erau foarte expuşi acuzaţiei de piraterie. În curând, orice incident — oricum ar fi survenit el — a fost atribuit „piraţilor" kawasim. Aşa de exemplu, la începutul lunii decembrie 1804, căpitanul Cumming deschidea focul împotriva unei nave arabe, deşi aceasta nu făcuse nimic din care să rezulte vreo intenţie agresivă. Se pare că dorinţa căpitanului englez era ca arabii să accepte de bunăvoie un asemenea tratament şi să rămână pasivi. Ceea ce nu s-a întâmplat. Mai ales că arabului i s-au alăturat curând şi alte nave.

Au fost nenumărate asemenea incidente, pe care documentele păstrate în Arhivele din Bombay le-au înregistrat. Ca o concluzie se desprinde faptul că încercările Companiei britanice a Indiilor de Est de a controla Golful cu ajutorul propriilor nave şi ale aliaţilor din Oman au eşuat. În plus, şeicul din Oman trebuia să facă faţă unor conflicte interne şi presiunilor saudiţilor, aşa că englezii nu puteau conta prea mult pe el. Pe de altă parte, şi kawasim-iţii erau stânjeniţi în comerţul lor vital cu porturile indiene, aşa

Asediul fortăreţei de la Ras al Haymah. Acuarelă realizată în ziua de 13 noiembrie 1809, la ora 14.30, de R. Temple, din Regimentul 65 al Maiestăţii Sale britanice

că cele două părți au putut ajunge, în 1806, la încheierea unui acord de pace. Era doar o amânare de moment.

Curajoși, îndemânateci, dar învinși

În 1808, Compania britanică a Indiilor de Est a încercat să obțină, prin negocieri, de la șahul persan o bază navală în Golf. Cum negocierile au eșuat, Compania a reușit să convingă autoritățile britanice din India să lanseze o expediție pentru ocuparea insulei Harak. Guvernatorul din Bombay a primit dispoziția să pregătească un detașament de 4-5000 oameni în vederea expediției. Dar în final, aceasta a mai avut loc, pentru că un emisar trimis de Londra s-a opus planurilor Companiei.

În toamna anului 1808 au avut loc noi incidente în Golf, între corăbiile Companiei și nave arabe. Deși minore, ele s-au transformat, printr-o propagandă abilă, în „acte criminale de piraterie", ceea ce, în viziunea oficialilor Companiei justifica un adevărat război. Sigur, nu neagă nimeni că existau și pirați în zonă. Dar nu toți piraților erau arabi și nu toți arabii erau kawasim-iți. Bine exploatate, dar falsificate — uneori, chiar unii membri ai comisiilor constituite pentru anchetarea incidentelor refuzau să creadă versiunea comandanților navelor engleze — repetate cu îndârjire, acuzațiile de piraterie aduse kawasim-iților drept singurii vinovați și-au atins, în final, țelul. În aprilie 1809, în India se făceau noi pregătiri pentru expediție. O lună mai târziu, căpitanul Wainwright, un marinar care cunoștea bine Golful, era numit în fruntea ei. Din documentele schimbate între comandant și guvernământul Indiei rezultă că oamenii Companiei reușiseră să acrediteze ideea că Muscat-ul era în pericol să fie cucerit de pirați. Și mai reiese și obiectivul clar al expediției care se pregătea: capturarea porturilor kawasim-iților, pentru a elimina concurența, pe care navele acestora o făceau comerțului cu India. Reprezentanții Companiei doreau ca acțiunea să se declanșeze încă din vară, pentru a surprinde navele arabilor în port. Wainwright vroia să plece abia în septembrie, pentru a beneficia de condiții meteorologice mai bune. În final, convoiul — care cuprindea 10 nave de război și trei de transport pentru trupe — a părăsit portul Bombay la 14 septembrie 1809. A ajuns la Muscat la 23 octombrie. A rămas în port zece zile, pentru refacerea proviziilor, mai ales de apă. Obiectivul principal îl constituia Ras al-Haymah, „oraș situat pe coasta arabă [care] este principalul loc al piraților", cum scria într-un raport Wainwright. La 11 noiembrie, corpul expediționar a ajuns în fața așezării, dar au descoperit că fregatele lor nu se puteau apropia la mai mult de patru mile de oraș, iar navele mai mici doar până la două mile. După efectuarea unei recunoașteri și alcătuirea planului de atac, în dimineața de 13 noiembrie s-a lansat atacul. Așezarea a fost asaltată dinspre nord-est, de o forță mai mică, în vreme ce grosul trupelor engleze, compus din unități ale Regimentelor 65 și 47, au atacat dinspre sud. Arabii se aflau, la acea oră, în moschei, pentru rugăciunea de dimineață. Când au realizat că sunt atacați, s-au repezit spre locul de debarcare al principalei forțe, cu strigăte teribile. Focul de artilerie executat de pe navele din port le-a provocat însă mari pierderi și curând trupele engleze i-au copleșit prin număr. După cum scria Wainwright, „curajoși și îndemânateci în lupta corp la corp, ei erau incapabili să reziste unui atac dat de forțe regulate". În jurul orei zece, arabii erau alungați din oraș. La scurt timp, s-a aprins focul, care a ars, până la ora 4 după-amiază aproape întreaga așezare. „Și astfel în câteva ore, a fost redus la sărăcie și neputință acest întreprinzător și puternic popor", își încheia raportul căpitanul Wainwright. Englezii au pierdut patru oameni, morți, iar alți 19 au fost răniți. De notat că unul dintre morți, căpitanul Dansey, fusese ucis cu o suliță, ceea ce ne vorbește despre dotarea cu armament a celor două părți.

„Am bucuria să vă raportez"

La 15 noiembrie, convoiul s-a deplasat spre coasta persană, pentru a ataca o altă așezare a kawsim-iților, Linga. Locuitorii acesteia au fugit însă, la apropierea englezilor, părăsindu-și în mâinile acestora toate navele și avutul. La 26 noiembrie, englezii soseau în fața orașului Luft. După negocieri infructuoase cu șeful acestuia Mulla Husseyn, trupele engleze au debarcat și l-au luat cu asalt, la ora 2 după-amiază. Iată cum descrie Wainwright atacul: „Inamicul nu a opus rezistență până ce trupele nu au ajuns aproape de fortul cel puternic și au încercat să forțeze porțile, dar atunci au deschis focul, îmi pare rău că trebuie să o spun, cu efecte distructive foarte mari, așa după cum Excelența voastră va vedea din tabelele alăturate..." În vremea asta, navele engleze au distrus cele 11 ambarcații ale arabilor. Șeicul a consimțit atunci să predea a doua zi fortul englezilor, garantându-i-se că va putea pleca nevătămat. Englezii au pierdut 58 oameni, morți sau răniți. La 29 noiembrie, englezii au pornit spre Muscat, unde au ajuns la 7 decembrie.

La 24 decembrie, expediția a părăsit din nou Muscat-ul, îndreptându-se spre Șinas, Kalba și Hor Fakkan. Au ajuns la Șinas în seara zilei de 31 decembrie. A doua zi l-au somat pe șeic să se predea, dar cum el a refuzat, navele engleze au deschis focul asupra ambarcațiunilor arabilor căci, scria colonelul Smith, unul dintre participanți, „fortul se afla la prea

mare distanță pentru a-l lovi". A doua zi au debarcat trupe. Focul de artilerie nu i-a putut determina pe ocupanții fortului să se predea. Scria același colonel Smith: „Deși nu dispuneam de tunuri grele, lipsa a fost remediată de zelul căpitanului Wainwright, care a avut bunătatea să debarce pe țărm două tunuri de 24 și trei de 12". Bateria astfel completată, a deschis un foc puternic în dimineața zilei de 3 ianuarie 1810, între ora 9 și 10, sperând o breșă în fortificația inamică. În scurtă vreme s-a prăbușit și unul dintre turnuri. Dintr-o neînțelegere, trupele omanezilor au atacat înaintea celor britanice, pătrunzând în fort înaintea oamenilor colonelului Smith și provocându-i acestuia o mare supărare căci i-au furat laurii victoriei care i se cuveneau lui. La ora 5 după-amiaza, fortul se predase deși, cum spunea colonelul, „este imposibil de închipuit o rezistență mai înverșunată decât cea a inamicului din această poziție". Într-adevăr, chiar și după ce englezii au pătruns în fort și au crezut că au lichidat ultimele focare de rezistență, „au început să tragă asupra noastră din două turnuri ale fortului, care nu erau complet distruse... În van am încercat să escaladăm meterezele; orice cale de acces era baricadată și apărată cu lungi sulițe și cu o ploaie de pietre azvârlite din vârf. Se apropia noaptea și rațiuni umane, cât și alte considerente cereau să se pună capăt acestui măcel. De aceea, li s-a cerut celor câtorva supraviețuitori să se predea, salvându-și astfel viețile. Au răspuns că preferă moartea decât să se supună. După noi atacuri, 110 oameni s-au predat în final".

Expediția nu a mai continuat spre Kalba și Hor Pakkan, dar a pustiit, toată luna ianuarie, porturile arabe din Golful Persic. În februarie 1810, navele și trupele britanice s-au reîntors în India. Istoricul britanic Kelly aprecia astfel rezultatele: „judecată cu toată obiectivitatea, expediția din 1809-1810 nu a fost un succes deosebit. Mai multe duzine de nave qasimi [kawasim] au fost distruse și principalul lor port ruinat, dar cea mai mare parte a flotei qasimi a scăpat..." Nici din punct de vedere politic nu a avut un rezultat mai bun. Nu se încheiase nici un tratat cu cei din tribul kawasim-iților, așa cum avea ordin căpitanul Wainwright.

Consecvenți ipocriziei lor, britanicii, care îi acuzau pe kawasim-iți că sunt sprijiniți de saudiți, au depus toate eforturile nu numai pentru a evita o confruntare cu aceștia din urmă, dar au căutat să se apropie de ei. Stau mărturie mesajele schimbate între cele două părți. Pe de altă parte, autoritățile britanice de la Bombay, nereușind să-i distrugă complet pe kawasim-iți, căutau să profite de momentul lor de slăbiciune. În acest context s-a încheiat în 1814 un acord de coexistență pașnică între Companie și kawasim-iți în apele lor teritoriale.

Dar arabii descopereau repede că asemenea acorduri nu aveau valoare în ochii britanicilor. La scurt timp, s-au răspândit iar zvonuri despre actele de piraterie ale kawasim-iților. Incidentele au fost tot mai numeroase, iar intențiile belicoase ale autorităților britanice din Bombay tot mai evidente. Pentru a împiedica orice șansă de unire a arabilor, britanicii le-au promis celor din tribul utubis că le vor respecta independența, iar celor din Muscat că îi vor sprijini în pretențiile pe care le aveau asupra primilor. După ce și-au asigurat astfel alianțele necesare, britanicii au trimis o nouă expediție, sub comanda generalului maior Sir William G. Keir. Acesta îi raporta șefului său, la 4 decembrie 1819:

„Sir,

Am bucuria să vă raportez că orașul Ras al Haymah, după o rezistență de șase zile, a fost cucerit cu forța în această dimineață, sub comanda mea". Ras al Haymah a fost distrus din temelii. Fortificațiile și turnurile din porturile Rams, Djazirat al-Hamra, Umm al-Kawayn, Adjman, Fușt, Abu Hayl și Șardjah au fost demolate. Navele arabilor au fost distruse oriunde au fost găsite. În plus, în 1820 cei din tribul (kawasim au fost obligați să încheie un tratat cu britanicii, care îi subordona complet intereselor Companiei britanice a Indiilor de Est. Protectoratul britanic asupra coastei arabe a Golfului Persic avea să înceteze în anul 1971. ■

UN NOU NUMĂR AL REVISTEI NOASTRE
• 11, noiembrie 1993 •
SE PREGĂTEȘTE SPRE A PORNI SPRE PASIONAȚII SĂI CITITORI
V-AȚI ASIGURAT PROCURAREA LUI?
DACĂ DA

Atunci veți fi printre primii care

VEȚI AFLA:

• Mărturiile lui Iuliu Maniu privind tratative secrete cu București și Budapesta în preziua Marii Uniri • Bolșevicii terorizează Iașii • VIN ȘI SOMNIFERE LA JILAVA PENTRU LEGIONARI • Pentru prima dată în România — traducerea documentului prezentat delegaților la Conferința de Pace de la Paris spre lămurirea lor privind GENEZA ARBITRAJULUI DE LA VIENA • Atașatul naval al S.U.A. în Comisia Aliată de Control scrie despre CUCERIREA ROMÂNIEI DE CĂTRE SOVIETICI •
ÎN CURÂND — MAGAZIN ISTORIC Nr. 11/1993

GUVERNE ŞI GUVERNANŢI

TITU MAIORESCU. S-a născut la 15 februarie 1840, în Craiova. Era, prin origini, ţăran, tatăl său — Ioan Trifu — fiind născut într-o comună de lângă Blaj; şi-a luat numele de Ioan Maiorescu datorită înrudirii, pe linie maternă, cu Petru Maior. Mama sa, Maria, era sora lui Ion Popasu, protopop al Braşovului, apoi episcop al Caransebeşului. După primele două clase elementare la Craiova şi un an la gimnaziul românesc din Braşov, în 1851 Titu Maiorescu a plecat la Viena, pentru a învăţa la Academia Theresiană (a obţinut bacalaureatul în 1858). A susţinut doctoratul în filosofie la Gissen (Germania) în 1859, echivalat cu licenţa în litere la Paris (1860); după un an şi-a luat în capitala Franţei şi licenţa în drept.

Revenit în ţară, T. Maiorescu a intrat în magistratură ca supleant, apoi procuror la tribunalul Ilfov (1862). La sfârşitul aceluiaşi an, a fost numit director la Liceul Naţional din Iaşi şi, totodată, profesor de istorie universală, apoi la filosofie şi logică, la Universitatea din Iaşi (1862-1871); rector al acesteia (1863-1867). În 1863 a fost numit membru al Comitetului de inspecţiune a şcoalelor — Iaşi; în acelaşi an a părăsit direcţia Liceului Naţional pentru aceea a Institutului „Vasile Lupu". În primăvara lui 1864 a pus bazele societăţii „Junimea"; a publicat studii şi articole cu larg răsunet în revista *Convorbiri literare* (apărută la 1 martie 1867). Împreună cu o asociaţie de profesori, a întemeiat liceul cu numele Institutului Academic (1866). Înscris în barou, a practicat cu succes avocatura. Membru al Academiei Române (1867), T. Maiorescu s-a impus ca unul din cei mai prestigioşi oameni de cultură români, critic literar, estetician, traducător, memorialist, filosof, şi, mai ales, îndrumător al spiritului public.

S-a afirmat ca lider al grupării „junimiste", lansată pe scena politică în rândurile conservatoare (1870); deputat şi senator, T. Maiorescu s-a impus ca orator de renume. A fost numit ministru la culte şi instrucţiune publică (7 aprilie 1874-30 ianuarie 1876); agent diplomatic al României la Berlin (mai-iulie 1876); redactor şef al ziarului *Timpul* (martie-iulie 1877). Din 1884 şi până în 1909 a fost profesor de logică şi filosofie la Universitatea din Bucureşti; rector al acesteia (1892-1897).

A intrat din nou în mai multe guverne: la culte şi instrucţiune publică (23 martie-11 noiembrie 1888) şi ad-interim la agricultură, industrie, comerţ şi domenii (23 martie-3 iunie 1888); ministru la culte şi instrucţiune publică (12 noiembrie 1888-22 martie 1889; 16 noiembrie 1890-15 februarie 1891). T. Maiorescu a fost membru marcant al Partidului Constituţional („junimist"), constituit în 1891 (şi care, după o scurtă fuziune în 1900-1901, va reintra în Partidul Conservator în anul 1907). Ministru de justiţie (7 iulie 1900-13 februarie 1901); ministru al afacerilor străine (29 decembrie 1910-28 martie 1912); preşedinte al Consiliului de Miniştri şi titular la afacerile străine (28 martie-14 octombrie 1912 şi 14 octombrie 1912-31 decembrie 1913). În noiembrie 1913, T. Maiorescu a fost ales preşedinte al Partidului Conservator (până în iunie 1914); în timpul războiului a rămas în Capitala ocupată, refuzând orice contact cu trupele străine. A încetat din viaţă la 18 iunie 1917, în Bucureşti. (Despre T. Maiorescu, vezi şi *Magazin istoric*, nr. 6-8/1986).

ALEXANDRU AVERESCU. Fiu al unui învăţător sărac, s-a născut în Ismail, la 9 martie 1859. După şcoala primară, a urmat timp de un an cursurile seminarului teologic şi, apoi, Şcoala de arte şi meserii din Bucureşti (1876).

S-a înrolat voluntar în escadronul de jandarmi din Ismail, cu care a luat parte la războiul de independență, sfârșind campania ca sergent. Se dedică carierei militare, urmând școala divizionară de la Mănăstirea Dealu (1881), Școala Superioară de Război de la Torino (1886). A fost numit comandant al Școlii Superioare de Război din București (1894-1895), atașat militar la Berlin (1895-1898), șef al Secției organizare și operații în Marele Stat Major (1899-1904). De la sublocotenent (1881), a fost avansat general de brigadă (1906), mareșal (1930).

Al. Averescu a fost numit ministru de război (13 martie 1907-27 decembrie 1908; 27 decembrie 1908-4 martie 1909). În calitate de șef al Marelui Stat Major (1911-1913), a condus operațiile militare românești în cel de-al doilea război balcanic; comandant al Corpului 1 armată (1914-1916) și al Armatei 2 (1916-1918). În războiul de reîntregire se distinge ca unul dintre cei mai de seamă comandanți ai armatei române moderne. „Ostaș ridicat prin vrednicia sa până la cele mai înalte trepte ale comandamentului și ale răspunderii — scria Gheorghe I. Brătianu —, el căpătase în rândurile celor mulți valoarea unui simbol: cel puțin odată se adeverise că în rănița sergentului de la 1877 se ascundea bastonul de mareșal din 1930".

Președinte al Consiliului de Miniștri și ad-interim la afacerile străine (29 ianuarie - 27 februarie 1918). Lider al Partidului Poporului (din 1918), Al. Averescu a fost ministru de interne 1-16 decembrie 1919); președinte al Consiliului de Miniștri (13 martie 1920-17 decembrie 1921), ministru de interne (13 martie-13 iunie 1920), ministru al industriei și comerțului (16 noiembrie 1920-17 decembrie 1921); din nou președinte al Consiliului de Miniștri (30 martie 1926-4 iunie 1927) și titular la finanțe (19 martie-4 iunie 1927); ministru secretar de stat (10 februarie-30 martie 1938); consilier regal (din 30 martie 1938). Membru de onoare al Academiei Române (1923). A încetat din viață la 3 octombrie 1938, în București.

ALEXANDRU MARGHILOMAN. S-a născut la 27 ianuarie 1854, la Buzău, într-o familie de boiernași care a adunat o mare avere. Primele învățături la Colegiul „Sf. Sava" din București, apoi își ia doctoratul în drept și în științe politice la Paris (1878). Revenit în țară, a intrat în magistratură ca procuror la Tribunalul Ilfov (8 ianuarie 1879) de unde a demisionat în 1883, pentru a se înscrie în barou. Din iunie 1884, avocat al statului, funcție din care s-a retras după câteva luni, pentru a se lansa în politică. S-a încadrat în gruparea „junimistă" (din 1891, Partidul Constituțional), remarcându-se ca parlamentar abil, bun orator și priceput elector. Cu multă maliție, Duiliu Zamfirescu l-a definit ca „mânzul cel mai bun al grajdurilor regelui Carol".

Al. Marghiloman a făcut parte din mai multe guverne: ministru de justiție (23 martie-11 noiembrie 1888); ministru al lucrărilor publice (12 noiembrie 1888-22 martie 1889); ministru al lucrărilor publice (5 noiembrie 1889-15 noiembrie 1890) și titular la agricultură, industrie, comerț și domenii (16 noiembrie 1890-15 februarie 1891), ministru al afacerilor străine (7 iulie 1900-13 februarie 1901). După fuziunea tuturor elementelor conservatoare (1907), a devenit unul dintre principalii lideri ai Partidului Conservator. Ministru de interne (29 decembrie 1910-28 martie 1912) și, apoi, de finanțe (14 octombrie 1912-31 decembrie 1913).

Din iunie 1914, Al. Marghiloman a fost ales șef al Partidului Conservator (din 1918, denumit Partidul Conservator Progresist). Rămas în teritoriul ocupat de trupele Puterilor Centrale, a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de interne (5 martie-24 octombrie 1918) pentru a semna Tratatul de pace cu Germania din 24 aprilie 1918. A murit la 10 mai 1925, în București.

Documentar realizat de dr. Ion MAMINA

PENTRU CURIERII DOMNEȘTI

(Triverb: 3, 2, 4)

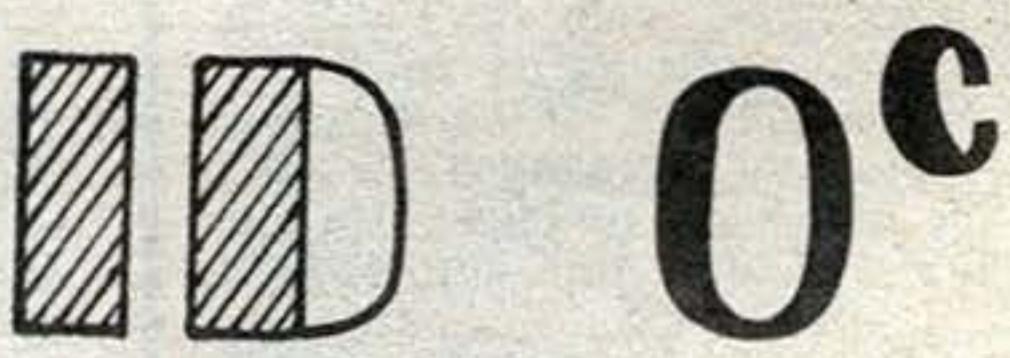

Gheorghe BRAȘOVEANU

ISTORIA ȘI ȘCOALA

Se împlinește un an de zile de când am inițiat această rubrică pusă la dispoziția dv., dragi prieteni din școli, din licee sau din facultăți.

Un an în care, număr de număr, am aflat, împreună, despre preocupările voastre în domeniul istoriei, despre trecutul și tradițiile școlilor în care învățați, despre prietenii și susținătorii revistei etc. etc.

V-am oferit, de asemenea, un supliment, Ora școlii, **în cadrul căruia ați putut lua cunoștință cu o informație istorică ajutătoare, complementară manualului și programei școlare.**

La un an de la prima noastră întâlnire în paginile acestei rubrici, constatăm că inițiativa noastră a fost rodnică. Mulți elevi, profesori, studenți au scris în aceste pagini.

Alte și alte pagini vă așteaptă. Sprijinim astfel — și pe această cale, pe lângă alte acțiuni, inițiate de Fundația Culturală Magazin Istoric — pe acei elevi și studenți pasionați de istorie, oferindu-le cu un ceas mai devreme posibilitatea debutului lor publicistic în Universul Muzei Clio.

Așteptăm, de asemenea, contribuțiile unor sponsori interesați în stimularea interesului pentru istorie în rândurile tineretului, ale unor firme, instituții, asociații, fundații sau persoane particulare care ne pot sprijini prin contribuții materiale în activitatea Fundației Culturale Magazin Istoric și a revistei noastre.

Să parcurgem acum, așadar paginile acestei noi ediții a întâlnirii noastre lunare cu pasionații de istorie de pe băncile școlilor sau din amfiteatrele facultăților.

A. VERESS CĂTRE G.T. KIRILEANU: „GESTUL NOBIL DE A MĂ AJUTA"

Dl. prof. *C. PRANGATI*, din *Piatra Neamț*, statornic colaborator al revistei noastre și pasionat cercetător al vieții și operei lui G.T. Kirileanu (din ale cărui însemnări memorialistice *inedite Magazin istoric* a publicat o bogată selecție în nr. 3-6/1982, 10-12/1990, 1-4/1991, 6-12/1992, 1/1993) ne semnalează câteva scrisori inedite păstrate de dl. Decebal Kirileanu, din Piatra Neamț, nepotul cărturarului.

Sunt scrieri adresate lui G.T. Kirileanu de istoricul A. Veress (1868-1953), din perioada când acesta lucra la elaborarea volumelor de *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* (9 vol., 1929-1936), iar cărturarul nemțean era secretar general al Fundației culturale „Regele Ferdinand I", în 1927-1935.

„Profesor la Universitatea din Budapesta și consilier principal ministerial în probleme de istorie, Andrei Veress, după primul război mondial, din dispoziția personală a lui Miclos Horthy, s-a preocupat de strângerea, cercetarea și tipărirea tuturor documentelor din arhive referitoare la istoria Ungariei și a relațiilor cu statele vecine — Austria, Serbia, Italia, Polonia și România. La 13 decembrie 1928, Andrei Veress se adresează lui G.T. Kirileanu, solicitându-i aprobarea pentru tipărirea documentelor istorice și a bibliografiei româno-ungare, cerere aprobată de către Comitetul Fundației, în ședințele din 8 și 25 ianuarie 1929. Așa cum rezultă din scrisoarea G.T. Kirileanu — Andrei Veress din 28 ianuarie 1928, «manuscrisele istoricului ungur» i-au fost încredințate spre verificare «d-lui C.C. Giurescu — profesor de istoria românilor de la Universitatea din București» — singurul în măsură de eliberare a bunului de tipărire. Astfel, în anii care au urmat, sub directa supraveghere al lui C.C. Giurescu și G.T. Kirileanu au fost editate amintitele *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, Bibliografia română-ungară* (3 vol., 1931-1935). «Simțul acesta înalt dovedit de d-voastră — îi scria Veress lui Kirileanu — prin gestul nobil de a mă ajuta în această a mea râvnă științifică formează o garanție solidă pentru reușirea publicațiunilor mele pornite sub înaltele

auspicii ale Fundațiunii de sub ocârmuirea d-stră». (Budapesta 19 febr. 1929.)

Iată acum două cărți poștale ilustrate, din 1932, prin care A. Veress îi mulțumea lui G.T. Kirileanu pentru sprijinul acordat în publicarea volumelor sale de documente.

Budapesta
21/II.1932

Mult stimate D-le Kirileanu,

Vă mulțumesc pentru informații. Nu plec însă până nu primesc toate coalele din vol. IV și corectura manuscriselor vol. V. Astfel, vă rog, binevoiți a zori pe D-l G. [Constantin C. Giurescu - n.n.] cu revizia spaltelor și a manuscrisului, căci suntem foarte întârziați. Vă dau întreaga serie de 8 volume din Fontes și poate și alte din publicațiunile mele anterioare. Dar, rog, nu mă lăsați!

Al Dv. devotat,
A. Veress

Budapesta
21.III.1932

Prea stimate Domnule Kirileanu,

Mulțumindu-vă pentru solicitudinea arătată doresc ca manuscrisul anilor 1596/7 să ajungă cel mai curând la tipar. Sper să ajung pe ziua de 1 aprilie acolo ca să vă pot saluta în biroul D-voastră.

Al D-voastră devotat,
A. Veress"

Facsimilul cărții poștale ilustrate din februarie 1932

CARTEA ALBĂ
A COPILULUI DIN ROMÂNIA

Sub egida Comitetului român UNICEF și a Institutului de Științe ale Educației a fost dată publicității, în iunie 1993, o *Carte albă a copilului din România*. Autori: Mihaela Jigău, Virgiliu Radulian (coordonatorul lucrării); colaboratori: Andreea Șerban, Ioana Herseni, Monica Cuciureanu, împreună cu Cornelia Novak și Mihaela Jigău (tehnoredactare).

Cartea (apărută și în versiune în limba engleză) cuprinde o sinteză asupra principalelor direcții și preocupări privind copilul în România de după decembrie 1989, abordate în capitolele: *Protecția copilului și a familiei — obiectiv al societății românești postrevoluționare; Forme de organizare a procesului de instruire și educație a copiilor cu dezvoltare fizică și intelectuală normală; Situația copiilor dezavantajați; Aspecte privind organizarea timpului liber al copiilor și tinerilor și cultivarea aptitudinilor acestora; Sănătatea copiilor.*

Este pentru prima dată când este sintetizată problematica privind promovarea și ocrotirea intereselor copilului, acțiuni coordonate — în funcție de specificul domeniului de activitate — atât de organe centrale ale administrației publice, de organisme guvernamentale și neguvernamentale (respectiv Institutul pentru ocrotirea mamei și copilului și Institutul pentru copil și familie).

În lumina unei bogate documentații (analize statistice, grafice, scheme etc.) este conturat tabloul vast al acțiunilor întreprinse pentru înlăturarea sechelelor regimului totalitar în ceea ce privește promovarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ale familiei și copilului, complexele abordări ale prezentului privind condițiile concrete de îngrijire a copilului și familiei în perioada de tranziție — care a debutat pe fondul unei grele moșteniri a trecutului — precum și perspectivele de dezvoltare în toate domeniile legate de educația, sănătatea și ocrotirea socială a copilului.

Cartea albă a copilului din România, prin întreg ansamblul abordărilor din paginile ei, este, de fapt, o veritabilă *cartă a viitorului*. A acelui viitor pe care locuitorii României de astăzi îl construiesc, confruntându-se cu dificultățile perioadei de tranziție, pentru copiii lor, cărora li s-a redat adevărata libertate de dezvoltare normală, în democrație și demnitate.

„PERLE" ȘCOLARE

Dl. prof. **DUMITRU TRICĂ**, din *București*, ne trimite câteva „perle școlare", culese din lucrări de control din urmă cu cca 10 ani, de care se fac vinovați — notează d-sa — nu numai autorii lor, ci și factorii (persoane fizice și juridice) care le-au generat.

- Țara noastră este de o frumusețe iremediabilă
- Țara noastră brăzdată de multe războaie se află la nordul Bulgariei.
- Oamenii poporului sunt fericiți ca animalele libere și ca peștii care zburdă în codrii patriei.
- Când dușmanii au cerut lucruri rușinoase de la noi, noi nu ne-am speriat și am făcut așa de s-au întors cu spatele și noi tot cu sabia după ei.

ISTORIE... PE PORTATIV

ORIZONTAL: 1) Erou trac, conducător al marii răscoale a sclavilor din Italia (anul 71 î.e.n.), figura centrală a baletului cu același nume de Aram Haciaturian — Nicolae Bălcescu. 2) Operă a compozitorului german Albert Lortzing în care este evocată figura țarului Petru cel Mare (3 cuv.). 3) Secat la mijloc! — Bulb comestibil — Soarele „Aidei". 4) Compozitoare contemporană (Hilda) autoare a baletului „Haiducii", cu adânci implicații în trecutul nostru istoric și social — Miros de butoi — Piesă de teatru de Friederic Schiller, pentru a cărei reprezentare compozitorul Florin Comișel a scris o muzică adaptată conținutului ei social-istoric (sing.). 5) Operă de Giulio Caccini, evocând figura mitologică a soției lui Orfeu, cuplu care a inspirat numeroase lucrări muzicale. 6) Radu Dumitrescu — Marele împărat francez căruia Beethoven i-a dedicat inițial simfonia „Eroica", pentru a-și retrage ulterior dedicația, când și-a dat seama că obiectul admirației sale începea a deveni un opresor. 7) La ieșirea din Cățelu! — Marele act istoric de la 24 Ianuarie 1859, preamărit de Vasile Alecsandri printr-o horă care se mai joacă și astăzi la sărbătorile naționale. 8) Compozitoare română de origine austriacă (1789-1877), autoare a muzicii pentru piesele de teatru „Dragoș, întâiul domn suveran al Moldovei" și „Petru Rareș-Vodă", semnate de tatăl său, un cunoscut scriitor și om de cultură, moldovean — Două din zece! — Elena Roșu. 9) Radu Florica — început de iulie — „...ale istoriei", operă aparținând compozitorului Mihai Moldovan. 10) Construcția triumfală, menită să glorifice marile fapte de arme ale făuritorilor de istorie — Cele mici sunt legate de domnia lui Cuza — Spălat pe cap. 11) Instrumentul muzical purtat de „Orfeu în infern", așa cum reiese din celebra operetă a lui Offenbach — Piesă lirică muzicală închinată personalităților de valoare — Nume feminin. 12) Compozitor român (n.1914) cu înclinații vădite spre muzica inspirată din trecutul nostru istoric, autor al oratoriului „Tudor Vladimirescu" și al operelor „Ion Vodă cel Cumplit" și „Decebal".

VERTICAL: 1) Arborele „din Borzești" legat de tinerețea lui Ștefan cel Mare, a cărui legendă i-a inspirat compozitorului Teodor Bratu opera cu același titlu — Personajul masculin al operei „Regina dunăreană" de Mihail Andreescu-Skeletti, scrisă după poemul „Strigoii" de Eminescu, evocare legendară a primelor așezări omenești din ținuturile locuite de traci. 2) Bunul suprem al istoriei, căruia Aurel Stroe îi dedică o operă și o cantată — Decădere morală care a dus la ruină nu numai tronuri și dinastii, ci chiar și imperii. 3) Din când în când — Notă muzicală — Pseudonim al lui Constantin Rădulescu-Motru. 4) Radu Șerban — Personaje din opera mozartiană „Răpirea din serai", a cărei acțiune se desfășoară în Imperiul Otoman — Posezi. 5) „...gardă", operă de Iulii Meitus, în care compozitorul evocă momente din lupta partizanilor ruși împotriva ocupației fasciste — Dezaprobare sonoră pe stadioanele fotbalistice. 6) În zadar! — Înalt demnitar egiptean, cu un mormânt aparte la Teba — Ansamblu vocal, executant al lamentației sclavilor din opera „Nabucco" de Verdi. 7) Șăgalnicul zeu al amorului, ale cărui intervenții au decis multe evenimente de-a lungul istoriei, inspirând numeroși libretiști și compozitori — Lac în Canada. 8) Ulpiu Lerescu — Lucrător cu ziua — Personaj din baletul „Jocul de cărți" de Igor Stravinski. 9) Segment (abr.) — Domn al Țării Românești (1583-1585), fiul lui Pătrașcu cel Bun, personajul central al operei cu aceeași denumire a compozitorului Lucian Teodossiu. 10) Poem antic atribuit lui Hesiod — Scriitoare română contemporană (Letiția), autoarea romanului „Moartea tânărului veteran". 11) Împărat roman (37-88) căruia i s-a atribuit incendierea Romei, erou a două opere semnate de Mascagni și Boito — Toc de ochelari. 12) Compozitor român (n.1922), autor al frescelor muzical-dramatice „Vremuri de vitejie" și „Din vremea Unirii" (Teodor) — Prim-bariton și compozitor român (1887-1968), creatorul operelor „Eroii de la Rovine" și „Horia" (Nicolae).

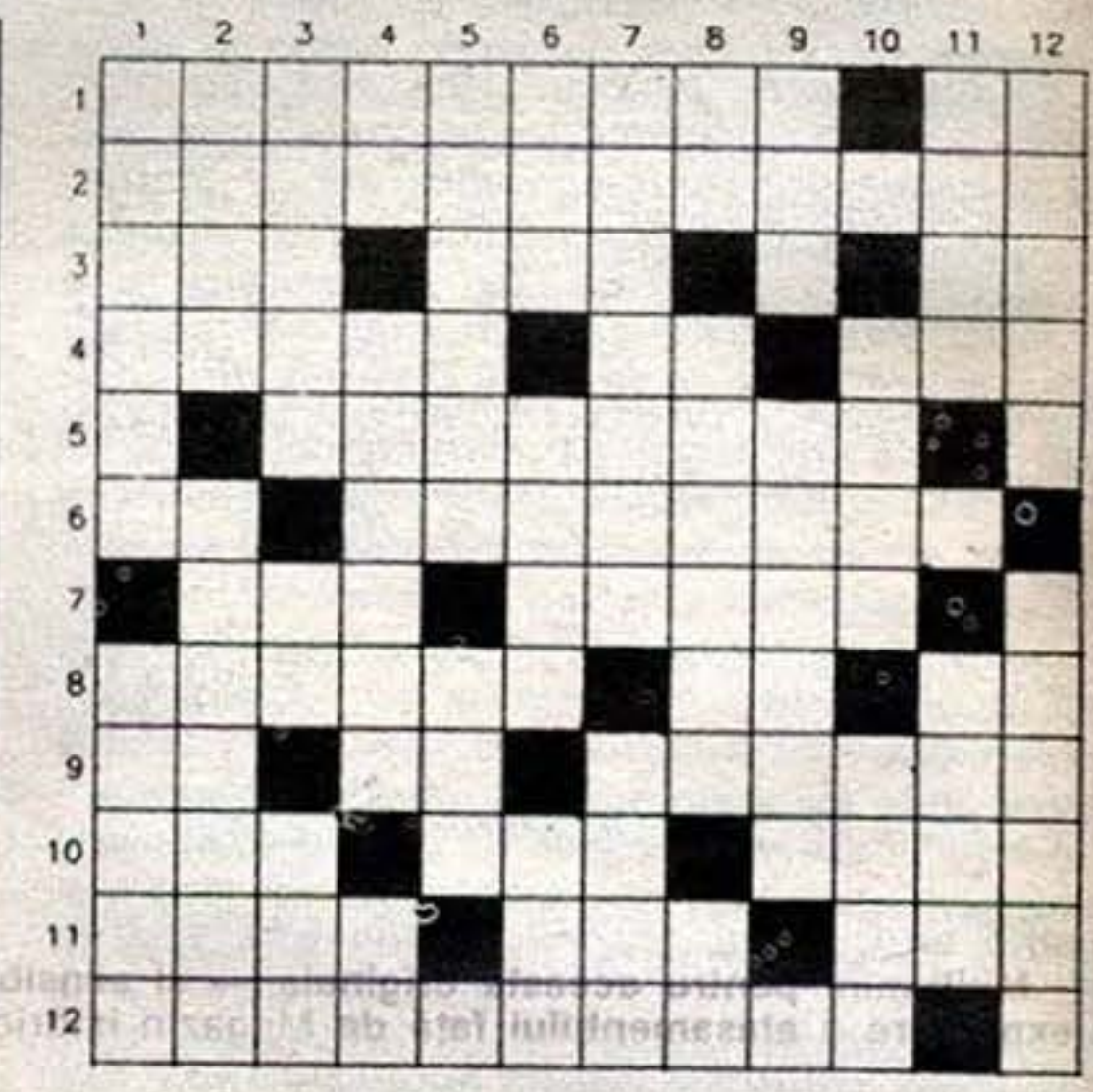

Dicționar: IPUI, TIDE, HEOE

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Benjamin Franklin, diplomat:* *AMERICA - POSTA - MORALA - BOSTON - BRITANIC - TAXA - ARME - AC - PARIS - SI - SAD - CAT - CO - ASI - BATERIE - N - D - ALI - MASCUL - OW - IAT - IO - RAC - RITCHIE - NPY - A - LEH - MORSE - UM - SCHIMB - E - NORD - FONDURI - DEANE - AXO - TURGOT - AN*

DIALOG CU CITITORII

„VOI CUMPĂRA REVISTA..."

Din Piatra Neamț, după o îndelungată „tăcere" primim vești din partea unui vechi și pasionat cititor și colaborator al revistei noastre: dl. ing. MIHAI V. MĂRCULESCU, care evocă astfel prima sa întâlnire cu Magazin istoric:

Prin iunie '67, aflat la Mamaia — Doamne, ce de ani au trecut — am văzut o publicație pe care era un arc de triumf și niște soldați și scria pe ea **Magazin istoric.**

— Ia să vedem ce-o mai fi și asta?

Dar la câteva secunde, văzându-l pe Bătrânul Peneș Curcanul, stenogramele de la Ialta și celelalte, am întrebat dacă mai are, și tipa de la chioșc mi-a oferit și numerele de pe mai și iunie, lună în care ne aflam.

Și uite așa a început. Și uite așa am ajuns să am eu o carte de istorie de vreo 30 000 de pagini și n-aș putea spune că au rămas necitite.

În continuare, dl. Mărculescu ne scrie că a publicat o lucrare „de mic tiraj" pe probleme de termotehnică (și altele din această sferă), carte care a fost bine primită. Felicitări!

În încheiere, cititorul nostru ne adresează și o șugubeață cerere: Vă aduc la cunoștință cu toată seriozitatea că dacă veți mai scumpi revista, voi fi nevoit... s-o cumpăr în continuare la prețurile care vor urma, că doar n-am de gând pentru atâta lucru să-mi stric eu colecția.

Mulțumim pentru această originală — și sensibilă — formă de exprimare a atașamentului față de Magazin istoric, **în aceste momente grele prin care trece revista.**

Într-adevăr, avem acum mai mult ca oricând nevoie de sprijinul moral și material al dvs., stimați cititori fideli ai revistei, pentru a putea trece cu bine momente extrem de dificile pentru apariția în continuare a Magazinului istoric.

Și ne puteți ajuta în primul rând cumpărându-ne lună de lună.

Ne puteți ajuta într-un mod și mai substanțial prin atragerea de noi abonați, prin abonamente de susținere, prin donații și subvenții în contul Fundației Culturale Magazin Istoric.

Vă mulțumim pentru că sunteți alături de noi.

RECLAMAȚII GRAVE LA NUMĂRUL 6, IUNIE 1993

Numeroși cititori din județele Sibiu, Dâmbovița, Satu Mare, Prahova, Galați, Constanța, abonați ai revistei noastre, cu colecții complete încă de la primele numere, ne-au scris, alarmați și necăjiți, că nu au primit numărul 6, iunie 1993, al Magazinului istoric.

Din discuțiile avute cu Editura „Presa Națională" S.A., Imprimeria „Coresi" și Rodipet S.A. a rezultat că Imprimeria „Coresi" nu a tipărit din tirajul comandat de redacție un număr de 1915 exemplare.

În aceste condiții, un număr de 1915 cititori și abonați ai revistei noastre nu au mai putut cumpăra sau primi Magazinul istoric. **Situație cu atât mai neplăcută pentru abonați, cărora Rodipet S.A. ar fi trebuit să le asigure, cu prioritate, primirea abonamentelor plătite dinainte.**

Redacția noastră regretă aceste neplăceri pricinuite abonaților și cititorilor noștri și a întreprins demersurile necesare la Imprimeria „Coresi", la Rodipet S.A. și la Regia Autonomă Poșta Română, pentru a asigura — prin redistribuire — trimiterea revistei către abonații care nu au primit-o la timp.

CERERI ȘI OFERTE

VALER BRUCHENTAL, Piața Daciei, nr. 1, bl. E, sc. C, ap. 8, Buzău, **oferă: nr. 5, 11/1968; 2, 10, 11/1969; 3/1970; 8, 9, 11/1971; 4, 8/1972; 2, 5, 9, 11, 12/1973; 3, 5, 6, 10, 11/1974; 6, 7, 10/1975; 1/1978.**

IONEL V. JAMPA, str. Ana Ipătescu, nr. 40, Sibiu, **solicită: nr. 7/1990; oferă: nr. 10, 11/1983; 4-6/1984; 3/1985; 5, 6, 8, 10, 11/1986; 7/1987; 9, 10/1988; 4, 5, 10/1989.**

DUMITRU V. VRÂNĂU, str. Izvoarelor, nr. 15, Sângiorz Băi, jud. Bistrița Năsăud, **oferă colecția completă.**

IOSIF ADAMETZ, str. Alunelului, nr. 1, ap. 3, București, **oferă: nr. 3/1970; 3, 6, 7, 10/1973; 2, 4, 9, 11/1974; 8/1975; 10/1976; 5, 7, 8/1977; 7/1978; 3/1979; 8/1980; 1/1982.**

PARASCHIV COMĂNESCU, bd. Griviței, nr. 107, ap. 4, Brașov **solicită nr. 3/1991.**

DIRECTORUL SECȚIEI FORTIFICAȚII

Mai mulți cititori care au citit volumul Radu R. Rosetti, Pagini de Jurnal, Editura „Adevărul", București, 1993, **ne-au întrebat cine este Dumitru Vasiliu, întâlnit în paginile cărții amintite.**

Dumitru Vasiliu s-a născut în 1891 la Burdujeni, în familia unor țărani nevoiași, cu 8 copii. Frații și surorile au urmat studii: 2 frați medici, 4 surori profesoare de liceu și o soră învățătoare. El a făcut liceul la Pomârla (jud. Suceava) și a fost admis prin concurs la Școala de ofițeri de geniu din București. În 1920 a absolvit un curs de un an pentru ofițerii de geniu la Paris și în 1928 a absolvit Politehnica din București (primul din serie). A predat la Școala de ofițeri de geniu la Școala Superioară de Război. Din 1936 a fost numit directorul Secției fortificații din Ministerul de Război, a inițiat planurile și a urmărit execuția rețelei de fortificații de la granițele țării. Când avea gradul de colonel a comandat Regimentul 2 căi ferate.

În februarie 1942 a fost avansat general de brigadă. A decedat pe front în iunie 1942 și, prin ordin pe armată, a fost avansat post-mortem general de divizie. A publicat mai multe lucrări din care citățm: Cursuri despre fortificații pentru ofițeri **(1920),** Curs despre tehnica și întrebuințarea serviciului de ascultație în război **(1928),** Studiu asupra operei generalului C.N. Herjen **cu o prefață de N. Iorga (1929),** Studiu despre fortificațiile permanente contemporane: 1914-1934 **(704 pp., 1934),** Studiu și documente în legătură cu fortificațiile române din secolul XIX **(vol. I, 303 pp., vol. II, 388 pp. — 1934) și altele.**

CONTENTS (Romanian History) **Al. Lapedatu** The Absolute Unity of the Romanians • **Gh. I. Brătianu** The Historical Mission of Hungary • **C. Vişoianu** Relations between the Soviets and Romania (1939-1940). • **Al. Retevoescu** August 15, 1940. The Secret Meeting Ion Antonescu-Ion Mihalache • **N. Mastacan** P.O.W. in Russia • **Al. Iacovachi** Recollections of a Free Man (1938-1944) • **J. Rohwer** 1934-1944. The Ships with Jewish Refugees in the Black Sea (II) • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** The Eighties. Bucharest-Washington (X) • **D. Hincu** Behind the Scenes of the Most Favored Nation Trading Status History (1879-1912) • **M. Ştefan, F. Tănăsescu** Lenin versus King Ferdinand • In Bucharest, 50 Years Ago • **I. Lăcustă** TAROM — A Symbol of Romanian Aviation

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Al. Lapedatu** L'unité nationale des Roumains • **Gh. I. Brătianu** La mission historique de l'Hongrie • **C. Vişoianu** Les relations sovieto-roumaines (1939-1940) • **Al. Retevoescu** 15 août 1940. Rencontre secrète Ion Antonescu-Ion Mihalache • **N. Mastacan** Prisonnier des Russes • **Al. Iacovachi** Les mémoires d'un homme libre (1938-1940) • **J. Rohwer** 1934-1944. Les navires des réfugiés juifs dans la Mer Noire (II). • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Les années '80. Bucarest-Washington. (X) • **D. Hincu** Dans les coulisses de l'histoire de la clause de la nation la plus favorisée entre la Roumanie et USA (1879-1912) • **M. Ştefan, F. Tănăsescu** Lenin contre le roi Ferdinand • A Bucharest il y a 50 ans • **I. Lăcustă** TAROM — un symbol de l'aviation roumaine

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Ал. Лапедату** Совершенное единство румын • **Г.И. Брэтиану** Историческая задача Венгрии • **К. Вишояну** Советско-румынские отношения (1939—1940) • **Ал. Ретевоеску** 15 августа 1940. Секретная встреча Ион Антонеску — Ион Михалаке • **Н. Мастакан** быть в плену у русских • **Ал. Яковаки** Воспоминания свободного человека (1938—1944) • **Ю. Ровэр** 1934—1944. Судна еврейских беженцев по Черному Морю (II) • **Дж. Ф. Харрингтэн, Б. Дж. Кэртней** 80-ые годы. Бухарест-Вашингтэн (X) • **Д. Хынку** За кулисами истории режима наиболее благоприятственной нации между Румынией и США (1879—1912) • **М. Штефан, Ф. Тэнасеску** Ленин против короля фердинанда • В Бухаресте 50 лет назад • **И. Лэкуста** Таром символ румынской авиации

INHALT (Rumänische Geschichte) **Al. Lapedatu** Die vollkommere Einheit der Rumänen • **Gh. I. Brătianu** Ungarus geschichtliche. Sendung • **C. Vişoianu** Die sowjetisch — rumänische Beziehungen (1939-1940). • **Al. Retevoescu** 15 August 1940. Der geheime Treffen Ion Antonescu-Ion Mihalache • **N. Mastacan** Gefangener bei den Russen • **Al. Iacovachi** Erinnerungen eines freien Mensch (1938-1944) • **J. Rohwer** 1934-1944. Die Schiffe mit geflüchtete Juden in der Schwarzen Meer (II) • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Die 80-er Jahre. Bukarest-Washington. (X) • **D. Hincu** Hinter den Kulissen der Geschichte der eistegüngstigsklausel zwischen Rumänien und Vereinigten Staaten (1879-1912) • **M. Ştefan, F. Tănăsescu** Lenin versus König Ferdinand • In Bukarest, vor 50 Jahre • **I. Lăcustă** TAROM — Sinnbild des Rumänisches Flugwesen

SUMARIO (Historia rumana) **Al. Lapedatu** La realización de la unidad de los rumanos • **Gh. I. Brătianu** La misión histórica de Hungria • **C. Vişoianu** Las relaciones sovieto-rumanas (1939-1940) • **Al. Retevoescu** El 15 de Agosto de 1940. Reunión secreta Ion Antonescu-Ion Mihalache • **N. Mastacan** Prisionero de los rusos • **Al. Iacovachi** Los recuerdos de un hombre libre (1938-1944) • **J. Rohwer** 1934-1944. Los barcos de refugiados judios en el Mar Negro (II) • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Los años '80. Bucarest-Washington. (X) • **D. Hincu** De entre los bastidores de la historia de la cláusula de la nación más favorecida en las relaciones entre Rumania y los EE.UU. (1879-1912) • **M. Ştefan, F. Tănăsescu** Lenin contra el rey Ferdinand • En Bucharest, hace 50 años • **I. Lăcustă** TAROM — un símbolo de la aviación rumana

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 60 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX

Lei 300

FORŢA MICROVIT®

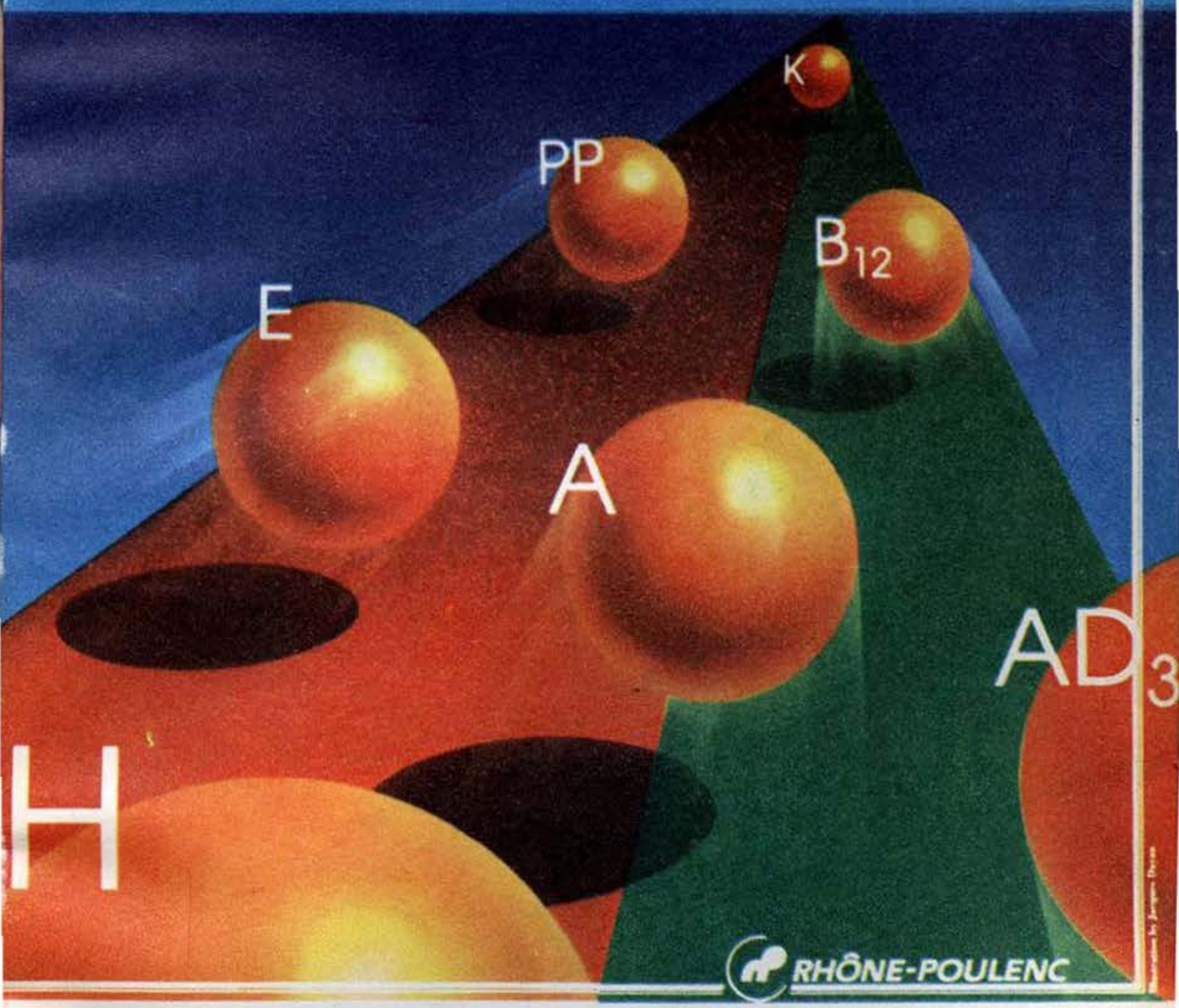

FORŢA MICROVIT®

Rhône-Poulenc Animal Nutrition,
care beneficiază de peste 30 ani experienţă în domeniul sintezei vitaminelor,
produce şi comercializează o gamă completă de vitamine.
Rhône-Poulenc Animal Nutrition **dă vitaminelor sale forţa Microvit®,**
forţa produselor originale şi eficace,
special create pentru alimentaţia animalelor. El contribuie, de asemenea,
la calitatea producţiei animale. Progresăm împreună!

Zugravu S. — Bălcești 33/38